

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
și POLITICE
AREPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

140 DE ANI DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

1848 — MOMENT ÎNNOITOR ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

DAMIAN HUREZANU

UNITATEA NAȚIONALĂ PRIN LEGĂTURI ÎNTRE CĂRTURARI ÎN
ANII ANTERIORI REVOLUȚIEI DE LA 1848

APOSTOL STAN

INTELECTUALII ROMÂNI ÎN REVOLUȚIA DE LA 1848

NICOLAE LIU

IOAN MAIORESCU — ACTIVITATEA SA POLITICĂ și DIPLOMATICA
(1848—1859)

PAUL BARBU

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, INSEMNAȚII

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
și STRĂINĂ DE ISTORIE

4

TOMUL 41

1988

APRILIE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
www.dacoromanica.ro

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI ECONOMICE
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ŞTEFAN ȘTEFĂNESCU (*redactor sef*), ION APOSTOL (*redactor
șef - adjuncță*); NICHITA ADANILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY,
GHEORGHE I. IONIȚĂ, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN
MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.
În țară abonamentele se primesc la oficile poștale și difuzorii de
presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ROMPRES-
FILATELIA Departamentul Export-Import-presă P.O. Box
12—201. Telex 10376 prsf1 r — București, Calea Griviței nr. 64—66.

Manuscisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență
se vor trimite pe adresa Comitetului de
Redacție al revistei „REVISTA DE
ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției :
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71247 — București, tel. 50.72.41.
www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 41, Nr. 4
Aprilie 1988

S U M A R

140 DE ANI DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

DAMIAN IIUREZEANU, 1848 — moment înnoitor în istoria României	367
APOSTOL STAN, Unitatea națională prin legături între cărturari în anii anteriori Revoluției de la 1848	386
NICOLAE LIU, Intelectualii români în Revoluția de la 1848	404
PAUL BARBU, Ioan Maiorescu — activitatea sa politică și diplomatică (1848—1859)	419

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

Știri despre revoluționarii exilați de la 1848 și cauza Unirii într-o corespondență inedită (Nicolae Isar)	437
---	-----

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

Activitatea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie-filosofie (secția istorie-filosofie) în anul 1987 (Radu Manolescu); Simpozion consacrat Unirii Principatelor; Călătorie de documentare în R. D. Germană (Şerban Papacostea)	445
--	-----

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

APOSTOL STAN, <i>Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională</i> , Edit. politică, București, 1987, 448 p. (Nichita Adăniloae)	451
LADISLAU GYÉMÁNT, <i>Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848</i> , Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 518 p. (Gheorghe F. Anghelescu)	453
ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, <i>Lazăr-Leon Asachi în cultura română</i> , Sibiu, 1985, 524 p. (Iuliu Bud)	455
* * * <i>Bolívar y Europa en las crónicas, el pensamiento político y la historiografía</i> , volumen I, Siglo XIX. Investigación dirigida por Alberto Filippi. Prólogo de J. L. Salcedo Bastardo, Ediciones de la Presidencia de la Repùblica. Comité Ejecutivo del Bicentenario de Simón Bolívar, Caracas, 1986, 1086 p. (Eugen Denize)	461

REVISTA DE ISTORIE

TOME 41, N° 4

Avril 1988

SOMMAIRE

140 ANS DEPUIS LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848

DAMIAN IIUREZEANU, 1848 — moment novateur dans l'histoire de Roumanie	367
APOSTOL STAN, L'unité nationale par des rapports établis entre lettrés pendant les années qui ont précédé la Révolution de 1848	386
NICOLAE LIU, Les intellectuels roumains dans la Révolution de 1848	404
PAUL BARBU, Ioan Maiorescu — son activité politique et diplomatique (1848—1859)	419

MÉMOIRES, CORRESPONDANCE, NOTES

Données concernant les révolutionnaires exilés de 1848 à la cause de l'Union dans une correspondance inédite (<i>Nicolae Isar</i>)	437
--	-----

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

L'activité scientifique des cadres enseignants de la Faculté d'histoire-philosophie (section histoire-philosophie) en 1987 (<i>Radu Manolescu</i>); Symposium consacré à l'Union des Principautés: Voyage de documentation en R. D. Allemagne (<i>Şerban Papacostea</i>)	445
--	-----

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

APOSTOL STAN, <i>Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională</i> (La révolution roumaine de 1848. Solidarité et unité nationale), Edit. politică, București, 1987, 448 p. (<i>Nichita Adâniloae</i>)	451
LADISLAU GYÉMÁNT, <i>Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848</i> (Le mouvement national des Roumains de Transylvanie entre 1790 et 1848), Edit. științifică și enciclopedică, Bucuresti, 1986, 518 p. (<i>Gheorghe F. Anghelescu</i>)	453
ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, <i>Lazăr-Leon Asachi în cultura română</i> (Lazăr-Leon Asachi dans la culture roumaine), Sibiu, 1985, 524 p. (<i>Iuliu Bud</i>)	455
* * * <i>Bolívar y Europa en las crónicas, el pensamiento político y la historiografía</i> , volumen I, <i>Siglo XIX</i> . Investigación dirigida por Alberto Filippi. Prólogo de J. L. Salcedo Bastardo, Ediciones de la Presidencia de la República. Comité Ejecutivo del Bicentenario de Simón Bolívar, Caracas, 1986, 1086 p. (<i>Eugen Denize</i>)	461

1848 – MOMENT ÎNNOITOR ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

DAMIAN HUREZEANU

Dacă ar fi să se indice unul din momentele cele mai reprezentative în care se afirmă conștiința europeană a înnoirii, în care ideea de regenerare e resimțită cu o intensitate aparte și în care freamătă ființa însăși a popoarelor la această idee, atunci, desigur, anul 1848 s-ar afla printre datele invocate cu prioritate.

Nu are, evident, semnificația unui eveniment de răscrucie în dezvoltarea istoriei, așa cum a avut revoluția de la 1789 din Franța care „dizolvă” lumea veche, cum se exprima Gramsci, și afirmă lumea modernă, dezagregă un sistem de raporturi sociale și elaborează un altul¹. După mareea revoluție burgheză din Franța și războaiele napoleoniene victoria nouului mod de producție devenise ireversibilă; semnele epocii moderne se desfășurau pe zone din ce în ce mai întinse ale Europei, și dincolo de aceasta, și pe planuri multiple: în formele producției materiale și în raporturile de schimb, în dezvoltarea conștiinței de sine a popoarelor și în mișările de eliberare națională, în transformările de ordin cultural și spiritual din societate². Sistemul Sfintei Alianțe, ca simbol al unei lumi încrème-nite, clădită pe un set de valori și de structuri peste care trecuse deja furtuna lui 1789–1794, face parcă și mai evident caracterul extrem de frâmintat al perioadei de după 1815 în Europa. Dincolo de diplomația Mariilor Puteri și de angajarea tot mai intensă în jurul „Problemei orientale”, Europa e traversată literalmente de curente și mișări de regenerare, de manifestări surde sau violente de nemulțumire, de acte insurecționale și revoluții, așa cum au avut loc în 1830 în Franța, Belgia sau în teritoriile poloneze.

Ceea ce pînă la 1848 s-a petrecut totuși oarecum dispersat și în cadru zonal, se desfășoară, în anul revoluționar 1848, într-o remarcabilă creație istorică de anvergură europeană. Popoarele freamătă parcă de dorința de a acționa pe scena istoriei, simt un izvor de forțe noi, au conștiința rolului și a menirii lor. E un moment de Renaștere, de elanuri active și năzuințe de înnoire în lumina căroră trecutul își dezvăluie insuficiențele organice. E cu adevărat o „primăvară a popoarelor” în sensul redeșteptării lor la viață, al deschiderii către istorie, dar și al elanului juvenil și romantic, inclinat nu numai să acționeze, dar și să se autoiluzioneze, să ia visul drept realitate.

În acest cadru și în această atmosferă se înscrie și revoluția de la 1848 din țările române. „Desfășurîndu-se, în condițiile avîntului revoluționar care a cuprins Europa — subliniază tovarășul Nicolae Ceausescu —

revoluția din țările române s-a integrat acestui amplu curent social-politic, constituind avanpostul cel mai înaintat al revoluției burgheze din sud-estul continentului”³.

Este aproape incredibil, dar este de domeniul evidenței empirice faptul că și în trecut, și astăzi, destule scrieri de peste hotare despre revoluția de la 1848 în Europa ignoră componenta românească acesteia, sau o menționează în subsidiar, ca și cînd n-ar participa la constituirea ansamblului european și n-ar fi, totodată, un fenomen organic și bine individualizat al vieții unui popor și al unei societăți ce a întipărit în structura sa momentul 1848.

Pe de altă parte, curentele de idei de nuanță conservatoare din țara noastră și-au arătat, sub varii forme, neînțelegerea, dezaprobatarea sau aversiunea față de revoluție. Nelipsite au fost accentele minimalizatoare, invocarea implantării imitative a unei experiențe istorice nepotrivite cu condițiile și stadiul evolutiv al societății noastre, schematizarea caricaturală a genezei și a resorturilor mișcării, văzute ca opera a unui pumn de tineri intelectuali formați în spiritul ideilor apusului european etc. etc.

Ar fi greșit să descifrăm în această relucitanță un simplu dezacord cu anumite forme exterioare, atitudini sau „ținute stilistice” ale revoluției, care nu se potriveau spiritului conservator. În cauză este ceva mult mai profund, anume faptul că revoluția contrazicea structural vizuinea evolutivă asupra procesului istoric românesc. În locul evoluției organice, graduale, presupunând transformări abia perceptibile (sau, oricum, niciodată în contradicție fundamentală cu interesele și cu capacitatea privilegiaților de a se adapta și a se transforma ei însăși) revoluția propunea un model dinamic de evoluție socială, bazat pe înnoirea hotărîtă a societății, pe prefacerea radicală a structurilor și instituțiilor existente.

Lucrețiu Pătrășcanu observa cu dreptate că, negînd anul 1848, exponentii curentelor conservatoare urmăreau să anihileze spiritul revoluției, „idealurile și principiile revoluționare”⁴.

Dacă din punct de vedere al procesului istoric românesc optica conservatoare absolutizează momentul creșterii organice, ignorînd aspectul dinamic al dialecticii dezvoltării sociale, ea vădește o inadmisibilă îngustime la oameni cu larg orizont cultural, așa cum au fost, de pildă, junimisti, dacă judecăm fenomenul din perspectivă europeană. Fiindcă el se situează organic în acest context, exteriorizează trăsăturile mișcării general europene, traduce în termenii realității noastre spiritul epocii și aspirațiile ei. Dezavutarea lui 1848 în țările române se transformă, astfel, în dezavuarea anului revoluționar 1848 în genere, în ștergerea din istoria europeană a uneia din cele mai frumoase pagini de luptă, de abnegație și de intensă trăire creatoare.

Sub acest semn al făuririi de destin nou, al trasării unui nou hotar de istorie s-a desfășurat revoluția de la 1848 în țările române. Senzația aceasta era generală și era poate cu atît mai intens simțită cu cît erau mai numeroase și mai adînc înrădăcinat eechile structuri și întocmiri sociale. O desprindem din faptele vremii, din literatura și documentele epocii.

Cu cîteva zile înainte de a se declanșa primul episod al revoluției, încurajat de cele ce se petreceau în Europa și de starea febrilă din Țările Române, George Barițiu scrisă în „Foiaie pentru minte” : „Urmeze orice, noi din parte-ne cunoaștem că pentru români încă se deschide o epohă cu totul noă... Se pare că și alți prieteni ai noștri învățăți, deștepti pătrunzători sunt una cu noi în privința aceasta (...) ei sunt că « libertatea, egalitatea, frățietatea », această sfintă deviză a timpului nostru, va fi și-a noastră scăpătoare”⁵. Ideea e o constantă a documentelor vremii, punctul de pornire al oricărei judecăți constatautive sau de valoare asupra celor petrecute. Cînd soarele libertății s-a ridicat peste Europa — scrisă Vasile Alecsandri într-o broșură-memoriu din mai 1848 — toate clasele societății moldovene s-au trezit ca dintr-un somn adine și „au simțit într-o unire nevoie de grabnică vindecare”⁶. Iar Simion Bărnăuțiu declară solemn în memorabilul discurs din 2/14 mai din Catedrala de la Blaj : „Și cine să nu se miște acum, care popor să nu se aprindă de acest spirit dumnezeiesc, ce anunță căderea servituirii la toate popoarele, renașterea Europei prin libertate ?”⁷.

Această idee a regenerării, a ruperii cu trecutul, a intrării într-un curs nou de viață este axială în documentele programatice ale revoluției de la 1848 ; în *Proclamația de la Islaz*, considerată Constituție a Țării Românești, în hotărîrile Adunării de la Blaj, în *Petition românilor* din Banat și Părțile ungurene, sau în broșura program a lui Mihail Kogălniceanu, *Dorințele Partidei Naționale*.

Principala determinație a spiritului înnoitor al revoluției era libertatea ; este cuvîntul care domină limbajul timpului, sintagma nedespărțită de faptele și de obiectivele revoluției, de reprezentarea oamenilor despre epocă și cerințele vremii. Cît de intensă era nevoia de libertate, cît de adîncă și de puternică era credința în puterea ei purificatoare și cît de mult erau convinși oamenii timpului că libertatea este marea cucerire a societății și idealul omului ca persoană și individ social reiese cu elocvență din mărturiile vremii. O invocau nu numai proclamațiile, apelurile sau publicațiile vremii, o exaltau nu numai poeții în versuri transfigurate de patetism, dar ea pătrunde autoritar și în corespondența participanților la revoluție, în reacțiile verbale obișnuite. Să apelăm la cîteva exemple. Abia eliberat din închisoare, luptătorul bănățean Eftimie Murgu lansa o proclamație cu următoarele fraze de început : „Duhul veacului de acum răscolitul-s-au în Europa asupra tiranilor, asupra cîrmuirilor ce țenind întru intuneric pe cetăteni îi avea ca și robi și cugeta a-i avea robi pentru totdeauna. Acest duh, care este duhul slobozneniei (libertății) și care pentru aceea țentia a rumpe și a scutura lanțele robiei ce de atîta vreme apăsase pre omenire s-au pătruns și pînă în părțile țării ungurești”⁸.

Izbînda revoluției la București îi provoacă lui C.A. Rosetti o stare de beatitudine ; respiră aerul libertății ca pe ceva material, sesizabil. Cum era de așteptat, primul său articol din „Pruncul român” se chiamă *Trăiască România liberă !* „Da, România iubită, care de atîtea veacuri gemea sub robie — scrisă C. A. Rosetti — a rupt lanțurile rușinoase și a arătat lumii întregi că în vinele copiilor ei curge încă sînge de roman. Bucurați-vă, frați, (...) (că) am dobîndit cerescul dar al libertății...”⁹.

Mai reținut, Aaron Florian se conectează și el la vibrația neobișnuită a clipei înștiințindu-l, într-o scrisoare din 12 iunie 1848, pe G. Bariliu la Brașov : „Zioa de ieri, 11 iunie 1848, este o zi de la care începe o epohă nouă în analele Țării Românești. Deviza populilor civilizați : libertate, egalitate, frățietate este și deviza românilor de aici. Constituția, această zicere fermecătoare, această faptă fericitoare, s-a proclamat și la noi (...). Noi suntem emancipați și ne vom bucura de aici înainte de toate drepturile de care suntem vrednici”¹⁰.

Gh. Magheru atingea și el o notă emoțională foarte ridicată chiar în scrisorile pe care le trimitea „din Cîmpul lui Traian”, așa cum atestă scrisoarea din 2/14 septembrie 1848 trimisă colonelului Nicolae Pleșoianu la Craiova : „Nu mă îndoiesc că va fi vreun adevărat român care să doarească sau care măcar să suferă a mai trăi într-o tiranie completă și infamă, după ce a trăit puțină vreme sub dulcele soare al libertății, după ce a gustat odată fericirea d-a fi cetățean al unei nații regenerate [...] Nu trebuie oare să strigăm tare dreptățile noastre, să arătăm lumii întregi că ne place libertatea și independența, că poporul nostru (...) știe să moară pentru apărarea sacrelor sale libertăți?”¹¹.

Așadar conceptul rezumativ al revoluției ca moment de ruptură cu trecutul este libertatea ; un concept atotcuprinzător având o dublă proiecție de sensuri și de conținuturi : pe de o parte un sens abstract, absolut, semnificînd condiția ideală de existență a individului ca om social și ca persoană concreta ; pe de altă parte, în ideea de libertate se toarnă conținuturi concrete de ordin social, național și politic și tocmai aceasta îi imprimă un caracter viu și îi sporește forța de atracție.

Pe terenul realităților românești nu era greu a pune în evidență diferența dintre libertate și „nclibertate”. În adevăr, în ciuda progreselor realizate de societate în prima jumătate a secolului al XIX-lea structurile sale de bază erau încătușate de cadrele vechiului regim.

Țărânia mea suntea din plin efectele servituitoare feudale, sporite și agravate de regimul Regulamentului Organic. Exercițiul vietii politice se afla în mîinile cîtorva boieri puternici și familiei influente din înalta aristocrație ; sistemul de stări și privilegii funcționa efectiv, deși unele drepturi și instituții de monopol fusese să desființate. Meșteșugurile și comerțul se simțeau îngrădite de regimul breslelor, de dările și patentele la care erau supuse, dar mai ales de raporturile care scindau societatea¹², împărțind-o nu numai în clasa diferite, dar și în lumi cu statute deosebite¹³. În Moldova se adăuga regimul personal abuziv al lui Mihail Sturdza care exaspera chiar pe mulți dintre cei cu poziții înalte în societate, nemaivorbind de elita tineretului cult al țării.

În Transilvania regimul nobiliar funcționa din plin ; țărânia mea era împresurată de dări și robote, iar români nu numai că nu se bucurau de drepturi naționale, fiind puși de fapt în afara sistemului constituțional al provinciei, ci își vedea în pericol însăși individualitatea proprie prin campania care condiționa perspectiva instrucției școlare și a dobîndirii unor drepturi cetățenești de maghiarizare.

Senzatia de încătușare era cu atit mai puternic resimțită cu cât societatea românească a fost străbătută în perioada anterioară de un lanț de curente de opozitie ; sentimentul național s-a întărit și s-a maturizat

neconenit, iar ideile noi ale timpului ciștigau teren neîncetat. S-a constituit, astfel, o nouă stare de conștiință, hrănitară din valorile civilizației moderne, care conecta realitatea noastră la circuitele mișcării istorice europene, la tendințele și procesele caracteristice ale epocii. De altfel, între timp începuseră să acționeze ca factori de conectare și fenomene de ordin economic — prin intermediul comerțului de cereale după pacea de la Adrianopol — dar rolul și semnificația lor avea să se dezvăluie mai târziu.

În consecință, revoluția de la 1848 se desfășoară sub orizontul transformării globale a societății; ideologia ei e hrănitară de această tendință, iar programele ei vin să materializeze aspirațiile și cerințele epocii, în cadrul și în condițiile concrete ale realității românești. Desigur, între ideologie, program și realizare nemijlocită există sensibile diferențe de grad. Cum vom vedea ceva mai departe, proclamarea unor postulate radicale — libertate, egalitate, dreptate — se asocia nu o dată cu soluții timide de transpunere în viață, cu prudență și susceptibilități excesive, sau cu nevoie de a impăca antiteze ireconciliabile, ca în cazul lui I. Heliade Rădulescu. Revoluția reconsideră însă radical condiția anterioară a societății românești, ii dezvăluie insuficiențele organice și propune nu o simplă terapie parțială, ci o restructurare menită să inoveze cursul însăși al dezvoltării sale istorice, să sincronizeze procesul istoric al țării noastre cu cerințele civilizației moderne europene. Sintagma mazziniană a revoluției „sincrone și simfone” dezvăluie nu numai spiritul general al revoluției europene, ci și nevoie de sincronizare, prin unitatea acțiunii revoluționare, a coordonatelor procesului istoric european. Cum se știe bine, această sintagmă era îndrăgită și în cercurile revoluționarilor români de la 1848. În alți termeni, revoluția intervine ca factor de restructurare, reașezare și înnoire a cursului evolutiv al societății; ea reprezintă momentul dinamic calitativ în dialectica procesului istoric românesc din epoca modernă, singurul de altfel din tot cursul epocii.

Căci 1821 tinde, e adevărat, spre regenerarea societății, dar se produce la un nivel de dezvoltare a acesteia care-i limitează anvergura și obiectivele, iar evenimentele ulterioare — am în vedere Unirea din 1859; războiul pentru cucerirea independenței 1877—1878; războiul de reîntregire națională și Marea Unire din 1918 — asigură realizarea sarcinilor de ordin național, fundamentale pentru viața poporului nostru, însă pe fondul unei mișcări evolutive a procesului istoric și a raporturilor socio-economice puternic grevate de structuri economice, sociale și politice învechite.

Definițiorii pentru conținutul și dimensiunea transformărilor îmbrățișate de revoluții sunt, evident, programele ei, sau mai bine zis cadrul ei programatic fiindcă au existat unele aspecte care au preocupat intens pe protagonistii mișcării, deși nu au figurat ca puncte de program la Iași, Blaj, București sau Timișoara.

În cadrul de față ne interesează semnificația programelor, nu analiza sistematică a prevederilor lor, întreprinsă nu odată în istoriografia noastră. Ne vom rezuma, deci, la cîteva considerații.

La Iași mișcarea debutează sub carapacea puterii lui Mihail Sturdza și nu putea fi decît timidă, de tatonare. Cu adunarea de la hotelul Peters-

burg și *Petiția-proclamație* din 28 martie 1848, care ar fi trebuit să deschidă procesul revoluționar, se consumă în fapt actul principal al evenimentelor. Nici prin intenție și nici prin conținutul ei obiectiv *Petiția-proclamație* nu tindea să bulverseze ordinea Regulamentară instituită în Moldova; sub învelișul acestei „ordini” se caută însă a se introduce o serie de reforme care ar fi lărgit procesul de modernizare a societății, ar fi „renovat” fizionomia regimului regulamentar. Acest subtext al Petiției-proclamației, ca și ascuțișul ei deschis contestator la adresa regimului personal al domnitorului erau suficiente pentru a determina reacția cunoscută a lui Mihail Sturdza. Lipsită de contacte organice cu societatea, mișcarea din martie 1848 în Moldova era sortită eșecului. Ea își păstrează totuși semnificația pentru că se înscrie într-un context european revoluționar¹⁴, se conectează la celelalte evenimente și acțiuni din Transilvania, Tara Românească și Banat și este urmată de o serie de demersuri și inițiative ale tinerimii culte moldovene, precum și de mișcări printre țărani din cîteva zone ale provinciei¹⁵.

În Transilvania a prevalat momentul național și nu putea să nu prevaleze din moment ce românii își simțeau atins însăși nervul existenței de către intransigență maghiarizatoare a Ungariei...revoluționare.

În ciuda logicii evidente a situațiilor, pe fenomenul revoluționar de la 1848 – 1849 din aria care cuprinde și Transilvania și-a pus amprenta o anumită viziune deformatoare încă din perioada desfășurării evenimentelor. Ea a continuat să greveze multă vreme evaluarea corectă a situației, cu atât mai mult cu cât aparține curentelor democratice și chiar revoluționare de gîndire. Despre ce este vorba? Ideologia de stînga, revoluționară, a timpului, judeca evenimentele anilor 1848 – 1849 în termenii unor categorii antagonice: lupta între forțele revoluționare și reacțiune, între libertate și opresoriile acesteia. Exemplul cel mai caracteristic al acestei înfruntări era dat de ridicarea eroică a maghiarilor împotriva regimului habsburgic. Avea loc deci o demarcație globală, un chip de a gîndi în categorii foarte generale: purtători ai reacțiunii – purtători ai libertății; asupritori – asupriți; popare revoluționare – popoare reaționare etc.¹⁶ – care estompa destule determinații concrete ale realității. Textele lui Engels din această perioadă ne încreștină că și el a judecat lucrurile în cadrul schemei amintite¹⁷.

Nu vom nega, desigur, semnificația general europeană a luptei revoluționarilor și a poporului maghiar împotriva reacțiunii; există în această luptă o latură de asemenea dimensiune; dar există, în același timp, în acțiunea și politica guvernului lui Kossuth și cauzei pe care o întruchipa o latură conservatoare și retrogradă în raport cu o problemă tot de semnificație general istorică: e vorba, evident, de fenomenul național. Dacă secolul al XIX-lea european a fost numit secolul naționalităților, dacă în cadrul însuși al revoluției maghiare a prevalat momentul național, atunci e evident că a nega dreptul celorlalte naționalități la libertate, a le contesta individualitatea, așa cum procedau factorii de răspundere ai Ungariei revoluționare, însemna a lovi într-un principiu cu semnificație istorică europeană.

Lupta românilor transilvăneni și a sîrbilor pentru afirmarea dreptului la viață națională nu mai reprezintă, deci, un episod subsidiar,

ba chiar o mișcare cu sens reactionar în contextul înfruntării celor două direcții de forțe de la 1848 — 1849, ci un moment însemnat al mișcării generale europene pentru triumful principiului naționalităților. Conținutul real și justețea luptei românilor nu se schimbă nicidecum prin faptul că s-a arborat o supunere față de Curtea Imperială de la Viena. Este cunoscut că exponenții cei mai autentici ai spiritului revoluției române, un Nicolae Bălcescu, un Eftimie Murgu sau C. A. Rosetti, dar și Avram Iancu — aflat în fruntea mișcării de rezistență românești — au știut să vadă însemnatatea revoluției maghiare și au elogiat momentele de elan eroic ale acesteia.

Românii au fost împinși prin forța lucrărilor și prin politica cercurilor conducătoare ale revoluției maghiare spre contacte cu Viena, care nu erau nici structurale și nici organice, ci pur și simplu de ordin tactic. Flacără revoluției a fost însuflare de ideea națională, de forță cu care s-a afirmat în cursul evenimentelor conștiința națională.

Dar revendicările mișcării sunt nu numai de ordin național. „Răzimată pe principiul libertății, egalității și fraternității”, națiunea română cerea introducerea unor largi reforme politice, libertatea tiparului, a presei, a persoanei, exercitarea liberă a comerțului și industriei și, ceea ce este foarte important, „națiunea română, ajungind la conștiința drepturilor individuale, cere fără întîrziere desființarea de iobăgie fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi atât în comitate, cît și în districte, scaume și granița militară”¹⁸.

Ne aflăm, deci, în fața unui amplu program de înnoire socială și politică, grefat pe o impresionantă voință de afirmare a vieții naționale. Documentele lasă de altfel să se observe sensibilitatea fruntașilor politici transilvăneni pentru problema agrară și lumea rurală. Prin origine, condiții de viață și împrejurări de ordin istoric general, „inteligenta transilvană” s-a simțit mai apropiată de masele țărănimii, decât fruntașii din clasele avute ale mișcării de la răsărit și sud de Carpați¹⁹.

Ei nu sunt reținuți de menajamente și susceptibilități; tratează chestiunea liber, direct, cu hotărîre. E suficient să examinăm cîteva lapidare mențiuni pentru a desprinde aceste caracteristici. Iată, de pildă, scrisoarea din București a lui Ioan Axente către Simion Bărnuțiu la Sibiu. La 6 aprilie 1848, înainte decât Adunarea de la Blaj și de precipitarea evenimentelor în Țara Românească el vedea în „schimbarea soartei țăranului” un punct nodal al revoluției. „Oare cînd am fi în stare — se destăinuia el — să răsculăm pre români din toate părțile într-o înțelegere și cu un scop, n-am putea stoarce din mină streinilor, sau cel puțin nu am putea scăpa pre români și pre toți alții de robote și de alte nedreptăți ce le suferiră pînă acumă?”²⁰.

Semnificativă este și adresa lui Al. Papiu Ilarian din Tîrgu Mureș — prin care motiva „subscrierea” lui la petiția lansată de tineretul maghiar și secuiesc din localitate (24 martie 1848). „Io, cînd am subscris, am zis că și io, ca român, subscrisu această petițione acea dulce speranță mîngîindu-mă că va fi fără întîrziere și deodată răscumpărare totală fără nici o despăgubire, egalitate deplină de drepturi civile și politice; respectarea și asigurarea feluritelor națiunălități și limbi din Transilvania și Ungaria”²¹.

Iancu, la rîndul lui, a fost nu mai puțin un apărător al dreptății țărănilor pe cit a fost al cauzei naționale; îi vedea pe moți stăpîni pe pădurile și pe pămînturile erariului, pe țărani, în genere, stăpîni pe moșile nobililor²².

Nici pentru Bărnuțiu, ideologul problemei naționale, ștergerea iobăgiei fără despăgubire nu a comportat obiecții.

Purtînd aceeași pecete a inovării societății și în plus mai dezbatut și mai „implicat” efectiv în practică a fost programul revoluționar din Tara Românească. Momentul politic instituțional și drepturile cetățeanului și individului se reflectă cu o intensitatea specială în program. Se enunță, astfel, egalitatea drepturilor politice, adunarea generală compusă din reprezentanții tuturor stărilor societății, domn responsabil, ales pe cinci ani, responsabilitatea miniștrilor și a tuturor funcționarilor „în funcția ce ocupă”, crearea gărzii naționale; se prevede, apoi, libertatea tiparului, desființarea rangurilor titulare ce nu au funcții, instrucție egală și generală, desființarea pedepselor ce înjoscă demnitatea umană etc. Prin urmare, programul introducea o radicală schimbare politică în viața țării și în condiția fiecărui individ; societatea făcea saltul de la regimul de stări și privilegii la starea modernă a egalității în drepturi și a individului cetățean. Negreșit, aceasta era o cucerire fundamentală, cu atât mai mult cu cît era pătrunsă de spirit democratic presupunind participarea activă a membrilor societății la exercițiul vieții publice și întemeierea unor instituții apte să asigure efectiv o asemenea participare cum ar fi un parlament reprezentativ și o domnie instituită... pe norme republicane: responsabilitate, alegere pe termen limitat și din „toate straturile societății”.

De fapt, „revoluția democratică” despre care vorbea Bălcescu în celebrul său articol *Mersul revoluției în istoria românilor* s-ar fi produs efectiv doar prin aceste transformări. Cît privește spiritul și deschiderea lor novatoare este deajuns să spunem că anumite prevederi — esențiale pentru fizionomia politică a țării — au rămasdeziderate timp de șapte decenii, din 1848 pînă în 1918. Liberalii au invocat mereu descendenta lor patruzeceoptistă; în fapt nu numai că n-au tratat dinamic mișcarea istoriei dar, față de unele probleme cheie ca democratizarea vieții politice și raporturile agrare, au fost excesiv de moderați chiar în cadrele unei viziuni evoluționiste, gradual-procesuale.

Pe tărîm social-economic revoluția proclamă emanciparea clăcașilor „ce se fac proprietari prin despăgubire”. Feudalitatea era astfel pe punctul de a se cunfundă în trecut, opera de transformare atingea centrul material al raporturilor care configurau totalitatea aspectelor societății. Țăranul devinea abia acum om liber de drept în mod efectiv, prin desființarea obligațiilor către stăpinul de moșie, și se transforma din posesor al unei bucăți de pămînt în proprietar al ei, în urma răscumpărării.

Oarecum surprinzător pare faptul că programul nu se oprește la alte sectoare ale activității economice — comercial, financiar-bancar, industrial — cînd știm cît de sensibili erau unii expoziții ai revoluției față de rolul și de importanța lor, cînd ele se asociau indisolubil cu opera de modernizare a societății, și cînd Nicolae Bălcescu concepe un interesant proiect de bancă de emisiune în a sa *Question économique des Principautés Danubiennes*²³. Aceasta ținea însă de o etapă constructivă poste-

rioară sarcinilor nemijlocite ale revoluției; deocamdată se reclamau programatic spre rezolvare emanciparea mănăstirilor închinate, dezrobirea țiganilor prin despăgubire — act social cu pondere și semnificație deloc neglijabile — și transformarea vieții agrare a țării. Modul în care revoluția a înfruntat această problemă este caracteristic pentru fizionomia ei, pentru ceea ce a putut să fie și să reprezinte în realitate, pentru ideologia și practica ei.

Realitatea socială și condițiile istorice au modelat un foarte interesant scenariu ideologic în care se mișcă ideea de revoluție și problema centrală social-economică a ei. Pe de o parte, aşa cum știm, revoluția apărea ca un act eliberator al societății, ca laboratorul de creație al unei lumi noi. Ea avea o dimensiune și o semnificație istorică și socială generală; în consecință, societatea în ansamblu era interesată în cauza ei și în idealurile care o inspirau, deci și diversele clase și categorii sociale ce compuneau societatea.

Pe deasupra tuturor deosebirilor, a situațiilor și pozițiilor specifice, flutura flamura vieții noi, regenerate și purificate de revoluție. Toți fișii patriei ar fi trebuit să se simtă înfrățiți, să intre sub această flamură, să uite trecutul, și, în numele viitorului regenerat, să militeze pentru realizarea dezideratelor revoluției. Revoluția a înscris pe steagul ei lozinca *dreptate, frăție*, care n-a fost o sintagmă de circumstanță; a funcționat efectiv ca îndreptar de conduită morală și teoretică. Sensul adînc al revoluție era de a aduce mai multă armonie între oameni pentru că prin opera ei societatea devinea ea însăși mai armonică; patria își îmbrățișa deopotrivă fișii și vegheea ca nimeni să nu fie neîndreptățit. Se dezvoltă, astfel, acea idee a națiunii-familie, a comuniunii de sentimente și de aspirații plămădite în retorta revoluției. Mai tîrziu Dobrogeanu Gherea avea să considere esențiale aceste concepte pentru ideologia revoluționarilor români la 1848²⁴, pentru spațiul mintal al fruntașilor ei. Fără a contesta prezența masivă în substanță gîndirii generației de la 1848 a raționamentelor de mai sus, se cuvin măcar enunțate împrejurările care le-au generat și se impune subliniat faptul că ele nu domină exclusiv scenariul teoretic-ideologic al revoluției.

O asemenea viziune este produsul aproape inevitabil al circumstanțelor concrete în care a germinat și s-a produs revoluția; societatea nu dispunea de ample forțe, sociale și materiale, angajate în relațiile de producție și de schimb burgheze, care ar fi devenit apărătorii firești ai ordinii instituite de revoluție. Cîmpul ei de acțiune era, în acest sens, limitat în mod obiectiv. Fruntașii însăși ai revoluției provin covârșitor din rîndurile boerimii; e generația nobiliară, educată în spiritul ideilor noi, aderentă organic la valorile și cerințele civilizației moderne, care acționează în avanscenă. Ea joacă un rol însemnat, un rol istoric, însă nu e dispusă la operații chirurgicale radicale și nici nu poate să acționeze decît pe o platformă de raliere și nu de scindare și adîncire a antagonismelor.

Spiritul care o ghidează este acela al consensului, nu al însiuntării și delimitării radicale. Situația internă și externă nici nu permitea, de altfel, lovitură frontale de clasă. Revoluția ieșise victorioasă chiar mai ușor decât se așteptau purtătorii ei; valurile ei debordase literalmente vechiul regim. Dar rămineau destule forțe de rezistență ale acestuia. Boierimea ca clasă era organic refractară revoluției; tactica pe care o promova nucleul

ei conducător pornea de la ideea posibilității de a produce sciziuni și „ruperi” în rîndurile ei în urma promisiunilor că interesele clasei nu vor fi pulversate, ci menajate, însă într-un cadru nou de existență a societății. Elementele „retrograde”, cum li se spunea, boierimea conservatoare, identificată cu vechiul regim era însă prea puțin consolată de asigurările și promisiunile tinerilor fruntași ai revoluției, deși aceștia aveau adesea nume rezonante (chiar dacă puțini erau, ca Golești, proveniți din boierimea cea mai înaltă a țării).

În contextul raporturilor de forță intervenea, în plus, cu o pondere covîrșitoare factorul extern. Conducătorii revoluției știau prea bine că o înfruntare serioasă în interior ar fi dat un pretext în plus pentru amestecul celor două puteri — Rusia țaristă și Imperiul otoman — ca „protecțoare” și respectiv suzerană a Principatelor. Numai o mișcare care ar fi demonstrat că știe să stăpinească situația, care ar fi fost emanația voinței unanime a poporului și ar fi introdus ordinea și stabilitatea în lucruri putea să înlăture pretele formale ale intervenției. Dealtfel în raport cu Rusia țaristă formale ale intervenției. Dealtfel în raport cu Rusia țaristă revoluția nu putea să joace decât cartea rupturii totale. Imperiul lui Nicolae I nu avea nici o justificare și nici un drept moral să se amestece în treburile interne ale Principatelor; regimul regulamentar pe care-l tutelase era pe plan extern un instrument de promovare a politicii de expansiune a țărisinului, iar pe plan intern exacerbase anumite laturi ale vechilor rînduieli, făcînd și mai evidentă abolirea lui. Ordinea revoluționară însemna negarea Regulamentului, anihilarea lui²⁵.

Cu atit mai mult revoluționarii caută să capteze înțelegerea Porții Otomane față de noua situație, prin asigurarea că interesele ei, ca putere suzerană, nu sint pereclitate; dimpotrivă, între Țările Române și Imperiul otoman pot coexista relații strînse dacă „independența lor administrativă și legislativă” va fi recunoscută și respectată cu lealitatea pe care o cer vechile capitulații și demnitatea unei națiuni renăscute prin revoluția ei. Insistențele au fost inutile și numai considerente de oportunitate pot explica faptul că revoluționarii (deși între ei au existat diferențe de opinie) n-au văzut adversitatea structurală a Imperiului Otoman față de ordinea instituită în Tara Românească, încît și fără semnalele alarmante ale Rusiei țariste, Poarta tot ar fi trimis, probabil, oștirea sa în Principate. Este drept, o viguroasă ofensivă a revoluției europene ar fi determinat schimbări și în raporturile internaționale. În iulie și august 1848 trecuseră însă principalele șocuri ale seismului revoluționar, iar forțele conservatoare începuseră să-și revină. Demersurile diplomatice ale revoluționarilor români sint, desigur, admirabile însă în contextul și în situația concretă a Principatelor ele aveau doar o valoare simbolică.

Dispunind, deci, de un suport de clasă în mod obiectiv limitat, revoluția a căutat să compenseze fragilitatea ei materială printr-o intensă acțiune ideologică, colorată, inevitabilă, de precepte și imperitive etice. Cei avuți trebuiau să înțeleagă cerințele vremii, să dea dovadă de porniri altruiste pentru împlinirea unei mari opere de progres și civilizație, să-și demonstreze atașamentul față de idealurile patriei și ale națiunii²⁶. Toți trebuiau să se pătrundă de chemarea noii vieți, de năzuința societății spre regenerare. În noua cadență a istoriei se puteau prinde toți, puteau participa cu toții.

Frăție între dreptate și respectul dreptății pentru toți fișii țării²⁷, iată ipostaza ideală pe care ar fi vrut s-o atingă revoluția; și, cum stim, au și curs afirmațiile că români au reușit să facă „cea mai frumoasă revoluție”²⁸ în sensul că promovînd principiile transformatoare proprii unor asemenea acte au evitat scindările, coliziile și înfruntările singeroase care punctau istoria altor revoluții (aluzia era mai ales la revoluția franceză de la sfîrșitul veacului XVIII).

Dar acesta nu era singurul aspect al ideologiei revoluției de la 1848; prin forța lucrurilor trebuiau luate în seamă atitudinile retrograde, expectativa ostilă a conservatorilor, „uneltile reaționare”, momentele grele prin care a trecut noua putere salvată literalmente de tentativele „Partidei reaționare” de a o decapita numai prin intervenția curajoasă a maselor. De aceea și autorii cei mai dispuși la „înfrângere”, uitare, la ipostazierea sublimităților revoluției vorbesc de adversități de interes, de tirania celor bogăți, de robia țăranului. O face C.A. Rosetti în „Pruncul român”, o face chiar și Heliade Rădulescu, cel atât de intens precaut în a feri revoluția de „anarhie”.

În multe texte cele două moduri de a aproxima ideologic fenomenul revoluționar se impletește. Un exemplu demn de reținut prin amalgamarea ambelor momente este articolul *Cauza revoluțiilor* al lui Ion Ionescu de la Brad. Alături de exaltarea revoluțiilor, considerate drept un fenomen general și specific al timpului, („manifestațiile nevoilor omenirii de a scăpa din robie sănătoasă revoluțiile și revoluțiile sănătoase durerile de naștere a libertății”) Ionescu folosește un limbaj aproape socialist pentru a descrie antagonismele de clasă din societate: „Eu, în partea mea, văd emancipația săteanului, lupta între proprietar și proletar, între boier și țăran; colo între bogăți și săraci, dincolo între capitaliști și muncitori; proprietarii, boierii, bogății, capitaliștii, avind tot același interes, să coalizează pretutindenea spre a-și apăra privilegiurile și monopolurile împotriva proletarilor, țăranilor, săracilor, lazaronilor, irlandezilor și muncitorilor care caută unitatea și creștinătatea în soțietate spre a-și asigura libertatea, egalitatea și frăția. Aceste contradicții soțiale, existând pretutindenea, ne arată pretutindenea nevoie de a se emancipa, de a se revolta”²⁹.

Textul preia parcă formulările din *Manifestul Comunist!* E construit pe ideea universalității principiului luptei de clasă și explică mecanismele declanșării revoluțiilor prin antagonismele social-economice. Ceva mai sus se vorbea însă de revoluții ca de scînteie „ale emancipației care aprind inimile oamenilor” sălășluind în năzuință de mai bine a popoarelor. Iată un interesant aliaj de formule romantic umanitare, radicale și sociale, curente în epocă, turnate de Ion Ionescu într-un frumos și contrastant text ideologic.

Examenul raporturilor agrare din Principate în termenii antagonismului economico-social între masa producătorilor și stăpînii de pămînt este realizat cu o patrundere remarcabilă și într-o perspectivă vastă de Nicolae Bălcescu. În *Question économique...* Bălcescu disecă mecanismele intime ale exploatației feudale în Tările Române și totodată o prezintă în ceea ce are propriu și distinct, face opera de analiză conceptuală și de reconstruire istorică concretă, apelează larg la noțiunile de exploatare, exploataitori și exploatați, muncitorul (de pămînt) producător al bogăției, clasă parazitară, clasă producătoare etc.³⁰. Este un mănunchi de concepte, fu n

damentale pentru analiza raporturilor socio-economice, prin care Bălcescu îmbogățește orizontul de înțelegere a fenomenului agrar și a vieții economice românești în genere. Înă la apariția literaturii socialiste nu întîlnim în peisajul gîndirii românești o asemenea consecvență în explicarea raporturilor de clasă din sfera economiei agrare. Și Mihail Kogălniceanu, la 1848, descrie în termeni antagonici raporturile de clasă la sate, subliniază condiția înrobitoare de existență a majorității covîrșitoare a locuitorilor țărani și, în numele *omeniei*, denunță nefirescul *exploatarii* omului de către om³¹. Cele cîteva considerații din *Dorințele Partidei naționale în Moldova* care fundamentează necesitatea „oboririi boierescului”, „și a se face proprietari pe toți gospodarii săteni” conțin în nuce ideile expuse amplu în celebrele sale discursuri din epoca reformei de la 1864.

Nu ne propunem, în cadrul textului de față, să examinăm aspectele ideologice implicate în dezbatările din *Comisia Proprietății*. Pentru prima dată părțile în litigiu din istoria țării erau puse față-n față de revoluție³². Numai acest fapt ar fi fost de ajuns spre a-i înțelege puterea de înriuire.

La rîndul ei, prin organizarea dezbatărilor, revoluția se cobora ea însăși la rădăcina raporturilor materiale ale societății. Intenția era, desigur de a domoli opozițile și a face operant spiritul de înfrâțire, sub semnul căruia se pusese revoluția, într-o problemă cardinală și ușor inflamabilă. Boierii aveau măsura lor de înțelegere a „înfrâțirii” și unirii între părți. O socoteau în firea lucrurilor și deduceau duhul „unirii” din raporturile reciproce care funcționau și pînă aci între boieri și țărani. Că au existat odinioară prilejuri de obidă și de supărări, cine n-o recunoaște? Marea proprietate își avea însă dreptatea și temeiurile ei, își avea principiul existenței în ea însăși.

Țărani recunoșteau „dreptatea și unirea” pe temeiul Constituției; prin ea se începea „dreptatea”, era demiurgul acesteia; numai urmînd principiile ei proprietatea devinea „sfintă” și se instaura unirea între săteni și proprietari. În forme simple, țărani intuiau adevăruri adînci. În cursul dezbatărilor s-a ridicat, de pildă, problema proprietății ca funcție socială; numai Bălcescu mai examinase proprietatea din această perspectivă.

Imprejurările erau, din păcate, defavorabile forțelor ofensive ale revoluției și boierimea a putut răsufla ușurată că „înfrâțirea” n-a dus la punerea în practică a principiului înscris în Constituție; momentan de „duhul înțelegерii” au profitat cei avuți, iar revoluția, probabil, și-a slăbit în interior pozițiile; ea nu s-a adîncit în mase, n-a mers pe o linie ascendentă ca revoluția franceză de la 1789.

Oricum, masele au fost un factor remarcabil, activ și viu al revoluției de la 1848³³. Ele s-au dovedit capabile să se insufle de entuziasmul revoluției, s-o însoțească cu nădejdile lor și mai ales s-o sprijine și s-o impună împotriva adversităților interne și externe. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat: „Revoluția de la 1848 a pus în evidență cu putere uriașul potential revoluționar al poporului român, receptivitatea lui la ideile inovatoare, de progres, năzuința fierbinte spre libertate socială și națională, spre unitate”³⁴.

În Transilvania, Adunarea de la Blaj din 3—5 mai 1848 a dobîndit acel aer impunător și solemn, de-o austeritate antică, prin participarea zecilor de mii de țărani. Ea a relevat, cu oarecare uimire în ochii contem-

poranilor, cu cătă forță sălășlula sentimentul național în mijlocul unor mase supuse atitea veacuri asupririi. Mai tîrziu, Avram Iancu putea să vorbească cu mindrie, în celebrul său raport din noiembrie 1849³⁵, că „oastea țărăna” a fost de neinfrint în vîltoarea luptelor din 1848–1849. Atmosfera evenimentelor pulsează intens în articolul discurs al lui Bălcescu *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*; „În acea vreme cînd inima-mi era zdrobită, căci în toate părțile vedeam naționalitatea română călcată și strivită de dușmanii streini, fusei fericit a găsi acolo, pe acele piscuri urieșe, pe deasupra norilor, o naționalitate și o viață român ească înfocată și puternică”. Martor ocular la „mișcarea din munți” Bălcescu o evocă din chenarul unui tablou viu, intens expresiv: „Seara, după ce toată ziua străjuia potecile, se hărțuia și lupta cu dușmanul, ii vedea (pe luptători – n.ns.) adunați trîmbe, trîmbe pe lingă focuri, care povestind întimplările zilei și acele trecute, care dănuind împrejurul flăcărilor, care zicind din fluere, buciume și cimpoi... Apoi cu toții, juni, bărbăti și bătrâni, se punneau de făceau să răsune vâile munților de cîntări de vitejie și de naționalitate, mai cu seamă de acea puternică și frumoasă marselează a d-lui Mureșanul: „Deșteaptă-te române”³⁶.

În Țara Românească masele nu numai au răspuns chemării revoluției; ele au repus-o „în stare de funcționare”, se poate spune așa, prin cîteva intervenții energice împotriva reacțiunii, au depresurat-o de comploturile care au gîtuit-o, pregătindu-i înăbușirea definitivă.

Desfășurarea concretă a evenimentelor învederează că prin atitudinea și curajul lor, prin capacitatea efectivă de jertfă, masele s-au ridicat deasupra majorității guvernului, nu o dată concesiv și șovăitor. La Islaz, adunarea a fost alcătuitoră, în majoritatea zdrobitoare, din țărani; tot ei au format și grosul taberei înarmate pe care s-a sprijinit guvernul instituit acolo în marșul său spre Caracal și Craiova; la București, multimea a împinzit străzile, revîrsindu-se spre palatul domnesc și forțînd pe Gh. Bibescu să „subscrie constituția” și să numească un guvern ieșit din evenimente.

Aflată sub vibrarea revoluției, capitala a trăit în chiar prima zi spectacolul „înfrățirii” orășenilor cu țărani căci la auzul celor petrecute în București s-au grăbit să răspundă și țărani din împrejurimi, care au sosit, spre seară, în grupuri mari la bariere. O relatare contemporană subliniază: „Deodată se auzi în toată capitala că trupe de țărani din mai multe părți, cu standarde naționale sosesc în capitală [...] țărani cu orășenii înfrățiti, între răsunete de glasuri detunătoare, înaintau pe ulițele capitalei...”³⁷

La 15 iunie revoluția va fi celebrată printr-o adunare impunătoare pe cîmpul de la Filaret, numit de atunci Cîmpia Libertății, la care au participat, după unele evaluări, circa 30.000 de oameni. A fost aclamat noul guvern, s-au sfînit steagurile revoluției, s-a jurat credință noii Constituții. Capitala, și cu ea întreaga țară, trăiau încă valul primului entuziasm al revoluției.

Este drept, încă înainte ca o zi se ivise un prim semnal avertizor al încercărilor reacțiunii de a repune mîna pe putere.

La 19 iunie situația guvernului a devenit însă de-a dreptul dramatică; din ordinul colonelilor Odobescu și Solomon, primul chiar membru al guvernului și cap al oștirii, guvernul a fost arestat. Masele i-au redat

literalmente puterea printr-o energetică intervenție ³⁸. A fost, practic, punctul cel mai fierbinte al acțiunii revoluționare în Tara Românească, desfășurat, semnificativ, nu din inițiativa și sub îndrumarea guvernului revoluționar, ci printr-o acțiune spontană de jos. Meseriașii și neguțătorii, calfele și oamenii simpli aflați în cele mai diverse slujbe, tabacii și măcelarii, micii funcționari, îndemnați de o tânără femeie, Ana Ipătescu, au fost cei care i-au smuls dintre soldați. Nimic n-a lipsit din recuzita romantică a tabloului; a curs și sînge din rîndul celor veniți să salveze guvernul, să apere revoluția: 7 morți și 8 răniți.

Covîrșită de energia maselor, reacțiunea era aproape încurajată de sentimentalismul „generos” al unor fruntași ai revoluției, de conce-sivitatea altora, încit la 29 iunie multimea a trebuit să intervină din nou spre a înlătura căimăcămia reacționară formată în absența guvernului revoluționar, care se retrăsese la Rucăr, sub presiunea zvonurilor despre intrarea armatelor țărănești în țară. Și de această dată o altă masivă ieșire în stradă a zeci de mii de locuitori ai Capitalei ³⁹, împresurarea cazărmii, o nouă batere în retragere a reacțiunii...

Evenimentele se derulau însă defavorabil revoluției; cleștele intervenției externe se strîngea tot mai puternic în jurul ei, în timp ce conducătorii de tendință liberal – moderată lăsaseră înapoi spiritul principiilor de care se insuflaseră o clipă în entuziasmul zilelor victorioase din 9–15 iunie, transformînd practica revoluției într-o politică de reforme și concesii. Totuși firele legăturilor cu Regimul Regulamentar fuseseră definitiv tăiate prin „ordinea revoluției” și în privința rupturii cu acest regim exista un consens de atitudini, grefat pe realitatea noii ordini. Iată de ce arderea Regulamentului organic și a arhondologiei, la 6/18 septembrie, a fost probabil ultimul act al revoluției care reunește quasi-unanimitatea conducătorilor și masele într-un ceremonial de factură pronunțat romantică.

Entuziasmul și speranțele pe care revoluția le sădise în multime se vor afirma însă și cu alte prilejuri. La Giurgiu mii de oameni au întîmpinat trupele turcești în semn de protest față de încălcarea hotarelor țării și de atașament la cauza revoluției; aceeași manifestație, la scară extinsă, a avut loc în marginea capitalei. Consulul britanic Colquhuon evalua la 30.000 masele de țărani și de orășeni strînse pe platoul unde urma să se așeze tabăra turcă și reprezenta grafic, într-un raport trimis ambasadorului englez la Constantinopol, cordonul multimii dinaintea unităților otomane ⁴⁰. Pe acest fond de frămîntare puternică s-a angajat ciocnirea sîngeroasă din Dealul Spirii între roata de pompieri condusă de Pavel Zăgănescu și o coloană otomană, pe care Marx a numit-o „baia de sînge de la București”⁴¹.

Iar ca un acord final al revoluției ni se infățișează tabăra de voluntari și dorobanți de la Rîureni (Vilcea) formată în cea mai mare parte din țărani. Din „Cîmpul lui Traian”, generalul-căpitan al trupelor neregulate și comandantul taberei îi serbia lui C. A. Rosetti: „Cu bucurie, amice, îți vestesc că aci entuziasmul pentru noile instituții a început să pătrundă toate piepturile și poporul îmi pare gata a și le susține cu brațele lui”⁴². Iar Barbu Bălcescu îl înștiință din tabăra de la „Cîmpul lui Traian”, pe fratele său, Nicolae: „Oh ! de-ai vedea tu tabăra sa ! De-ai vedea pe bravii săi panduri și dorobanți !”⁴³.

Revoluția n-a produs sciziuni de ordin practic la nivelul vîrfurilor conducătoare ; cursul ei a fost imprimat de preponderența elementelor moderate.

Absența unei burghezii formată ca clasă a slăbit organic poziția elementelor radicale ; dimpotrivă, înfiltrarea masivă a reprezentanților moșierimii liberale a imprimat o anumită coloratură fizionomiei întregului fenomen revoluționar. În această țesătură de raporturi sociale nici expo-nenții cei mai radicali ai revoluției nu au îmbrățișat alternativa unei insurecții plebeie sau țărănești, în opoziție cu restul societății, ci au văzut în masele populare și muncitoare — în absența unor largi straturi sociale burgheze — suportul revoluției, în infățișarea pe care aceasta o luase la 9 și 12 iunie. Dar felul în care s-au raportat la rolul și funcția maselor în revoluție constituie, probabil, indicul distinctiv cel mai elocvent al curentelor din sînul revoluției. Deosebiri de vederi au fost, desigur, multe ; n-au lipsit fricțiunile și atitudinile divergente. Ulterior analiștii le-au semnalat utilizînd diferite criterii. A. D. Xenopol accentua asupra unor deosebiri în modalitatea de a vedea aspectele internaționale ale revoluției și însemnatatea forțelor interromânești în contextul anilor 1848—1849⁴⁴ ; Nicolae Iorga descria empiric și oarecum minimalizator disensiunile curente dintre fruntașii revoluției⁴⁵, profesorii Vasile Maciu și Georgescu — Buzău distingeaau o paletă mai mare de orientări ideologice și de curente : liberal-moderat, burghez-democrat, radical-țărănesc⁴⁶ etc.

Fiind vorba de un fapt al practiciei sociale, determinant rămîne totuși criteriul raportării curentelor din mișcare la rolul și funcția forțelor sociale. Caracteristic pentru tendința radicală este tocmai năzuința de a activiza masele, de a cufunda revoluția în popor, altfel spus de a-i asigura un suport trainic în vederea victoriei ei efective. Rezultă aceasta în modul cel mai limpede din activitatea și atitudinea lui Bălcescu, apoi a lui Al. G. Golescu (Arăpilă), I. C. Brătianu, a altor militanți cu rol mai restrîns — poeți, ziariști, ofițeri, comisari de propagandă etc. Evident, înapoia acestei poziții se află un complex întreg de alte atitudini și puncte de vedere : operativitate în rezolvarea problemei agrare, fermitate față de cei care atentau la cauza revoluției, pregătirea unor forțe militare pentru apărarea acestiei ; acțiuni de propagandă a ideilor revoluției în mase, dezvoltarea civismului în rîndurile oamenilor simpli, menținerea și întărirea spiritului ofensiv al revoluției, o platformă largă de reprezentare pentru viitoarea Constituantă, urgentarea măsurilor de cooperare interromânească etc. etc.

Ascensiunea rapidă a sarcinilor de ordin național în perioada de cristalizare a epocii moderne a favorizat afirmarea cu o deosebită putere în timpul revoluției a momentului național⁴⁷. Dincolo de unele deosebiri de ordin tactic, fenomenul național a fost un factor de raliere a curentelor și tendințelor care au străbătut revoluția. Anul 1848 a îmbogățit substanțial ideologia națională, a ridicat mișcarea națională la nivelul unei lupte insurecționale în Transilvania și a dat o perspectivă politică clară programului național orientat spre infăptuirea unității de stat a românilor. Revoluția nu a imprimat acestui ultim obiectiv un caracter nemijlocit, imediat, dar cursul dezvoltării istorice ulterioare a situat în prim-plan aspectele naționale ale unității și independenței.

Cit privește transformarea social-politică a societății, aceasta avea să se facă însă pe calea treptată a reformelor într-un proces lent, cu menținerea unor puternice poziții politice și economice ale forțelor de inerție și conservare socială și cu repercusiuni dureroase asupra maselor muncitoare, în special a țărănimii.

Linia de concesii și menajamente a intereselor marii proprietăți apărută încă în cursul revoluției, a devenit forma pe care a îmbrăcat-o procesul istoric al dezvoltării sociale în etapele ulterioare. 1848 a oferit șansa unei restructurări radicale a societății și a înnoirii cursului evoluției istorice. Revoluția a izbucnit sub acest semn, iar curentul radical care i-a intruchipat spiritul a militat permanent pentru transpunerea în practica socială a operei transformatoare a revoluției.

Chiar dacă dezideratele proclamate de revoluție n-au devenit principii modelatoare ale unei noi realități sociale, moștenirea ei istorică este imensă : revoluțua a tins, prin ceea ce a fost mai înalt în ea, spre o asemenea remodelare ; a însemnat o mare experiență de luptă și de acțiune a maselor, dindu-le sentimentul trăirii autentice a istoriei, sentimentul libertății ; a afirmat un curent care a militat pentru restructurarea societății și transformarea revoluției într-un punct nou de dezvoltare a societății (curent intruchipat în figura emblematică a revoluției — Nicolae Bălcescu) ; a pus la ordinea zilei o serie de probleme fundamentale interromânești, în primul rînd unitatea națională, și a dat un impuls puternic însăși cursului de reforme social-economice și politice ulterioare.

Promotorii reformelor se socoteau continuatorii direcți ai revoluției și unii dintre ei au fost chiar figuri marcante ale acesteia : I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu etc. În domeniul național activitatea lor continuă, în adevăr, direct ceea ce s-a ridicat la 1848. În cel social-politic, însă, sensul restructurator al revoluției s-a convertit într-un proces de dezvoltare pe calea reformelor ; în locul ruperii dinamice cu trecutul s-a produs transformarea graduală a acestuia, cu sechelele care au grevat cursul evoluției ulterioare.

Cu atit mai semnificative ne par sensurile înnoitoare pe care revoluția de la 1848 le-a conținut potențial.

N O T E

¹ Antonio Gramsci, *Scrieri alese*, Edit. Univers, București, 1973, p. 152.

² Un expresiv tablou al acestora în E. J. Hobsbawm, *The Age of Revolution in Europe 1789—1848*, London, 1964.

³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. Politică, București, 1969, p. 287.

⁴ Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frămînlări sociale 1821—1907*, Edit. Politică, București, 1969, p. 134—137.

⁵ 1848 la Români. O istorie în date și mărturii de Cornelia Bodea, vol. I, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 199.

⁶ *Ibidem*, p. 386.

⁷ Simeon Bărnuțiu, *Români și unguri. Discurs rostit în catedrala Blajului la 2/14 mai 1848*. Cu o introducere și comentariu de G. Bogdan Duică, Cluj, 1924, p. 9.

⁸ *1848 la români...*, vol. I, p. 512.

⁹ C. A. Rosetti *Ginditorul. Omul*, studiu, antologie și note de Radu Pantazi. Edit. politică, București, 1969, p. 89.

¹⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, Edit. Carol Göbl, București, 1902, p. 540—541.

¹¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, tomul IV, 1903, p. 174—175.

¹² O relevabilă diagnoză a obstacolelor aflate în fața comerțului Țării Românești în „Pruncul român” din 15 iulie 1848. În articolul *De ce mai sunt oamenii nemulțumiți?* putem citi: „Cum poate prospera comerțul într-un stat de robi? Cum poate prospera conerțul acolo unde moneda este minciinoasă și variabilă? acolo unde nu sunt drumuri, unde nu sunt canale, unde nu poți avea transportul mărfurilor cu înlesnire... acolo unde nu este nici o înlesnire, nici o fabrică și unde nu sunt consumatori decit 40 sau 50 de familii de boieri mari? Cum poate trăi comerțul fără o Bancă națională?”. (*Anul 1848 în Principatele Române*, tomul II, 1902, p. 529).

¹³ Cit de adîncă era linia despărțitoare dintre boierimea privilegiată și restul populației o vădește episodul care a dus, chiar în pragul revoluției de la 1848, la închiderea cursului superior de la Academia mișăileană din Iași. În adresa domnitorului către obșteasca adunare (5 februarie 1847) găsim următoarea motivație: „...dregătoriile publice n-ar putea fi încredințate decit la oameni cu oarecare stare, pe cind cealaltă parte a cetățenilor se dedă la îndeletinicirile negoțului, a meșteșugului și a lucrărilor pământului, de unde ar urma că dacă am da tot acea învățătură treptelor societății ce se găsesc în imprejurări deosebite, ar fi tot așa precum de a supune la una și aceeași hrană deosebite soiuri de vietăjii”.

Fiii de boieri nu puteau, deci, să stea la învățătură alături de „stipendiști”; trufia privilegiului nu se oprea nici măcar la porțile școlii! (Episodul e descris amplu în A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. VI, Iași, 1893, p. 290—301).

¹⁴ Într-un comentariu al gazetei pariziene „*Démocratie pacifique*” cele petrecute la Iași sunt receptate ca o verigă a mișcării de înnoire general europene. „... Prințipiu libertății pășește înainte și nimic nu-l va mai putea opri. România (Moldova) s-a situat și ea printre energică și unanimă demonstrație, în rîndul popoarelor care au înțeles aceste noi destine ale lumii”. (*1848 la români*, vol. I, p. 382).

¹⁵ Vezi Gh. Platon, *Contribuția la cunoașterea frâmintărilor fărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor*, în *Studii și articole de istorie*, vol. IV, București, 1962.

¹⁶ În acest spirit gîndea și revoluționarii români. Mărturie stau nu numai scrisorile din epocă (de pildă scrisorile lui Bălcescu), ci și unele texte de mai tîrziu ca *Amintiri din pribegie după 1848* de Ion Ghica. Vezi *Opere*, vol. III, ediție îngrijită de Ion Roman, Edit. Minerva, București, 1973; p. 159—167; pentru scrisorile emigranților și documentele neincluse în această ediție vezi Ion Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*, comentate de Olimpiu Boitoș, vol. I, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1940.

¹⁷ Vezi de ex. Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 6, Edit. Politică, București, 1959, p. 565—574; idem, *Opere*, vol. 8, 1960, p. 51—59; 72—74; 84—85 etc.

¹⁸ *1848 la români*, vol. I, p. 485.

¹⁹ Să nu uităm că „adunarea generală a națiunii române” de la Blaj era alcătuită covîrșitor din țărani și că puternica comuniune de sentimente dintre intelectuali și săteni, veniți acolo ca pentru un tainic și mare legămint, a impresionat pe „pribegii” moldoveni și munteni aflați acolo în această „zi strălucitoare”. „Un popor întreg de același port și aceeași limbă ca și a poporului nostru — își depăna Alecu Russo impresiile de la Adunare — sta măreț în lumina soarelui și printre sucmane se vedeau amestecate multe surtuce; aceste surtuce aco-parea piepturile tineretului de frunte esit din Blaj și din școlile Ardealului, tineret cu mare curaj și mare iubire de neamul românesc! Multă mirare insufla pribegilor spectacolul frăției curate între surtuce și sucmane, frăție nu numai de singe, dar frăție în trai și în obiceiuri și în toate relațiile”. (Al. Russo, *Scrisori*, ediție Petre V. Haneș, București, 1935, p. 65—66).

²⁰ *1848 la români*, vol. I, p. 411.

²¹ *Ibidem*, p. 404.

²² Despre atitudinea lui Iancu față de această chestiune vezi Ion Râncă, Valeriu Nițu, *Aram Iancu în documente*, Edit. Științifică, București, 1974, p. 125; 230.

²³ Vezi N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, ediție critică și note de G. Zane și Elena G. Zane, Edit. Academiei R.S.R., 1982, p. 76, p. 90—96; și considerațiile lui G. Zane, p. 228—229.

²⁴ Vezi *Liberalii ideologi-utopiști față cu socialiștii*, în Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 2; Edit. politică, București, 1976, p. 127—143; *Tactica liberală*, în *Opere complete*, vol. 3, Edit. politică, București, 1977, p. 99—109; vezi și Damian Hurezeanu, *Constantin Dobrogeanu-Gherea*, Edit. Politică, București, 1973, p. 166—168.

²⁵ Mai mult, în numeroase documente ale vremii, atât moldovenești și muntenești, se sublinia că măsurile revoluției sunt chemate să restaureze așezări și instituții pe care Reghinul regulamentar le înlăturase, introducând altfel, neconform cu întocmirile tradiționale din Principat. Revoluția ar fi avut, aşadar, și un sens restaurator, mergind în direcția și spiritul vechilor instituții. Ideea e dezvoltată și fundamentată cu descriere în *Dorințele Partidei Naționale* de Mihail Kogălniceanu. Realitatea e, desigur, alta. Revoluția propunea un cadru instituțional modern. Este deosebit că unele organisme și reglementări ale Regulamentului organic accentuau și mai mult delimitările și îngădirile sociale tradiționale care se resimțeau cu atât mai puternic ca în Regulamentul opera în numele „propășirii” societății.

Ceremonia arderii Regulamentului și a arhondologiei, la 6/18 septembrie 1848, are o valoare morală în simbolica revoluției românești.

²⁶ Acstă spirit caracterizează, într-un fel, și un text provenit de la Bălcescu: *Instrucțiuni pentru comisarii de propagandă în numele poporului român*. Aprecierile și comentariul au o importanță deosebită înținând scama de destinația lor.

²⁷ Sensul devizei *Dreptate – Frăție* este explicitat astfel în Decretul nr. 1 al guvernului Provizoriu al Tării Românești: „Dreptatea, această stea strălucitoare care luminează oamenirea și o povătuieste în calea binelui, voiește ca oamenii să fie mai întâi slobozi și deopotrivă, și frăția, acest sentiment străbun românesc, leagă inimile pentru obștescul folos” *Anul 1848 în Principatele Române*, tomul I, Edit. Carol Göbl, București, 1902, p. 567.

²⁸ Comentariile preseci din timpul revoluției sunt concluziente, făcând că e vorba de „Pruncul român”, „Poporul suveran”, „Reforma” etc.

Bălcescu însuși se entuziasma de iruperea victorioasă a revoluției. În scrisoarea din 16 iulie 1848 către Ion Ghica el scria: „Revoluția de la 11 a fost cea mai frumoasă ce s-a întîmplat vreodată la un popor”. (N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, Edit. Academiei, București, p. 95).

²⁹ *Antologia gândirii românești, secolele XV–XIX*, partea I, Edit. Politică, București, 1967, p. 326.

³⁰ Considerații asupra terminologicii folosite de Bălcescu în comentariile lui G. Zane despre *Question économique* (Vezi N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, ediție critică și notă de G. Zane și Elena G. Zane, Edit. Academiei, București, 1982, p. 225–226).

³¹ „Puterea și fericirea unui stat – atrage Kogălniceanu atenția – se află în puterea și în fericirea mulțimii, adecvată nației. O nație însă care numără numai trei mii de oameni, înzestrată cu drăguțuri și averi, singurii adeverăți cetățeni, nu merită acest nume. Moldova însă nu are mai mulți cetățeni, căci toți ceilalți carii peste acești trii mii de privileghiați și pînă la un milion și jumătate formează populația țării și sunt numai niște lăcitorii dezbrăcați de toate drăguțurile, de toată bunăstarea materială și intelectuală, și supuși numai dărilor și greutăților țării. Lăcitorii săteni sunt mai ales în ceea mai ticăloasă stare, nefiind decit niște instrumente de muncă în mîinile guvernului, a proprietarilor și a posesorilor de moșii, în practică lipsiți încă pămîntului, pe care de sute de ani îl lucrează în folosul altora [...] Nu este omenesc ca omul să exploateze prea mult, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă a celor puțini și ca un popor întreg să-și jărtorsească viața în folosul unora (...)” (*1848 la români*, vol. I, p. 661–662).

³² O recentă analiză a problemei și întreprinsă de Dan Berindei, *Clăcașii și stăpînii de moșii în Comisia proprietății din Tara Românească (august 1848)*, în volumul: *Civilizație medievală și modernă românească*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1985, p. 149–165.

³³ O privire de ansamblu asupra problemei în studiul lui Gh. Platon, *Masele în revoluția română de la 1848*, în culegerea *Revoluția de la 1848 în Tările Române*, coordonator N. Adăniloaie și Dan Berindei, Edit. Academiei, București, 1974, p. 97–128.

³⁴ Nicolae Ceausescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. Politică, București, 1969, p. 291.

³⁵ *Raportul către guvernatorul militar și civil al Transilvaniei* a fost publicat la 1850 în „Foioare pentru minte, inimă și literatură”, (Brașov). La 1884 s-a editat la Sibiu în traducerea lui G. Barițiu. Pentru întreaga problemă vezi Ion Ranca, Valeriu Nițu, op. cit., p. 209–211.

³⁶ N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, ediție G. Zane și Elena Zane, p. 116–117.

³⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, tomul I, 1902, p. 542–543.

³⁸ Contribuții documentare privind compozitia socială a participanților la evenimentele din iunie 1848 în articolul Ioanei și Ion Panait, *Participarea maselor populare din București la înfringerea comploturilor reacțiunii din iunie 1848*, în „*Studii*”, XIII (1960), nr. 6.

³⁹ Bălcescu vorbește de 40.000 de oameni ieșiti în stradă; cauzarma a fost înconjurate de mulțime; soldații făcuți inofensivi; capii reacțiunii s-au risipit în goană; numai Neofit, mitropolitul, este păstrat... în fruntea guvernului revoluționar. (Vezi N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, Edit. Academiei, București, 1964, p. 96–97).

⁴⁰ Dispunem de o copie xeroxată de pe acest raport al cărui original se află în Public Record Office, F.O., 78/743, f. 57—60.

⁴¹ K. Marx. F. Engels, *Opere*, vol. 5, Edit. politică, Bucureşti, 1959, p. 484.

⁴² *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, 1903, p. 214.

⁴³ *Ibidem*, p. 264.

⁴⁴ Vezi A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia traiană*, vol. VI, Iaşi, 1893, p. 390—391.

⁴⁵ Vezi N. Iorga, *Histoire des roumains et de la romanité orientale*, vol. IX, Bucarest, 1944, p. 191—216.

⁴⁶ Vezi *Istoria României*, vol. IV, Edit. Academiei, Bucureşti, 1964, p. 112—113. Capitolul din *Tratatul de istoria României* rămîne un text de referinţă despre revoluţia de la 1848 în Tara Românească.

⁴⁷ Aspectul naţional al revoluţiei este amplu oglindit documentar în culegerea Corneliei Bodea *1848 la români*, vol I și II, Edit. Știinţifică și Enciclopedică, Bucureşti, 1982, iar în plan interpretativ în lucrarea lui Apostol Stan, *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, Edit. Politică, Bucureşti, 1987.

1848 — MOMENT NOVATEUR DANS L'HISTOIRE DE ROUMANIE

Résumé

Relevant l'idée de l'appartenance de la révolution de 1848 au phénomène général européen, l'auteur se propose de présenter la signification de celle-ci pour le processus historique roumain. On souligne, ainsi que la révolution a constitué la tentative d'une rupture dans le cours évolutif de la société roumaine, un essai de réaliser le renouvellement global de celle-ci. Cette alternative du développement n'a pu cependant se matérialiser. Parallèlement à la défaite infligée à la révolution, la ligne de mouvement de l'évolution de la société a été accomplie sur la voie des réformes, par une lente transformation progressive à puissants accents socio-économiques.

Mais dans le domaine national, le programme de la révolution a été promu et réalisé dans un esprit de suite.

Même si les desiderata proclamés par la révolution ne sont pas devenus des principes rénovateurs d'une nouvelle réalité sociale, son héritage historique est immense : la révolution a visé par ce qu'elle a eu de plus élevé, ce remarquable renouveau ; elle a constitué une grande expérience de lutte et d'action des masses, leur insufflant le sentiment de vivre authentiquement l'histoire, le sentiment de la liberté ; elle a affirmé un courant de pensée socio-politique rénovateur, a mis à l'ordre du jour une série de problèmes fondamentaux interroumains, au premier chef l'unité nationale et a imprimé une puissante impulsion à l'œuvre même de réformes socio-économiques et politiques ultérieuses.

UNITATEA NAȚIONALĂ PRIN LEGĂTURI ÎNTR-E CĂRTURARI ÎN ANII ANTERIORI REVOLUȚIEI DE LA 1848

APOSTOL STAN

Anii care preced revoluția de la 1848 se caracterizează printr-o mare efervescentă intelectuală, printr-un proces de intensificare a eforturilor creatoare în domeniul culturii naționale în întreaga arie românească. Ceea ce constituie o trăsătură distinctivă este faptul că o asemenea cultură nu mai era rezultatul relativei izolări locale sau provinciale a cărturarilor de odinioară, ci al unei intense și fructuoase cooperări a unei generații de creatori care, conștienți de destinul comun al națiunii lor, sfidând barierele politice arbitrar instituite de vicisitudinile externe, și-au intensificat legăturile în scopul creării și răspândirii aceleiași culturi naționale unitare¹.

Pentru români important se dovedea în anii anteriori revoluției de la 1848 o mai largă și mai amănunțită informare despre provinciile naționale cu ajutorul cărților existente în diferite zone, dar cu ecou restrins la scară generală. Ca atare, editorii, mai ales aceia de la București, Iași, Brașov etc. încep să acorde o atenție deosebită tipăririi și expedierii unor buletez informative pentru cititorii din alte provincii. Este semnificativ că, în 1838, din București, I. Eliade Rădulescu expedia moldoveanului Vasile Pogor „trei cataloage de cărțile ce se află tipărite în tipografia mea, între care se înscrie și cîte se află ale mele proprietate”². Utilitatea lor este dovedită și de un apel lansat de N. Bălcescu către moldoveanul Ion Ionescu de la Brad, în 1843, prin care-i solicita să-i trimită o listă cu toate cărțile, traducerile și originalele imprimate la Iași în ultimii ani³. Prin intermediul informației care circula în spațiul locuit de români, dar și prin știrile editoriale presărate în presa națională, cei mai de vază fruntași ai națiunii, cu precădere intelectualii angajați în redactarea unor lucrări de interes major, reușeau să-și facă o imagine asupra producției de carte românească, selectând din elemente caracteristice și de interes general. Ei erau ajutați în această direcție de editorii însăși sau de alți intelectuali. G. Barițiu devenise pentru transilvăneni „difuzorul” tipăriturilor românești de la București și Iași^{3 bis}, în timp ce un asemenea rol îl deținea, printre bănațeni, Nicolae Tincu Velea⁴.

Informația despre producția editorială românească, dar mai ales circulația tipăriturilor dintr-o provincie în alta, cu precădere din Principate în Transilvania, în condițiile unor bariere politice, trebuia să surmonteze anumite dificultăți, să treacă deci frontieră prin punctele de control și să ajungă rapid la solicitanți. Dintre toate căile de legătură între Țara

Românească și Transilvania, aceea care s-a dovedit mai accesibilă, mai sigură și mai rapidă în traversarea tipăriturilor naționale dintr-o provincie în alta a fost carantina de la Timiș. O asemenea posibilitate s-a ivit gratuit funcției de director al ei îndeplinită o bună bucată de timp de dr. Paul Vasici, român bănățean preocupat de facilitarea tuturor contracelor între conaționalii din toate provinciile. Este sugestivă o scrisoare a lui A. T. Laurian, din București, din 14 noiembrie 1846. Deși nu-l cunoștea personal, numai în temeiul amicinției comune cu G. Barițiu, îi ceruse concursul în diverse rînduri⁵. A. T. Laurian, conștient că-l expunea la dificultăți în calitate de agent oficial al guvernului, aprecia că „pentru folosul românilor” din Transilvania, expedia prin punctul de la Timiș o serie de tipărituri din Principate care nu puteau fi introduse pe la Turnu Roșu, deoarece „de acolo mi le trimit înapoi sau le confiscă și n-am acolo o persoană care să știe desvolta lucrul înaintea pedanților de amplioați”. Tot spre o asemenea cale de acces se îndreptau și românii din Arad care solicitau directorului Paul Vasici, să mijlocească contactul cu Țara Românească pentru a dobîndi „cărțile poftite și celelalte”⁶.

Cu mai mulți ani înainte de revoluția pașoptistă, interesul românilor transilvăneni pentru tipăriturile din Moldova și Țara Românească se afirmă cu mai multă vigoare. Sunt semnificative cuvintele lui G. Barițiu care remarcă faptul că preocuparea pentru procurarea cărții tipărite în centrele culturale București sau Iași erau în plină afirmare după strecurarea primelor opere literare⁷. Dată fiind însă strangularea circulației de carte de „privighierea cu ochi de vultur” a vameșilor habsburgici, fruntași ai românilor transilvăneni se gîndesc la măsuri care să străpungă asemenea bariere nefirești. Din Blaj, la 27 octombrie/8 noiembrie 1836, T. Cipariu sugera lui G. Barițiu un demers pe lîngă I. Eliade Rădulescu și „ceilalți ai noștri frați” spre a revendica împreună „slobozenie de a se aduce cărți din Țară înlăuntru”⁸. Era, deci, vorba de o inițiativă în vederea desființării cenzurii la frontierele dintre Principatele Române și Transilvania, pentru a permite, astfel, circulație nestingherită a cărților. Moldova și Țara Românească, în concepția unor fruntași de peste munte, erau menite să constituie pentru ei un furnizor de tipărituri fără nici o restricție.

Datorită unui asemenea interes în creștere față de cărțile tipărite în Moldova și Țara Românească, în ciuda dificultăților menționate, la Sibiu și Brașov mai ales, „prin mijlocirea librarului francez Thierry, care poseda o filială la București, și cu ajutorul comerciantului Minovici”⁹, se constituiau adevărate depozite de asemenea cărți care erau apoi difuzate în diferite localități ale Transilvaniei. Din București, la 13 iulie 1832, I. Eliade Rădulescu cerea lui Ioniță Minovici, reprezentantul la Craiova al firmei sibiene Hagi Const. Pop, să-i restituie „portretul lui Iancu Văcărescu ce l-am trimis acum doi ani, căci este al unui zugrav” care i-l cere¹⁰. Se pare — cum rezultă din acest context — că portretul lui Iancu Văcărescu, unul dintre pionierii poeziei naționale, circula în medii intelectuale românești din Transilvania.

Dar, la Brașov, depozitarea și difuzarea cărții tipărită în Principatele Române erau înfăptuite tot de G. Barițiu. La redacția foilor sale receptionase asemenea tipărituri¹¹ pe care le împrăștia, apoi, pe diferite căi. Printr-o scrisoare din Mihăileni a lui Iordache Mălinescu, G. Barițiu era

informat, la 19 aprilie/1 mai 1838, despre *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* de Petru Maior imprimată de primul, în 1834, din care poseda o serie de exemplare, în lăzi, „încă nevîndute”, la Brașov¹². Se cerea să se facă publicitate prin gazete în vederea difuzării lucrării îndeosebi în rîndul elementelor sociale sărace. Tot astfel, același ban Iordache Mălinescu, care în 1834 reeditase opera lui Petru Maior, intenționa să expedieze la Brașov circa o sută de exemplare, în atenția lui G. Barițiu¹³. Între București și Brașov se stabilește un adevărat traseu al circulației de carte. A. T. Laurian, de pildă, expedia din capitala Țării Românești o serie de cărți, în numeroase exemplare, destinatar fiind G. Barițiu. În rîndul tipăriturilor pe care le trimite figurau, printre altele, manualul lui de istorie românească *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains*¹⁴, precum și manualul de filosofie tradus și tipărit de A. T. Laurian la București, aparținând francezului A. Delavigne¹⁵. Pentru difuzarea acestuia din urmă se indica lui G. Barițiu și localitățile din Transilvania și Banat unde trebuia să ajungă : 20 exemplare preotului Munteanu, la Deva ; 10 exemplare profesorului Gavra, la Arad ; 10 exemplare profesorului Miescu, la Lugoj ; 10 exemplare preotului Man din Sibiu ; 30 exemplare canonicului T. Cipariu, din Blaj¹⁶. Tot astfel, pentru difuzarea broșurii latine tipărită de el la București, *Brevis conspectus historiae romanorum*, A. T. Laurian cerea lui G. Barițiu să-o distribuie gratis în următoarele localități : 50 exemplare la Blaj, 25 exemplare la Sibiu, 25 exemplare la Cluj, 40 exemplare la Oradea, 20 exemplare la Timișoara¹⁷. Toate aceste cărți trebuiau date „studenților români din clasele umanitare și din cele mai înalte”¹⁸.

Tot la Brașov expediau tipărituri românești și alți intelectuali din Țara Românească, creatori ei însăși în domeniul culturii și literaturii naționale, figuri proeminente ca Cezar Bolliac, de pildă.

Românii transilvăneni nu se mulțumeau însă numai cu cărțile expediate, care țineau cont într-o măsură mai mică de preferințe, ci manifestau predilecție pentru dobândirea unor lucrări în concordanță cu gustul și interesul lor. Comenzile de cărți care veneau din diferite puncte ale Transilvaniei erau centralizate de G. Barițiu, la Brașov, care facea demersuri, apoi, spre a le procura din Moldova sau Țara Românească. Din Arad, de pildă, la 23 decembrie 1844, dr. în medicină Anastasie Șandor își exprima preferința pentru procurarea unor cărți de istorie românească editate în ambele Principate¹⁹. Ar fi dorit, de pildă, o istorie a Țării Românești și Moldovei, lucrările lui Dimitrie Cantemir, precum și alte cărți considerate „vrednice” de atenție, din perspectiva interesului pentru dezvoltarea conștiinței și solidarității naționale. Același Anstasie Șandor din Arad exprima intenția de a intra în posesia unor opere literare aparținând lui Vasile Alecsandri, printre care *Coconul Iorgu de la Sadagura*²⁰. De asemenea, tot el voia să procure, mai ales pentru soție, „note românești pe forte piano”, precum și „marsuri românești din Principate”²¹.

Alți fruntași ai culturii românești, printre care T. Cipariu, din Blaj²², Gr. Mihali din Zlatna²³, Nicolae Maniu din Sibiu²⁴, Iosif Hodoș din Cluj²⁵ etc. manifestau un deosebit interes pentru a-și procura opera poetică sau literară a unor scriitori de faimă națională din Moldova și Țara Românească, printre care : George Sion, Vasile Alecsandri, D. Cantemir, Costache Negruzzzi, A. T. Laurian, Grigore Alexandrescu etc. Iosif Many din

Blaj se interesa de condițiile în care putea „căpăta toate cărțile ce le-ar voi cineva din Țeara Românească și Moldova”.

Asemenea legături derivate din circulația cărții reușesc să vehiculeze în sinul românilor din Transilvania — cel puțin printre elementele de cultură, profesori preoți și funcționari din administrație — principalele opere ale literaturii și istoriei naționale apărute în epocă²⁶. Prin intermediul răspândirii unor asemenea lucrări, T. Cipariu, de pildă, era la curent cu cartea lui Aaron Florian editată la București în 1835, 1837 și 1839 *Idee repede de istoria principatului Țării Rumânești*, precum și operei lui M. Kogălniceanu *Histoire de la Valachie, de la Moldovie et des Valaques transdanubiens*²⁷, apărută la Berlin în 1837.

Circulația cărții și, în general, a tipăriturilor punea în mișcare un asemenea gen de relații și între Principatele din Dunăre. I. Eliade Rădulescu, de pildă, personalitatea culturală și literară proeminentă care s-a ilustrat și în această direcție, în 1837 expediase în Moldova o serie de lucrări tipărite la București²⁸. Tot astfel, moldoveanul Iordache Mălinescu, cel care în 1834 tipărise opera lui Petru Maior, o expediase spre difuzare nu numai la Brașov și la Iași, ci și la București, având grija să fixeze un preț mic spre a fi cît mai accesibilă celor „săraci”²⁹. Fluxul circulației de carte dintre cele două state românești autonome nu este deranjat de restricțiile care greveau asupra raporturilor dintre acestea cu provinciile românești din Imperiul habsburgic, încit între Moldova și Țara Românească asemenea legături s-au dezvoltat și accentuat în mod firesc, în concordanță cu nevoia de cunoaștere reciprocă, cu sporirea sentimentelor de solidaritate națională.

Dinspre Transilvania spre Principate însă, circulația cărții înregistreză o pondere și un flux mai diminuate. Totuși, această provincie posedă un rezervor serios de carte grăție activității intelectuale, dar mai ales unei tradiții mai vechi decât în Principate. Prin G. Bariju, dar și prin alte mijloace, se expediau la București o serie de tipărituri apărute peste munți³⁰. În 1829, de pildă, Zaharia Carcalechi vorbea de profesorii școlii naționale de la București abonați la „Biblioteca românească”³¹. „Calendarul românesc” de la Buda era o publicație care circula în întregul spațiu geografic locuit de români³², impunându-se prin utilitatea materialelor inserate, în 1832, însuși poetul muntean Iancu Văcărescu intrând în posesia unui exemplar. Muntenii și moldovenii cunoșteau însă pe transilvaneni mai ales prin intermediul operelor tipărite în presa periodică. Prin aceasta, de pildă, ei luaseră contact în creația literară, cu poezile patriotice și naționale scrise de Andrei Mureșanu. În acest sens, G. Sion amintește că poczia acestuia *O privire de pe Carpați*, publicată în 1844, „electrisase multe inimi române” mai ales în Principate, într-un moment cînd nu se putea scrie „decât sub alegorii și unde ideile de naționalitate, independentă, libertate erau persecutate ca crime”³³. *Icoana pământului*, o operă de geografie istorică a blăjanului Ioan Rusu, era de asemenea difuzată în Moldova³⁴ și Țara Românească³⁵. Cei mai numerosi cititori provineau din Craiova, Cerneț, Caracal, Tîrgu Jiu, Neamț și Socola. Cartea această de geografie istorică a avut un ecou mare în Principate tocmai prin rolul jucat în fixarea conturului geografic al spațiului român-

nesc, în descrierea instituțiilor social-politice și culturale ale românilor. Ea a contribuit, neîndoilenic, la conturarea imaginii unei Români unite în conștiință națională.

Un loc aparte în cadrul circulației tipăriturilor îl constituia *cartea bisericească*. Datorită unor condiții specifice, aceasta era tipărită cu pre-cădere în Transilvania de unde, apoi, era difuzată în toate celealte provincii românești. Se crea astfel, un sistem de relații generate de difuzarea unui asemenea tip de carte dintre cele mai intense.

Centrul cultural transilvănean care s-a afirmat pe planul unor asemenea relații l-a constituit Blajul. Cărțile tipărite aici, în ciuda unor condiții dificile create de reacțiunea habsburgică după 1815, constituau — după cum își amintea G. Barițiu — un obiect de comerț „bun” cu Principatele Române³⁶. Se expediau mai ales abecedare și catehisme destinate învățământului confesional din Moldova și Tara Românească. „Evanghelii” și „Octoice” inprimate tot în Transilvania erau, de asemenea, trimise la București, prin intermediul unor reprezentanți ai firmei sibiene Hagi Constantin Pop, în 1832, care erau preluate pentru difuzarea de I. Eliade³⁷. Episcopul de Rîmnic, Neofit, cu ocazia prezenței lui la Brașov în vara anului 1838, comandase o serie de cărți bisericești. Ele erau procurate de Ioan Rusu din Blaj și expediate prin Brașov de G. Barițiu³⁸. O carte de predici scrisă de transilvăneanul Sigismund Pop era, de asemenea, difuzată în Tara Românească de A. T. Laurian, în 1847³⁹. Se constată în acest circuit și cărți realizate de munteni sau moldoveni solicitate de transilvăneni. În părțile Aradului, de pildă, în 1845, fusese difuzată carteia *Istoria bisericească* de Meletie în traducerea moldoveanului Veniamin Costache⁴⁰.

Circulația cărții românești dintr-o provincie în alta se face în mai multe cazuri în scopul alcătuirii unor biblioteci. În general, cei mai de seamă fruntași ai culturii și literaturii naționale, intrând într-un asemenea gen de relații cu conaționali din alte provincii sau, mai precis cu producția intelectuală a acestora concretizată în lucrări tipărite, devenind posessori ai acestora, își constituau evident biblioteci personale. Astfel procedaseră cei mai de seamă reprezentanți ai culturii naționale : I. Eliade Rădulescu, N. Bălcescu, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, C. Negrucci, Gheorghe Asachi, T. Cipariu, Damaschin Bojincă, Ioan Maiorescu etc. În 1838, G. Barițiu, de pildă, poseda o bibliotecă bogată cuprinzînd, printre altele, cărți de literatură universală procurate de la București. Printre autorii prezenti în biblioteca lui figurau celebrăți ca : Lord Byron, Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset, George Sand, Cervantes, Pușkin⁴¹ etc. Este interesant de menționat că cei mai de frunte intelectuali români aveau în colecțiile lor personale cărți mai mult sau mai puțin identice nu numai din producția națională, ci și din aceea a culturii și literaturii universale.

Cărțile din aceste biblioteci individuale mai ales erau fie procurate, fie donate. În mai 1838, de pildă, I. Eliade Rădulescu expedia din București în Moldova, în folosul lui V. Pogor, o ladă cu cărți⁴². Schimburi de acest gen, mai ales între autori, erau destul de frecvente în epocă, încît ele au reprezentat una din formele dobîndite de circulația tipăriturilor.

Dar, mai presus de circulația cărții în scop individual, este procurarea ei în vederea constituirii unor biblioteci publice, aparținînd diferitelor instituții, mai ales școlii naționale. Autoritățile însăși, îndeosebi ace-

lea din Principatele Române, după deschiderea învățămîntului public stimula inițiativa de procurare și colectare a cărții românești, indiferent de provincia în care văzuse lumina tiparului. În 1840, de pildă, autoritățile Tării Românești indemnau cirmuirile de județ să acționeze în vederea constituirii de biblioteci pe lingă școlile normale. Printre autorii recomandați, în afară de munteni, figurau D. Țichindeal, D. Cantemir și Petru Maior⁴³. Evident că pentru procurarea unor asemenea lucrări recomandate se recurgea la stabilirea de contacte cu alte provincii românești. Este concluzie faptul că, la 18 martie 1848, A. T. Laurian cerea lui G. Barițiu să expedieze pentru „biblioteca” din București „ori ce carte iese acolo”⁴⁴. Autorii sau editorii, atunci cînd tipăreau o carte, se simțeau datori să îmbogățească colecțiile bibliotecilor publice. Așa proceda, de pildă, I. Heliade care, în mai 1834, după ce publicase la București traducerea lui Victor Hugo, *Enriada*, intenționa să distribuie 23 exemplare „la bibliotecile noastre publice”⁴⁵.

În Transilvania, aproape în toate centrele culturale, se tindea procurarea în folosul bibliotecilor publice a cărților reprezentative apărute în limba română. Inițiativa aceasta contribuia la stimularea circulației tipăriturilor. Timotei Cipariu, de pildă, mai ales pentru biblioteca seminarului, făcea demersuri pentru procurarea unor cărți vechi românești la care se referise într-o prezentare în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” Constantin Olteniceanu, un prieten al lui Ioan Maiorescu și G. Barițiu. Asemenea tipărituri dorite de Cipariu trebuiau căutate în „toată românia mea”⁴⁶. Pentru folosul aceluiași seminar din Blaj se exprima dorința de a se intra în posesia „Arhivei românești”⁴⁷, editată de M. Kogălniceanu, la Iași, și a „Magazinului istoric pentru Dacia”, redactat de N. Bălcescu și A. T. Laurian.

Din Văleni, la 15 februarie 1844, Iordache Mălinescu anunță pe G. Barițiu că expediase prin Gheorghe Cepeseu din Bîrlad „o ladă cu acele 100 exemplare” din *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* de Petru Maior — tipărită de el în 1834 — care trebuiau împărțite ca premii pentru școlarii români din Transilvania și Banat⁴⁸, dar mai ales donate în folosul bibliotecilor publice „din acele țări”, precum și pentru „o bibliotecuță de care aud că s-ar fi început a să urzi supt direcția d. Macedon, catehet al Shoalilor normale de la al II regiment românesc în Năsăud”⁴⁹.

Prin intermediul circulației cărților și tipăriturilor, români din toate provinciile s-au adăpat la aceleași surse ale istoriei naționale, s-au informat din aceeași zestre documentară, au cultivat și citit o aceeași literatură, formîndu-se astfel într-o ambianță intelectuală și culturală națională.

Un rol important în realizarea coeziunii între români l-au constituit contactele dintre oameni. Intensificate în deceniile anterioare revoluției pașoptiste, acestea nu s-au mai manifestat întimplător sau n-au mai fost determinate de evenimente excepționale — ca, de pildă, revoluția din 1821 — cînd s-au produs imigrări de populație dintr-o provincie în alta, ci, dimpotrivă, au devenit un element permanent. Contactele dintre oameni sunt, de astă dată, dictate de nevoie imperioasă de cooperare în vederea împlinirii unor deziderate naționale. Moldoveni, munteni, transilvăneni, bucovineni, băնățeni intră, astfel, într-o țesătură de relații care conduc

spre un activ și fructuos schimb de idei. De pe urma unor asemenea contacte rezultă prietenii trainice, cu consecințe favorabile pe planul dezvoltării culturii și conștiinței naționale, vizite reciproce și legături epistolare durabile prin care se vehiculează, se confruntă și se cristalizează cele mai înaintate idei social-politice.

Fruntași ai românilor din Principate sunt printre primii care pun bazele unor asemenea relații cu conaționalii din Transilvania și Banat. Intrate într-o epocă de dezvoltare a instituțiilor naționale mai ales după restaurarea domniilor pămîntene, în 1822, Moldova și Țara Românească resimt nevoia acută de a pregăti în Occident o serie de cadre necesare administrației, armatei și școlii. Cele două Principate Române trinuț astfel la studii tot mai mulți tineri care, îndreptindu-se spre locul destinație, traversează Transilvania, Banatul sau Bucovina, găsind aici conaționali animați de aceleasi aspirații. În octombrie 1824, de pildă, mergind spre Viena, la studii, Petrace Poenaru poposea un timp la Sibiu stabilind aici diverse contacte⁵⁰. Stabiliți, apoi, în unele metropole, îndeosebi la Viena, muntenii și moldovenii întîlnesc conaționali din toate provinciile istorice dominate de habsburgi. În 1834, de pildă, moldovenii Theodor Stamaty, Anton Velini, Anastasie Fătu, Constantin Zefirescu, Alexandru Costinescu și Leon Filipescu se aflau la Viena alături de bucovinenii Constantin Vasilicoi, Constantin, Eudoxiu și George Hurmuzaki și de transilvănenii și „ungureni” Constantin Pomușiu, A. T. Laurian și Ioan Maiorescu⁵¹. Se poate deci aprecia că în capitala habsburgică, tineret intelectual din Moldova, Bucovina și Transilvania avea posibilitatea de a comunica idei, de a-și confrunta și armoniza părerile și planurile făurite de ei pentru emancipare națională. În vara anului 1835, Zaharia Carcalechi se întîlnea cu I. Eliade Rădulescu la Buda⁵², atestând prin aceasta că relațiile dintre români nu numai că se extindeau, dar pierdeau tot mai mult din caracterul lor întîmplător.

Îndreptindu-se spre Buda, Viena, Frankfurt sau Paris, români din Principate treceau în chip obligatoriu prin Transilvania, Brașovul și Sibiul fiind cele două centre ale acestei provincii unde se făcea popas, se căutau gazde și se lăua un contact mai amănunțit cu realitățile de peste munți. Toamna datorită intensificării unui asemenea gen de relații, la Brașov, în 1835, se deschidea casina sau casinoul român⁵³ care devinea, chiar de la început, locul de întîlnire dintre români care ajungeau pe meleagurile transilvănenene, punctul de unde muntenii și moldovenii, pe de o parte, și transilvănenii, bănățenii sau moldovenii, pe de alta, puteau schimba idei și păreri, comunica informații, legă prietenii strâns, încheia tranzacții economice și făuri proiecte naționale comune. Casinoul român din Brașov devinea astfel locul predilect al moldovenilor și muntenilor aflați în Transilvania, fie în tranzit, fie cu diferite interese economice sau de altă natură.

Muntenii, dar și moldovenii stabileau contacte cu transilvănenii grație mai ales frecvențării băilor de la Arpătac, Covasna, Zizin și Borsec⁵⁴. Se pare — după unele informații — că numărul locuitorilor din Țara Românească care întreprindeau cu deosebire vară asemenea călătorii în Transilvania era destul de mare. Din București, la 22 mai 1846, Aaron Florian arăta lui Barițiu că începând „vremea băilor”, din acel moment Brașovul „o să geamă de oameni de ai noștri”⁵⁵. Tot Aaron Florian, la 3 iulie 1846, menționa că era momentul „cînd parte mare

din Bucureștii noștri se strămută la voi”, încit G. Barițiu putea să afle de la muntenii popoziți în Transilvania „mai multe și mai mărunte” decât putea să-i transmită el ⁵⁶. Este neindoielnic că vara mai ales, cu ocazia băilor, un număr apreciabil de munteni, mai ales bucureșteni, se deplasau peste munți, Brașovul fiind punctul cel mai accesibil și frecventat al călătoriilor întreprinse. Numărul acesta relativ mare de oameni din Principate care se puneau în mișcare reprezintă, printre altele, o formă specifică de relații între românii de pe ambele versante ale Carpaților. Asemenea imprejurări permiteau mai ales schimbul de idei, de informații, aprofundarea cunoașterii reciproce între români, cel puțin în anumite cercuri de cărturari, negustori și chiar oameni aparținând celor două administrații de la București și Iași. Printre români transilvăneni care beneficiau de asemenea contacte în sensul legării unor strînse prietenii și stabilirii de relații durabile, se afla G. Barițiu care – dat fiind că băile cele mai frecvente de la Arpătac sau Vilcele se aflau în apropierea Brașovului – folosea asemenea ocazii pentru realizarea unor scopuri naționale. Deseori, vara mai ales, o petrecea, astfel, în compania „mai multor oaspeți de la București și de aiurea” ⁵⁷. El era secondat de dr. Paul Vasici care era primul intrat în asemenea contacte, facilitând, totodată, tranzitul tuturor persoanelor care doreau să întreprindă asemenea călătorii ⁵⁸.

Contactele muntenilor cu transilvănenii devin astfel o regulă. În iunie 1836, se menționa vizita la Brașov a lui Costache Moroiu ⁵⁹, unul din amicii lui G. Barițiu și T. Cipariu pe care-l cunoșcuseră cu ocazia unei călătorii speciale la București. În același an 1838, în vară, Neofit, episcop al Rimnicului, făcuse o cură balneară în Transilvania, lăud legătură, printre alții, cu G. Barițiu ⁶⁰. În anii anterioari revoluției, sunt de remarcat, astfel, numeroase figuri de cărturari munteni în contact permanent cu Transilvania, pe calea unor călătorii pretestate, uneori, de cură balneară. În acest sens, sunt de amintit D. Bolintineanu, C. Bolliac, Gr. Alexandrescu, Aaron Florian, Ioan Maiorescu ⁶¹, A. T. Laurian ⁶² etc. În 1840, A. C. Golescu-Albu petrecuse o lună la băile de la Borsesc ⁶³, în timp ce fratele acestuia, Radu, în iulie 1842, efectuase o excursie în Bucegi însotită de o călătorie la Brașov și la băile de la Vilcele, acompaniat de Alexandru Racoviță, N. Al. Kretzulescu și A. G. Golescu-Negru ⁶⁴. La rîndu-i, I. Eliade Rădulescu, cunoscut și apreciat de români din monarhia habsburgică, întreprinderea frecvente călătorii peste munți, ca aceea, de pildă, din 1845, cind întîlnise la Brașov pe Nicolae Maniu ⁶⁵, iar la Blaj pe T. Cipariu ⁶⁶.

O menține specială se cuvine pentru interesul manifestat de cărturarul și revoluționarul N. Bălcescu de a vizita Transilvania și Banatul, sub aceleasi preteze. În 1839, de pildă, se deplasa la Mehadia, în provincia lui Eftimie Murgu, avind ca scop să propage planurile de unitate națională alcătuite de Ioan Câmpineanu ⁶⁷. Din București, la 13 iunie 1844, N. Bălcescu anunța pe Ion Ghica, la Iași, că urma să plece în Transilvania la ape ⁶⁸. Profesorul transilvănean aflat în Tara Românească, N. Bălășescu, îl recomanda lui G. Barițiu, cu care trebuia să se întâlnească, drept un tînăr „zdravăn, care n-are altul asemenea între români de aici; este un geniu. Îl vei cunoaște mai bine conversind cu el. De la el poți auzi multe, politice și diplomatice. Este un istoric mare cu cunoștință lată” ⁶⁹. N. Bălcescu, petrecind șase săptămâni la Vilcele, intenționa mai ales să

stabilească o „mai mare intimitate” cu Barițiu, să se cunoască deci mai bine și, împărtășindu-și idei și informații, să-și conjuge cu mai mare folos eforturile în direcția emancipării națiunii române.

Moldovenii și bucovinenii erau atrași și ei de a vizita Transilvania și de a stabili astfel contacte directe cu oamenii, cu personalități proeminentă cu care deja aveau legături epistolare. Iordache Mălinescu, de pildă, în decembrie 1844, comunica lui Barițiu intenția că „la vară mă voi putea răpezi măcar pînă la graniță ca să te văd”⁷⁰. Din Blaj, la 23 iunie 1846, Iosif Many vorbea într-o scrisoare către Barițiu că arhimandritul de la Suceava, Melchisedec Lemeni, vărul episcopului unit de la Blaj, vizitase Transilvania, Sibiul și Brașovul fiind printre orașele unde poposise⁷¹.

Intensificarea unui asemenea gen de legături dintre români de pe ambele versante ale Carpaților se realizează și prin intermediul călătoriilor întreprinse de transilvăneni sau bănățeni în Principatele Române. Profesorii transilvăneni cu precădere care activau aici, dar și negustorii și oierii care-și păsunau turmele la sud și est de arcul carpic, prin contactele lor permanente cu provinciile natale, prin descrierea stărilor social-politice, dar mai ales prin prezentarea moravurilor și obiceiurilor poporului în mijlocul căruia își desfășurau activitatea atraseră atenția unor cărturari de peste munți, doritori ei însăși de a veni în contact direct cu Moldova și Țara Românească. Din aceste motive, anii anteriori revoluției pașoptiste se disting prin interesul unor români din Transilvania de a cunoaște asemenea provincii.

Printre cei dintii români transilvăneni care sunt pătrunși de însemnatatea unor asemenea legături figurează Zaharia Carcalechi, în 1834, și Ioan Codru Drăgușanu, în iunie 1835, care vizitează Țara Românească⁷². Ei sunt urmați de G. Barițiu și Timotei Cipariu, care pot fi considerați că inaugurează o dată în sirul unor asemenea relații. În vara lui 1836, G. Barițiu și Timotei Cipariu decideau de a vizita Țara Românească, animați de ideea de a ajunge în București și de a cunoaște, astfel, „o țară românească cu adevărat”⁷³, adică un stat cu administrație națională. Pînă în acel moment posedau despre această provincie informații vagi, dobândite „din auzite”. Chiar înainte de călătorie, G. Barițiu și T. Cipariu întlniseră la Sibiu pe N. Bălășescu care tocmai se întorsese din București, împărtășindu-le unele impresii⁷⁴.

Pornind din Brașov, cei doi călători ajung în capitala Țării Românești. Au cunoscut pe cărturarul și publicistul de prestigiu, I. Eliade Rădulescu, care le-a citit poezie și le-a vorbit despre „interesația politicei țariste, cum s-au încubat și-și lătește influență”⁷⁵, despre Regulamentul organic, despre exilul lui Iancu Văcărescu și moartea năprasnică a bătrînului Cămpineanu. Au vizitat tipografia „Curierului”, au mers la un spectacol la teatrul românesc, au fost conduși la mănăstirea Cernica, au asistat la o paradă militară trecută în revistă de însuși domnitorul Al. Dim. Ghica, fapt care a produs asupra lor o adincă impresie. Stabiliră contacte cu Petracă Poenaru, Aaron Florian și se întlniră cu bănățeanul Eftimie Murgu, aflat și el în București ca profesor. Sint, de asemenea, oaspeții lui Ioan Cămpineanu, conducătorul opozitionei naționale și susținătorul „Societății filarmonice”. Întlniră aici din nou pe Eliade și mai cunoscură pe C. Bolliac și I. Voinescu II. Mai vizitară pe poetul Iancu Văcărescu și pe C. A. Rosetti. Printre impresiile consemnate de cei doi

călători se află și faptul apreciat de ei că școala națională în limba maternă constituia „temei în veci neclintit naționalității românești”. Istoria națională predată tinerei generații — credea Barițiu — va genera neîndoilenic urmași demni ai lui Iancu de Hunedoara și Mihai Viteazul. Tot astfel, teatrul național va contribui la curățirea ruginei din „simțirile nației”. Cei doi rămân impresionați de dezvoltarea formelor de viață națională prin intermediul instituțiilor de învățămînt și cultură, precum și pe calea consolidării autonomiei statale după pacea de la Adrianopole, a renașterii armate naționale și a participării românilor la luptele anti-otomane în ultimul război rusou-ture ⁷⁶.

Impresiile culese în urma contactului direct cu Țara Românească rămân profunde și de neșters. Ele nu se consumără numai în experiența individuală a fiecăruia dintre cei doi, ci au fost răspândite în numeroase cercuri de amici. G. Barițiu și T. Cipariu redactează, în urma unei asemenea vizite, impresii de călătorie pe care le-au făcut apoi cunoscute ⁷⁷, contribuind la răspândirea informației despre Țara Românească.

T. Cipariu — cum rezultă dintr-o scrisoare a acestuia din 18/30 august 1841 din București ⁷⁸ — vizitase din nou Țar Românească, împărtășind redactorului de la Brașov o serie de impresii de călătorie, știri despre personalitățile culturale, dar mai ales despre profesorii din capitala munteană. G. Barițiu însuși, în toamna lui 1844, întreprindea o a doua călătorie la București ⁷⁹, după ce în vară primise pe N. Bălcescu la Brașov ⁸⁰. În capitala Țării Românești întilnea pe frații N. și C. Bălcescu, Ioan Câmpineanu, C. Bolliac și chiar pe domnitorul G. Bibescu ⁸¹. Intentionase să-l întilnească și pe Ioan Solomon, în timp ce Ioan Maiorescu se așteptase să fie vizitat la Craiova ⁸². Același Ioan Maiorescu își exprima mirarea că G. Barițiu nu folosise ocazia de „a vedea Moldova”, semn că fusese discutate anterior proiectele unei asemenea călătorii a redactorului brașovean.

Contactul cărturarilor transilvăneni cu Țara Românească devinea o componentă permanentă a legăturilor dintre români. În august 1839, împins de aceeași curiozitate și interes de a cunoaște „Țara”, Simion Bărnuțiu pătrundea și el în provincia românească de la sud de Carpați ⁸³, fără însă a ajunge pînă în capitală. Tot astfel, Andrei Mureșanu, în 1844, invitat de domnitorul G. Bibescu căruia îi închinase o odă cu prilejul onomasticii, vizita și el Țara Românească, fiind chiar primit în audiență de șeful statului, la Comarnic ⁸⁴. În toamna anului 1845, Iosif Many din Blaj vizitase București, cunoscind printre alții pe însuși domnitorul Țării Românești ⁸⁵.

Dar transilvănenii manifestau interes și pentru cunoașterea directă a Moldovei. Cel care inaugurate un asemenea gen de legături între cărturari a fost Ioan Rusu care în 1838 a întreprins o călătorie în Moldova ⁸⁶. A fost urmat, apoi, de numeroși alți intelectuali. Moldovenii, la rîndul lor, așteptau cu interes vizita unor personalități de prim rang, ca de exemplu G. Barițiu ⁸⁷. La 17 decembrie 1844 Iordache Mălinescu îi sugera acestuia ca, în eventualitatea unei călătorii în Moldova, spre a nu avea unele neplăceri, să vină nu ca român, ci ca supus austriac ⁸⁸. Dar G. Barițiu tot amîna o asemenea vizită, el fiind așteptat din nou în vara anului 1845 de Iordache Mălinescu la una din moșiiile lui ⁸⁹.

Este de observat că vizitele efectuate de cărturari sau de alți români din Transilvania în Principate aveau un ecou deosebit. Știrea despre ele nu se rezuma doar la persoanele întlnite direct, ci se difuza în largi cercuri sociale. Este semnificativă vizita tatălui lui Ioan Maiorescu la Craiova. Un martor ocular, Ștefan Rusănescu, consemna că — în 1844 sau 1845 — sosit la Craiova „în haine albe țărănești”, tatăl profesorului transilvănean a fost invitat la masă de administratorul județului, Iancu Bibescu, fratele domnitorului Țării Românești. Au fost de față la aceea întlnire, „toți boierii și notabilii orașului”⁹⁰. Românul transilvănean cunoșcu astfel numeroase persoane, schimbând cu ele idei, impresii și încercând diferite sentimente. Atunci „bătrînul Maiorescu le-a vorbit mult despre traiul românilor din Banat și Transilvania și de aspirațiunile lor”. Este deci limpede că asemenea întlniri se transformau totdeauna într-o modalitate de aprofundare a sentimentelor de solidaritate națională, de întărire a aspirației de emancipare, de consolidare a legăturilor dintre români peste barierele politice.

Legăturile dintre Moldova și Tara Românească în anii anteriori revoluției se accentuează. „Înainte de 1848 — remarcă N. Iorga — între tineretul de la București și tineretul de la Iași era o legătură neconitenită. Mergeau curent dintr-o țară într-alta”⁹¹. De altfel, primele contacte directe între moldoveni și munteni se stabiliseră în afara frontierelor celor două Principate, mai ales la Paris, ca de pildă în 1835⁹² și în anii următori. Din aceeași capitală a Franței, la 22 octombrie/3 noiembrie 1839, A. G. Goleșcu informa pe N. Kretzulescu despre unul dintre „evenimentele cele mai fericite”⁹³ survenite, anume întlnirea unui grup de tineri munteni cu moldoveni săsiți la Paris. Stabilind contacte durabile, cunoșcindu-se reciproc, împărtășindu-și impresii, amintiri despre țară, dar mai ales înfățișând aspirații, tinerii studioși din cele două provincii românești constatau că aveau un destin comun, o misiune similară de împlinit, care impuneau strângerea legăturilor dintre ei. Pentru aceasta însă, nu erau suficiente doar schimburile de opinii și confruntările de idei, se impunea contactul cu realitățile din țară. În aceste împrejurări, unul dintre cei mai generoși tineri moldoveni comunica lui Ion Ghica la Paris nevoia de a cunoaște Tara Românească nu numai din scrisori și relatări, ci și prin intermediul unor călătorii directe, al unor vizite de informare⁹⁴.

Printre cei dintii cărturari moldoveni care concretizau asemenea proiecte figura M. Kogălniceanu care vizita București în răstimpul decembrie 1839 — ianuarie 1840⁹⁵. Acesta are aci întlniri atât cu munteni, cât și cu transilvăneni. Aaron Florian, de pildă, informa pe G. Barițiu că avusese cu Kogălniceanu „cîteva întlniri”⁹⁶. Dat fiind că redactorul brașovean nu-l cunoștea, Kogălniceanu era prezentat pentru acesta ca „un tînăr bărbat, un om deplin, un bărbat învățat și patriot. Am vorbit mult cu dînsul și poate oricine să se mulțumească. Și-a făcut creșterea și învățătura în Berlin, nu în Paris, ca stricății noștri”. Este evident, dintr-o asemenea relatare, că intelectualii români din Transilvania se simțeau mai bine în compania unor munteni și moldoveni cu studii în metropole germane decît la Paris, unde domina un spirit politic mai radical, mai puțin agreat de spiritele moderate, în general.

În aprilie 1845, M. Kogălniceanu se întorsese dintr-o altă călătorie efectuată la București⁹⁷. Aici avusese discuții cu o parte a tineretului din

Tara Românească încadrat în mișcarea națională, căruia îi făcuse precizări cu privire la istoria națională. Întocmai ea în 1843 la Academia Mihăileană, M. Kogălniceanu declarase, în cercurile cu care a avut contact că Petru Maior, prin carte sa de istorie publicată în 1812, era „ca un nou Mois”, deșteptase „dubul național, mort de un veac”⁹⁸. Pe de altă parte — mai arătase Kogălniceanu — de la Petru Maior a descins „o școală, destul de numeroasă, de români noi, cari fără a-și sprijini zisele ei faptele, socot că trag respectul lumii asupră-le, și cind strigă că sunt români, că se trag din români, și prin urmare cel întii popor în lume. Această manie s-a întins pînă acolo, încit unii își însușesc chiar și faptele și istoria bătrînilor români”. Combătinđ o asemenea concepție privind locul și rolul poporului român, M. Kogălniceanu ceruse interlocutorilor din Tara Românească să se ferească „de această manie care trage asupra noastră rîsul străinilor”. În contact cu tineretul din Tara Românească, M. Kogălniceanu se simțise ca printre frați. În această privință mărturiscea: „Cît voi trăi îmi voi aduce aminte de bunătatea lor pentru mine și pururea m-ăși socotii norocit cînd așî putea a le arăta recunoștința mea prin primirea ce le-așî face și eu în țara mea”⁹⁹. El deja se putea înîndri cu faptul că avea la București numeroși prieteni cărora, prin Ion Ghica, le transmitea întreaga afecțiune.

Alți intelectuali și cărturari moldoveni vădeau un interes similar pentru contacte directe cu Tara Românească. Costache Negri, încă din august 1839¹⁰⁰, exprima intenția de a se întoarce în Moldova, venind din Italia, prin București. În 1846, el vizitase sigur Tara Românească¹⁰¹. Poetul Vasile Alecsandri, în 1845, mergea și el la București stabilind contacte și avînd con vorbiri literare și politice cu numeroase personalități, inclusiv cu domnitorul G. Bibescu¹⁰². George Sion poseda și el „oarecare cunoșințe” stabilité „mai demult”, în București¹⁰³. În preajma revoluției pașoptiste, C. Negri, C. Moruzi și P. Balș intenționau, de asemenea, să viziteze Tara Românească¹⁰⁴. Era vorba, în ultimă instanță, de legături care devin o modalitate obișnuită în schimbul de idei și informații între reprezentanții mișcării naționale din cele două provincii. Ele devin tot mai frecvente pe măsură ce nevoia de cooperare în diferite domenii de activitate social-politică și culturală se manifestă mai imperios.

Muntenii sunt antrenați și ei într-un asemenea gen de contacte, efectuind dese călătorii peste Milcov. Ion Ghica și N. Bălcescu se disting prin insistența cu care promovează călătoriile în Moldova. Ion Ghica, angajat un timp profesor la Academia Mihăileană, pînă în vara lui 1844, era solicitat de N. Bălcescu, în 1843, să facă demersuri spre a-i găsi acestuia o funcție la Iași¹⁰⁵. La 8 februarie 1844, același cărturar de la București exprima dorința de a se deplasa în Moldova, mulțumind totodată lui M. Kogălniceanu „pentru generoasa ospitalitate ce ne făgăduiește în Iași. Doreșc mult ca să putem veni și să ne vedem”¹⁰⁶. Prin deplasarea lui la Iași, N. Bălcescu voia să infuzeze mai multă energie mișcării naționale din Moldova, încit — pînă la concretizarea unui asemenea proiect — cerea lui Ion Ghica aflat acolo să devină „pîrghiul moldovenilor”, avînd în vedere că aceștia iubeau cu precădere „speculația ideilor”, în timp ce muntenii doreau mai mult „acția”¹⁰⁷. Dar N. Bălcescu nu sosea în Moldova decît în 1845¹⁰⁸, în anul următor,¹⁰⁹ petrîcind tot acolo o bună bucată de timp.¹¹⁰

Călătoriile menționate, dar mai ales aceea din 1845, au o însemnatate deosebită din perspectiva cooperării în cadrul mișcării naționale. Costachiță N. Filipescu, în legătură cu N. Bălcescu, în februarie 1845, pornind spre capitala Moldovei, luă contact cu intelectuali, dar mai ales cu Costache Negri și Vasile Alecsandri¹¹¹ – exponenți ai unei ramuri a mișcării naționale discuind împreună o serie de chestiuni referitoare la soarta celor două Principate Române. La dinel dat de tineri moldoveni, la casinoul de la Iași, în onoarea lui C. N. Filipescu, s-au exprimat păreri în legătură cu simpatia și solidaritatea care trebuia să existe între cele două state românești. P. Balș – care informa pe Ion Ghica despre această acțiune – considera că reunirea amintită fusese inspirată după exemplul oferit de cele două Irlande¹¹². Primit cu multă considerație¹¹³, C. N. Filipescu organizase, împreună cu Costache Negri, întâlnirea moldo-munteană de la Minjina, moșia acestuia din urmă de lîngă Galați. În acest sens, deînă de tot interesul este o scrisoare a lui C. N. Filipescu din 12 martie 1845 către Ion Ghica. Aducîndu-i o epistolă din Moldova, acesta era invitat insistenț : „Citește scrisoarea lui Negri și hotărăște cind să ne întâlnim, ca să-ți sălmăcesc cele ce în puțin îți însemnează. Este de neapărată trebuință să ne întâlnim. Am să-ți spui multe, și socotesc că ai face bine să te repezi pînă aici”¹¹⁴, adică pînă în Filipeștii din Prahova. Trebuia ca Ion Ghica să răspundă la invitația de a se întâlni pentru ca C. N. Filipescu să poată să îi să serie lui C. Negri care „așteaptă cu nerăbdare” răspunsul, evident la propunerea de participare la reuniunea moldo-munteană.

La 21 mai 1845, cu ocazia onomasticii lui C. Negri, s-au aflat la Minjina moldoveni și munteni, printre alții, N. Bălcescu, C. N. Filipescu, A. Russo, care pun la punct planuri comune de acțiune în vederea luptei pentru constituirea unui stat național unitar¹¹⁵. La Minjina – spunea N. Iorga – jucaseră hora împreună cu sătenii „principalii reprezentanți ai revoluției culturale din Țara Românească și Moldova”¹¹⁶.

În cazul în care contactele directe nu erau posibile, diferiți fruntași ai românilor recurg tot mai frecvent, spre a schimba idei, impresii și informații, la legături epistolare. Anii premergători revoluției de la 1848 se caracterizează, astfel, printr-o bogată corespondență între români din diferite provincii istorice, care atestă că de profunde și ample sunt legăturile dintre provinciile naționale, că de acute și interdependente sunt interesele care fac tot mai utilă comunicarea.

T. Cipariu, de pildă, își făcuse un obicei din a comunica într-un asemenea mod cu I. Eliade Rădulescu¹¹⁷, C. Bolliac¹¹⁸ etc. Este de subliniat că profesorul de la Blaj poseda legături nu numai la București, ci și la Rîmnic¹¹⁹, prin intermediul cărora soluționa o serie de interese. Asemenea relații erau împărtășite de T. Cipariu lui G. Barițiu la Brașov¹²⁰, semn că ele interesau cercuri mai largi de cărturari și se dezvoltau în folosul mișcării naționale. Dr. Paul Vasici, la rîndu-i, prin intermediul lui Ioan Maiorescu, era în legătură cu o serie de fruntași ai boierimii din Oltenia¹²¹. Logofătul Iancu Bibescu, administrator al județului Dolj și frate al domnitorului Țării Românești, era printre admiratorii lui P. Vasici, intenționind să-i trimită, drept amintire, „un inel de aur”. G. Barițiu era, de asemenea, în permanent contact epistolar cu Țara Românească, schimbînd informații în primul rînd cu profesorii transilvăneni aflați aici :

Aaron Florian¹²², Ioan Maiorescu¹²³ și A. T. Laurian¹²⁴. Acesta din urmă, de pildă, apela la concursul lui G. Barițiu, în ianuarie 1848, în vederea transmiterii la Paris, pentru N. Bălcescu, a unui pachet cu cărți¹²⁵. Printre persoanele implicate în acest transport figurau G. Barițiu, Paul Vasici, Ioan Popasu și Rudolf Orghidan. Prin legăturile de care dispuneau în diferite puncte ale Transilvaniei, Ungariei și Austriei, persoanele amintite concura la expedierea pachetului cu cărți pentru N. Bălcescu la Paris. Cu ajutorul scrisorilor, săi pusi astfel în contact oameni din Transilvania și Țara Românească, interesați în a se ajuta reciproc în vederea surmontării dificultăților.

Între transilvăneni și moldoveni, legăturile epistolare se accentuează în anii anteriori revoluției pașoptiste. Este de subliniat însă că ele gravitează în jurul lui G. Barițiu, care nu numai că leagă direct asemenea raporturi, ci facilitează extinderea lor în cercuri mai largi, printre români din Transilvania și cei din Moldova. Iordache Mălinescu, de pildă, este unul dintre moldovenii care-i comunică frecvent idei și impresii, precum și sugestii cu privire la unele aspecte ale mișcării naționale¹²⁶. Într-o scrisoare din Văleni, la 8/20 iunie 1842, Iordache Mălinescu aprecia pe Barițiu mai ales pentru că prin articolul *Români și maghiarismul*, apărând naționalitatea, dobândise „cel dintii loc între politicii români”¹²⁷. Era, totodată, povățuit să dovedească mai multă vigoare, să devină mai combativ în apărarea departurilor națiunii române. G. Barițiu trebuia să aibă în vedere că în secolul al XIX-lea — după Iordache Mălinescu — nu trebuie „să ne temem de fiece”, dat fiind că cu cît se va arăta mai domol și moderat, „cu atit mai mult vor lua ungurii vîntu, iar români se vor descuraja”. Tot Iordache Mălinescu, atit pe cale epistolară cît și prin contacte directe, manifesta interes în a se consulta cu Barițiu pentru concretizarea unor proiecte de dezvoltare a școlii naționale în Bucovina¹²⁸. Un schimb similar de vederi cu privire la școala națională din Moldova avea loc între I. Ionescu de la Brad și G. Barițiu¹²⁹. În octombrie 1843, V. Alexandri (tatăl), C. Negrucci, T. Rășcanu, N. Istrati, G. Săulescu etc., expediau lui G. Barițiu un inel drept omagiu pentru contribuția acestuia la intensificarea relațiilor dintre români¹³⁰.

Legăturile epistolare dintre Principate și Transilvania sunt susținute și promovate stăruitor de dr. Paul Vasici, directorul carantinei de la Timiș¹³¹. Fiind el însuși unul dintre români din monarhia habsburgică cu legături numeroase în Moldova și Țara Românească, contribuia la facilitarea acestora, chiar în condițiile în care autoritățile habsburgice tindeau să le suprime. În acest sens, la 8 martie 1840, Ioan Maiorescu vorbea de vigilența autorităților habsburgice în a cenzura corespondența dintre români de pe ambele versante ale Carpaților, de faptul că autoritățile din Transilvania aveau misiunea de a fi „cu mai mare băgare de seamă la împărtășirile românilor de aici cu cei de acolo”¹³², după mișcarea națională condusă de Ion Câmpineanu.

Moldovenii și muntenii întrețineau și ei o strânsă și permanentă corespondență. Este semnificativă o scrisoare a lui I. Eliade Rădulescu din 27 iulie către C. Negrucci în care se spunea: „Mare mulțumire mi-a pricinuit cugetul și propoziția d-t. de a deschide între noi o corespondență literară”¹³³. Scrisoarea atestă ideea de a stabili legături epistolare permanente, schimbind și comunicind informații, păreri, impresii literare cu pre-

cădere. Același I. Eliade era într-o relație similară cu Hristea, librarul din Iași¹³⁴ care evident îi punea în circulație o serie de cărți imprimate de el la București. La rîndu-i, N. Bălcescu purta corespondență cu A. Russo¹³⁵ și, cu concursul acestuia, se află în relație cu Rolla, Negruzi și frații Rosetti. Tot N. Bălcescu era în legătură epistolară cu bucovenianul Eudoxiu Hurmuzaki¹³⁶, iar Costachiță N. Filipescu primea și scrisori de la V. Alecsandri¹³⁷.

Intelectualii și cărturarii Tărilor Române ne apar deci în preajma revoluției de la 1848 mișcîndu-se pe coordonate identice. În întreaga comunitate națională, peste frontierele politice, ei asează o cultură modernă unitară, făcînd din ea un instrument de aprofundare a cunoașterii reciproce în sinul aceleiași națiuni, un liant indispensabil al acelorași aspirații. Prin vehicularea în sinul comunității românești a acelorași cărți și cu deosebire a unor idei similare de progres, intelectualii și cărturarii sapă la rădăcina vechii orinduirî, contribuind decisiv la pregătirea ideologică a revoluției de la 1848.

N O T E

- ¹ Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, Edit. Eminescu, București, 1986,
502 p.
- ² I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. George Potra, Nicolae Simache și G. G. Potra, Edit. Minerva, București, 1972, p. 34.
- ³ Nicolae Bălcescu, *Opere vol. IV, Corespondență*, ed. G. Zane, Edit. Academiei, București, 1964, p. 42–43.
- ⁴ bis P. Leodor, G. Bariș și *Principalele Române pînă la 1848*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, VI, 1963, p. 80.
- ⁵ V. Cheresteașu, *Adunarea națională de la Blaj 3–5 (15–17) mai 1848*, Edit. Politică, București, 1966, p. 127–128.
- ⁶ G. Bariș și contemporanii săi, *Studii și documente*, vol. II, Edit. Minerva, București, 1975, p. 14–15.
- ⁷ Ibidem, p. 286.
- ⁸ G. Bariș, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 615.
- ⁹ G. Bariș și contemporanii..., vol. IV, 1978, p. 83.
- ¹⁰ G. Bariș, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, vol. I, p. 615.
- ¹¹ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 7.
- ¹² G. Bariș și contemporanii..., vol. IV, p. 254, 259.
- ¹³ C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834–1849*, Edit. Academiei București, 1967, p. 205.
- ¹⁴ G. Bariș și contemporanii..., vol. I, 1973, p. 255–256.
- ¹⁵ Ibidem, p. 111, 115.
- ¹⁶ Ibidem, p. 108.
- ¹⁷ Ibidem, p. 109.
- ¹⁸ Ibidem, p. 118.
- ¹⁹ Ibidem, p. 138.
- ²⁰ Ibidem, vol. II, p. 289–290.
- ²¹ Ibidem, p. 322.
- ²² Ibidem, p. 292.
- ²³ Ibidem, vol. IV, p. 254, 259.
- ²⁴ Ibidem, vol. III, p. 92–93, 95–96.
- ²⁵ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 314.
- ²⁶ G. Bariș și contemporanii..., vol. III, p. 341–342.
- ²⁷ Ibidem, p. 366.
- ²⁸ Ibidem, vol. IV, p. 142, 144.
- ²⁹ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 27–29.
- ³⁰ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 205.

- ³⁰ G. Barîș și contemporanii..., vol. I, p. 51–52, 115.
- ³¹ Elena Grigoriu, *Istoricul Academiei domnești de la Sf. Sava*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1978, p. 160.
- ³² Nicolae Albu, *Un satelit al Școalei ardeleane: Stefan P. Niașoie*, Sibiu, 1943, p. 20.
- ³³ George Sion, *Sovenire contemporane*, București, 1888, p. 283.
- ³⁴ G. Barîș și contemporanii..., vol. IV, p. 192.
- ³⁵ Ibidem, vol. III, p. 388–390.
- ³⁶ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 557–558.
- ³⁷ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 5–6.
- ³⁸ G. Barîș și contemporanii..., vol. III, p. 361–362.
- ³⁹ I. Popescu Teiușan și V. Netea, A. T. Laurian, Edit. didactică și pedagogică, București, 1970, p. 82.
- ⁴⁰ G. Barîș și contemporanii..., vol. II, p. 310–312.
- ⁴¹ V. Netea, *Din activitatea lui Andrei Mureșianu la Brașov*, extras, p. 654–655.
- ⁴² I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 34.
- ⁴³ A. Manolache și G. Pârnușă, *Contribuții la istoria culturii și învățământului în Teleorman*, vol. I, 1973, p. 273.
- ⁴⁴ G. Barîș și contemporanii..., vol. I, p. 143.
- ⁴⁵ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 33.
- ⁴⁶ G. Barîș și contemporanii..., vol. IV, p. 211, 213.
- ⁴⁷ Ibidem, p. 254.
- ⁴⁸ Ibidem, p. 295.
- ⁴⁹ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 254.
- ⁵⁰ Elena Grigoriu, *Istoricul Academiei domnești...*, p. 139.
- ⁵¹ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 37–38.
- ⁵² Ibidem, p. 9.
- ⁵³ V. Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, p. 117.
- ⁵⁴ V. Netea, *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania*, în „*Studia et acta musei Nicolae Bălcescu*”, Bălcești pe Topolog, 1969, p. 147.
- ⁵⁵ G. Barîș și contemporanii..., vol. I, p. 59.
- ⁵⁶ Ibidem, p. 60.
- ⁵⁷ G. Barîș și contemporanii..., vol. I, p. 49–50.
- ⁵⁸ Grigore Ploieșteanu, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea — Paul Vasici*, în „*Studii*”, tom. 24, 1971, nr. 1, p. 99.
- ⁵⁹ G. Barîș și contemporanii..., vol. IV, p. 134–135.
- ⁶⁰ Ibidem, p. 361–362.
- ⁶¹ P. Teodor, G. Barîș și Principatele Române, p. 85; V. Netea, *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania*, p. 147; C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 52, 63.
- ⁶² G. Barîș și contemporanii..., vol. III, p. 28.
- ⁶³ Bodea, op. cit., p. 42.
- ⁶⁴ C. Fotino, *Boierii Golești*, București 1939, vol. II, p. 148.
- ⁶⁵ G. Barîș și contemporanii..., vol. III, p. 45.
- ⁶⁶ Ibidem, vol. IV, p. 243.
- ⁶⁷ C. Bodea, op.cit., p. 29.
- ⁶⁸ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 60.
- ⁶⁹ Vezi C. Bodea, op.cit., p. 52.
- ⁷⁰ Ibidem, p. 262.
- ⁷¹ G. Barîș și contemporanii..., vol. III, p. 329.
- ⁷² V. Netea, T. Cipariu și G. Barîșiu călători prin Țara Românească în 1836, în „*Studii*”, tom. XI, 1958, nr. 1, p. 118–119.
- ⁷³ Pompiliu Teodor, *George Barîș și Principatele Române...*, p. 78–81.
- ⁷⁴ V. Netea, T. Cipariu și G. Barîșiu, p. 120.
- ⁷⁵ Ibidem, p. 121–125.
- ⁷⁶ P. Teodor, G. Barîș și Principatele Române..., p. 78–81.
- ⁷⁷ G. Barîș și contemporanii..., vol. IV, p. 162.
- ⁷⁸ Ibidem, p. 164–165.
- ⁷⁹ V. Netea, *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania*, p. 147.
- ⁸⁰ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 55.

- ⁸¹ G. Bariș și contemporanii..., vol. I, p. 284.
- ⁸² *Ibidem*, p. 283.
- ⁸³ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 40.
- ⁸⁴ V. Netea, *Din activitatea lui A. Mureșianu la Brașov*, extras, p. 663.
- ⁸⁵ G. Bariș și contemporanii..., vol. III, p. 322, 323.
- ⁸⁶ *Ibidem*, p. 363–364.
- ⁸⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 257–258.
- ⁸⁸ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 262.
- ⁸⁹ *Ibidem*, p. 277.
- ⁹⁰ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, București, 1912, p. 412.
- ⁹¹ N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, București, 1925, p. 65.
- ⁹² Ion Ghica, *Scriseri*, ed. P. V. Haneș, vol. III, București, 1914, p. 214–215.
- ⁹³ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 230.
- ⁹⁴ *Ibidem*, p. 236.
- ⁹⁵ *Ibidem*, p. 34, 58–59.
- ⁹⁶ G. Bariș și contemporanii..., vol. I, p. 22.
- ⁹⁷ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 278.
- ⁹⁸ *Ibidem*, p. 275.
- ⁹⁹ *Ibidem*, p. 276.
- ¹⁰⁰ C. Negri, *Scriseri*, ed. Emil Boldan, vol. II, București, 1966, p. 9–12.
- ¹⁰¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 64.
- ¹⁰² V. Alecsandri, *Scrisori, Însemnări*, ed. Marta Anineanu, Edit. pentru literatură, București, 1964, p. 149–150.
- ¹⁰³ G. Sion, *Suvenire...*, p. 255.
- ¹⁰⁴ C. Bodea, *op.cit.*, p. 268, 306.
- ¹⁰⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 42.
- ¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 48.
- ¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 47.
- ¹⁰⁸ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 60–62.
- ¹⁰⁹ G. Bariș și contemporanii..., vol. I, p. 106–108.
- ¹¹⁰ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 62.
- ¹¹¹ *Ibidem*, p. 271.
- ¹¹² *Ibidem*, p. 268.
- ¹¹³ *Ibidem*, p. 269.
- ¹¹⁴ *Ibidem*, p. 272.
- ¹¹⁵ *Ibidem*, p. 60–62.
- ¹¹⁶ N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității...*, p. 65.
- ¹¹⁷ G. Bariș și contemporanii ..., vol. IV, p. 82.
- ¹¹⁸ *Ibidem*, p. 206.
- ¹¹⁹ *Ibidem*, p. 142.
- ¹²⁰ *Ibidem*, p. 82, 142, 206.
- ¹²¹ *Ibidem*, vol. I, p. 292.
- ¹²² *Ibidem*, p. 30–31; vol. III, p. 37–39.
- ¹²³ *Ibidem*, vol. I, p. 292.
- ¹²⁴ *Ibidem*, p. 106.
- ¹²⁵ *Ibidem*, p. 139–140.
- ¹²⁶ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 237.
- ¹²⁷ *Ibidem*, p. 238.
- ¹²⁸ *Ibidem*, p. 261.
- ¹²⁹ *Ibidem*, p. 255–256.
- ¹³⁰ P. Teodor, G. Bariș și Principatele Române, p. 86 ; C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 47.
- ¹³¹ Gr. Ploșteanu,... Paul Vasici, p. 99–100.
- ¹³² N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, p. 442.
- ¹³³ I. Ilieade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 16.
- ¹³⁴ *Ibidem*, p. 42–43.
- ¹³⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 64.
- ¹³⁶ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 40
- ¹³⁷ N. Bălcescu, *op.cit.*, p. 62–63.

L'UNITÉ NATIONALE PAR DES RAPPORTS ÉTABLIS ENTRE LETTRÉS PENDANT LES ANNÉES QUI ONT PRÉCÉDÉ LA RÉVOLUTION DE 1848

Résumé

Les années qui ont précédé la révolution de 1848 sont caractérisées par une information ample et détaillée concernant les provinces nationales au moyen des livres existant dans différentes zones. Les éditeurs, notamment ceux de Bucarest, Jassy et Brașov commencent à accorder une attention spéciale à la publication et à l'expédition de bulletins à l'intention des lecteurs d'autres provinces. Avec leur concours on voit circuler dans l'espace roumain une ample information, complétée des éditoriales nouvelles dans la presse nationale insérées. Les leaders les plus marquants de la nation, surtout les intellectuels, engagés dans la rédaction d'ouvrages d'intérêt majeur se forgeaient de la sorte une image relativement complète sur la production de livres roumains, sélectionnant de celle-ci des éléments d'intérêt général. On diffuse concomitamment des ouvrages laïques et religieux, en surmontant les barrières politiques et contribuant à forger la même culture nationale.

Les contacts directs ou médiés entre les hommes constituent une autre modalité d'approfondissement des relations. Moldaves, Valaques Transylvains, Roumains du Banat et de Bukovine — représentants de toutes les branches de la nation roumain — entrent dans un ensemble de rapports qui conduisent à un actif et fructueux échange d'idées. De ces contacts on voit résulter des amitiés durables, ayant des effets favorables sur le plan du développement de la conscience nationale, visites et correspondance durables par lesquelles sont véhiculées, confrontées et cristallisées les idées socio-politiques les plus avancées. Par la diffusion au sein de la communauté roumaine des mêmes livres et surtout d'idées similaires de progrès, les lettrés fouillent à la racine du vieux système social, contribuant de manière décisive à préparer la révolution de 1848.

INTELECTUALII ROMÂNI ÎN REVOLUȚIA DE LA 1848

NICOLAE LIU

Categorie socială mai mult sau mai puțin distinctă, în funcție de loc și timp, intelectualii se definesc nu numai printr-un grad superior de instruire. Ei transformă domeniile culturii în preocupare principală sau profesională.

Dar dacă de obicei — cum sublinia Jacques le Goff în încheierea cunoșcuței sale lucrări dedicate intelectualilor evului mediu¹ — „umaniștii abandonează una din sarcinile principale ale intelectualului, contactul cu masele, legătura între știință și învățămînt”, preferind modelul savantului solitar, izolat în cabinetul său din tumultul activității sociale, noul statut al intelectualilor epocii Luminilor și ai revoluției burgheze, nu numai că leagă strîns necesitatea dezvoltării instrucției publice și largirea orizontului spiritual al maselor de sprijinul direct al celor mai reprezentativi dintre ei, dar pretinde tot mai inconsistent angajarea lor în viața politică. Cu conștiința rolului deosebit care revine dinamizării și direcționării creațoare a puterii în serviciul transformării necesare a societății pe drumul progresului.

Implicarea în Revoluția de la 1848 a intelectualității române, devenită pătură socială în condiții asupra cărora am insistat cu alt prilej², confirmă aceste sumare precizări generale.

În deceniul cinci al veacului trecut societatea românească se afla într-un moment de acută criză structurală, care se conjuga cu criza politică și cu necesitatea afirmării naționale pentru salvarea existenței ei însăși. De aici explicația declanșării revoluției și a caracterului său profund unitar, în pofida oricăror particularități regionale sau impuse de stadiul dezvoltării sociale, de vecinătatea unor mari puteri, de stăpinirea străină.

Fără indoială că exemplul pe care l-au reprezentat revoluțiile din Franța, Italia, Germania, Austria, pentru Revoluția română de la 1848 nu poate fi negat. Un rol important l-a jucat și speranța în victoria generală a revoluției pe continent. Iar ideologia revoluționarilor români nu e străină de cea liberală, radicală sau socialist utopică, în numele căreia s-a desfășurat revoluția în Franța și celelalte țări occidentale.

Dar aşa cum arăta unul din principalii conducători și ideologi revoluționari români, istoricul Nicolae Bălcescu, mișcarea generală europeană „fu ocazia, iar nu cauza revoluției române”. Determinantă în acest sens a fost asuprirea socială și națională, a cărei rădăcină „se pierde în zilele veacurilor”, căreia venise momentul să i se pună capăt conform cu „legea universală a dezvoltării istorice a națiilor”. Această lege a progresului impunea mai întii înlăturarea structurilor a regimului feudal, înfăptuind „întregirea românului, vecinului, servul veacului de mijloc în drepturile sale de om, de cetățean și de nație”. Programul Revoluției

de la 1848 din Țara Românească a urmărit „zdrobind Regulamentul care monopolizase statul, proprietatea pământului și capitalul în mîinile cicoiului”, să înfăptuiască” o revoluție democratică și socialistă”. Ea n-a pus programatic problema eliberării naționale. În Transilvania, în schimb, rezolvarea problemei naționale s-a aflat în fruntea revendicărilor românești, datorită politicii de deznaționalizare a guvernului revoluționar maghiar, ceea ce a impus la un moment dat alianța nefirească cu „despotismul” habsburgilor. „România viitoare — scria Bălcescu în 1850 — nu se mai poate mărgini a voi ca români să fie liberi, egali proprietari de pămînt și de capital și frați asociați la fapta unui progres comun”. Deoarece obiectivele social-politice nu pot fi atinse fără „libertatea de sub dominarea străină”. Revoluția viitoare pretinde, odată cu înfăptuirea revendicărilor burghezo-democratice, unitatea panromânească și independența românească, sub deviza „*Dreptate, frăție, unitate*”³. Deși calea revoluționară nu va mai fi posibilă, înfăptuirea acestor deziderate s-a impus în deceniile următoare ca absolut necesară pentru crearea statului național modern.

S-a afirmat de către istoriografia mai veche că Revoluția română de la 1848 a fost opera intelectualilor. Afirmație eronată firește dar bazată pe unele observații nu lipsite de temei. Revoluția română se integrează așa cum observa pe drept cuvînt publicistul și istoricul francez filoromân Elias Regnault, în epoca luptei pentru Unirea Principatelor — „marii mișcări care a frâmintat toate populațiile orientale”. „Oamenii de carte, intelectualii” au fost aceia care au dat impuls revoluției în provinciile imperiului austriac, ca și la București. Și el cita în sprijinul afirmației sale pe Ludovic Gaj la Agram, pe savanții Palacki și Safarik la Praga, pe profesorul Simion Bărnuțiu în Transilvania, pe I. Heliade Rădulescu la București, iar în Ungaria pe avocatul și ziaristul Kossuth⁴. Motivul trebuie căutat în slăbiciunile clasei de mijloc direct interesată în înlăturarea barierelor feudale din calea procesului legic de modernizare, la români, ca și la alte popoare din centrul și răsăritul Europei.

Dar intelectualii nu au reprezentat în toate cazuri decît factorul pregătitor, sau cea mai constientă dintre forțele revoluționare în luptă. Revoluția română de la 1848 a fost în fond expresia combativității maselor populare. De aceea, așa cum observa într-o privire de ansamblu publicată de Gheorghe Barițiu, în legătură cu recent înăbușitul proces revoluționar din Țara Românească, „dacă era să fie onorați cu exil prietenii Constituției” lista nu trebuia să se limiteze la 22 de „patrioți liberali”. „Ca să nu rămină loc rivalității și chiar pismei, trebuia să exileze pe mai multe mii și chiar pe poporul țăran întreg, pentru că toți voră Constituția”⁵.

Era un răspuns dat afirmațiilor răspîndite de conducătorii reacțiunii interne și externe, prin care se căuta să se crediteze opinia că revoluția română n-a fost decît opera unor emisari francezi sau, ca să folosim termenii circularei țarului Nicolae I către Puterile europene, a „unui mic număr de smintiți, ale căror idei de guvernare nu sunt decît un plagiat împrumutat propagandei democratice și socialiste” urmărind „restaurarea, pe o bază istorică care n-a existat niciodată, a vechii lor naționalități”⁶.

De fapt starea de efervescență revoluționară a maselor populare e testată documentar în toate cele trei țări române. Chiar și atunci cînd, ca în Moldova, mișcarea revoluționară fusese innăbușită înainte de a fi luat contact temeinic cu acestea. În schimb, cit de important a fost sprijinul primit de guvernul revoluționar din Țara Românească din partea maselor, o dovedește nu numai victoria revoluției, ci și salvarea guvernului provizoriu în mai multe rînduri de către poporul din București și împrejurimi, numeroasele delegații țărănești care-și exprimă sprijinul necondiționat, puternicul ecou al articolului 13 din Proclamația de la Islaz, răspunsul pe care l-au dat masele populare la toate chemările guvernului provizoriu sau la constituirea taberei de rezistență de la Rîureni, de sub conducerea lui Gheorghe Magheru⁷.

Zeci de mii de țărani români din toate colțurile Transilvaniei au participat într-o ordine desăvîrșită, avînd în centru intelectualitatea națională, la Adunarea din 3/15 mai, moment de vîrf al Revoluției române de la 1848, pe care Simion Bărnăuțiu l-a numit în discursul său istoric „sărbătoarea libertății”⁸. Prezența lor a contribuit nu numai la introducerea desființării iohăgiei, ca al treilea punct din revendicările formulate, dar și la încrederea pe care conducătorii români din Transilvania au căptătat-o în forța maselor. Așa ceva „cu greu va fi văzut vreodată Europa”, comenta un contemporan maghiar „măreața adunare populară”⁹. Iar poetul și memorialistul Gheorghe Sion, unul dintre intelectuali revoluționari din Moldova, aflat în exil în Transilvania, relata entuziasmat preparativele și desfășurarea Adunării la care „românii curgeau ca torente din toate părțile” spre „locul ce se făcuse un ideal de mintuire, pentru dinsii”. Și comparînd-o cu „comițiile și forurile vechei Rome”, observa „cît era el de inițiat în interesele generale și în ideile politice, cîtă fermitate și perseverență a arătat, cîtă bună judecată a dezvoltat și cu cîtă abnegație și devotament s-a ocupat de cauza națională” în povîda amenințărilor, persecuțiilor și piedicilor de tot felul¹⁰.

La rîndul ei, prezența intelectualității în fruntea țărănimii a dat acesteia speranță și incredere. Participant activ la evenimente, istoricul Al. Papiu Ilarian explică entuziasmul unanim de pe Cimpia libertății din Blaj, nu numai prin conținutul luărîlor de cuvînt și al documentelor citite, în consens cu „dorurile și poftele a toată adunarea”. Masele populare care nu putuseră auzi discursul rostit de Simion Bărnăuțiu în Catedrală cu o zi mai înainte, au înțeles acum ce „lucru strălucit este cînd se apără cauza dreptății, cu puterea și autoritatea științei”¹¹.

Raportul cu trebuințele și aspirațiile maselor, existența și natura sprijinului popular, au determinat în ultimă instanță și forța sau succesul acțiunilor revoluționare ale intelectualității pașoptiste din Țările Române.

Ridicați de obicei din rîndul maselor țărănești și trăind adesea în mijlocul lor, crescuți în spiritul Școlii ardeleni, siliți la o situație de inferioritate față de intelectualitatea celorlalte naționalități din Transilvania, supuși persecuțiilor de tot felul și în primul rînd interdicției de a se cultiva și de a cultiva propria limbă și cultură, reprezentanții înaintați ai „inteligînței” române, nu vor uita îndemnul revoluționar al lui Simon Bărnăuțiu : „Tineți cu poporul toți, ca să nu rătăciți”¹².

E drept, proveniența socială a intelectualilor din Țara Românească și Moldova este mai complexă. Intelectualitatea românească nu-

măra în Principate, pe lîngă membri ridicați din rîndurile maselor și ale burgheziei în formare, numeroși reprezentanți sau descendenți ai clasei conducerătoare specifice vechiului regim, boierimea, interesați în economia de schimb și producția capitalistă, sau pur și simplu conștienți de necesitatea renovării sociale și chiar a unor schimbări structurale pentru soluționarea crizei feudale și a decalajului față de societatea mai înaintată din Apusul Europei. Cei mai radicali dintre aceștia înțeleg apropierea de popor, ameliorarea existenței maselor productive și ridicare nivelului lor cultural ca o necesitate imperioasă și se vor afla în rîndul liderilor revoluționari de la 1848.

Care au fost în aceste condiții rosturile intelectualității?

Ele se deslușesc mai întîi în pregătirea culturală, ideologică și politică a revoluției.

În perioada 1830—1848 mai ales, tinde să se răspîndească prototipul intelectualului român modern, interesat în crearea unei culturi și civilizații înaintate, în dezvoltarea și democratizarea școlii, nu numai pentru „luminarea de obște”, ci și pentru afirmarea și unitatea națională. Cartea, presa, bibliotecile, librăriile și cabinetele de lectură, teatrul sau societățile culturale devin tot atitea căi intelectuale pentru pregătirea revoluționarului liberal, democrat și patriot.

În același timp, confruntarea cu măsurile restrictive se transformă într-o permanență a regimului politic existent. Cenzurarea tipăriturilor și a spectacolelor introdusă în Principatele Române de ocupația militară țaristă din anii 1828—1832 s-a dezvoltat în timpul domniilor regulamentare în raport cu situația internă și internațională. E grăitoare în, acest sens situația cenzurii în Moldova unui domn cu pregătire intelectuală dar cu vederi conservatoare și stăpinit de teamă față de puterea protecțioare, ca Mihai Sturza. Deși domnia lui se caracterizase în prima parte prin încurajarea fenomenului cultural, ilustrată și prin înființarea Academiei Mihăilene, după 1844 mai ales se produce o involuție tot mai accentuată în atitudinea față de „propășirea” culturii naționale, termenul însuși fiind încriminat ca titlu de revistă, iar redactorul ei închis în cele din urmă la Mînăstirea Rîșca.

Detenționa n-a fost decât temporară, atit datorită descendenței lui M. Kogălniceanu dintr-o familie de răzeși boieri ajunsă prin tatăl său pînă la rangul de mare vornic, legăturii ei cu domnul, cît și prin prestigiul pe care i-l aduse activitatea sa de istoric, scriitor și publicist. Îndrumător de conștiințe, Cuvîntul său de deschidere a Cursului de istorie națională de la Academia Mihăileană, din 1843, e considerat azi nu numai cel mai semnificativ moment pentru personalitatea sa ca istoric dar și „piesa cea mai caracteristică pentru fenomenul regenerativ dinaintea lui 1848, sintetizînd amplu, convingător, patetic, aspirațiile unei epoci”¹³.

Cunoscînd însă din copilărie activitatea istoriografică a Școlii Ardeleane, Kogălniceanu își îndreptase preocupările în special asupra științelor istorice, de unde și publicarea ca student la Berlin a primului volum dintr-o îndrăzneață istorie a tuturor românilor în limba franceză, prima lucrare de acest fel întreprinsă de un român într-o limbă modernă de circulație internațională. Dar de pe atunci se arăta interesat și de problemele de drept, urmînd cursul de drept natural predat de Eduard Gans, editorul

lui Hegel și propagator ardent al ideilor Revoluției Franceze. Tot în anii dinainte de 1848 se arată preocupat și de rezolvarea unor probleme sociale, publicind în februarie 1844 un supliment la „Propășirea”, dedicat dezrobirii țiganilor. A editat și răspândit publicația lunară „Foale pentru agricultură, industrie și negoț”, considerată drept prima revistă economică apărută în Moldova. A luptat pentru concentrarea eforturilor celor mai de seamă intelectuali români ai epocii, vizând promovarea unei culturi naționale înaintate, a infăptuirii unității spirituale, dar și politice a Țărilor Române.

Două dintre trăsăturile principale ale activității intelectuale a lui M. Kogălniceanu din epoca prepașoptistă: caracterul multilateral, encyclopedic chiar (preocupări istorice, juridice, socio-economice, literar-artistice, didactice, de presă, tipografice și editoriale etc.) și militantismul progresist și patriotic, pot fi găsite îmbinate într-un fel sau altul și la alți contemporani mai vîrstnici sau mai tineri din toate provinciile românești. De la I. Heliade Rădulescu, Gh. Asachi sau G. Barițiu, la Al. Treboniu Laurian, Ion Ghica etc.

Răspândirea sensibilității și a preocupărilor romantice stimulează ridicarea problemei dreptului natural la afirmare liberă a națiunilor. Ceea ce determină cultivarea tot mai asiduă și într-un spirit nou a istoriei, în special a istoriei naționale, pe plan european. Încadrindu-se acestei înnoitoare orientări, M. Kogălniceanu devine primul mare reprezentant al istoriografiei romantice românești, căruia i se alătura figura luminosă a lui N. Bălcescu, debutind cu primul studiu de amploare în revista „Propășirea”. Studiul în care era fundamentată istoric necesitatea unei puternice armate naționale, bazată în bună măsură pe mobilizarea maselor.

O caracteristică a mentalității romantice românești a epocii e faptul că ea se grefează pe păstrarea a numeroase trăsături clasiciste sau iluministe. Romantismul istoriografic și literar sau politic privește în general la trecut, cu gîndul la un viitor superior prezentului, assimilîndu-se orientări democratice, înaintate a romanticului european. Dar sentimentul, mai mult decât rațiunea apropie pe tot mai mulți intelectuali de luptă și năzuințele poporului mai ales cînd sunt proveniți din clasele „suprapuse”. De unde implicarea unor V. Alecsandri, C. Negrucci sau Alecu Russo în punerea în valoare a creației folclorice naționale. În sfîrșit, dacă sub influența romantică istoricii români cultivă tot mai frecvent naratiunea plină de culoare și cu virtuti literare, după modelul unor Augustin Thierry, Edgar Quinet sau Jules Michelet¹⁴, scriitorii românci se inspiră tot mai adesea din istorie, răspîndesc exemplar modelul marilor figuri și imaginea marilor momente din istoria neamului, ca epopeea neterminată *Mihaiada* de I. Heliade Rădulescu sau *Legendele istorice* ale lui D. Bolintineanu.

O altă caracteristică a orientării intelectuale a epocii este dezvoltarea spiritului critic. Contribuția intelectualității noi e hotărîtoare, în special după 1830. Cu alte cuvinte odată cu lărgirea posibilităților de informare prin integrarea tot mai largă a spațiului românesc în economia de schimb și în circuitul cultural al țărilor mai dezvoltate din Apusul Europei. Apariția presei politice și culturale cu continuitate și răspîndire în toate cele trei Țări Române permite nu numai un contact mai facil cu realitățile interne și externe, dincolo de orice piedici ale cenzurii, ci

și crearea unei opinii publice. Noțiuni politice cheie, ca patrie și patriotism, monarhie sau republică, tiranie și democrație, constituție și libertate, clase sociale etc. fac uneori obiectul unor articole speciale sau chiar al unor cărți. De altfel laicizarea tiparului a avut ca urmare răspândirea lui, în care sunt implicate nume de rezonanță din rîndurile intelectualității, ca I. Heliade Rădulescu, Gh. Asachi, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu. Unii dintre ei, precum C. A. Rosetti, leagă preocupările de tipărire a cărții de cele de răspindire a ei. Mai mult, librăria C. A. Rosetti și Winterhalder deține primul loc și în difuzarea cărții străine. Fiindcă dezvoltarea tiparului românesc n-a însemnat reducerea difuzării presei și cărții străine decât în speranțele unor guvernanti ai vremii. Iar cabinetele de lectură și împrumut ale unor librării, ca aceea a lui C. A. Rosetti, aprovisionate cu nouăți prin legături directe cu întreprinderi din Occident permit nu numai difuzarea lucrărilor agreate de guvern.

S-a ajuns astfel la generalizarea convingerii necesității grăbirii ritmului de dezvoltare al societății românești, la creșterea nemulțumirilor față de rămînereea în urmă, la căutarea vinovaților și a soluțiilor de îndrepătare, la creșterea opoziției și combativității față de regimul existent. La propunerile de reformă adresate cîrmuirii sau unor puteri străine, în care sunt implicați și intelectuali se adaugă manifește, satire și pamflete politice îndreptate nu numai împotriva menținerii orînduirii feudale, ci și a începuturilor viciate ale unor instituții burgheze, care în forme noi păstrau de fapt caracterul vechi reacționar. Este cazul satirei lui I. Heliade Rădulescu, *Măcesul și florile*, ocasionată de o concesiune oneroasă acordată unui antreprenor străin de domnitorul Gheorghe Bibescu, tipărită și răspândită în sute de foi volante, în 1843, sau *Deputatul în provinție*, scrisă în 1847 de Dimitrie Rallet. Acesta din urmă folosea momentul turburărilor populare ivite în 1846 la Iași și în unele județe din Moldova, pentru a îndemna pe Mihai Sturza să facă dreptate, lăsîndu-se el însuși „de prădat și de furat”.

Dezvoltarea dramaturgiei naționale în Principatele Române și înmulțirea spectacolelor teatrale sedatoră în bună măsuță și marelui succes de public al satirizării viciilor societății și chiar ale conducerii politice. Astfel în seara zilei de 22 decembrie 1845, Vasile Alecsandri obținea un mare succes de public cu piesa *Iașii în carnaval*, îndreptată împotriva măsurilor arbitrarie ale stăpinirii, motivate prin primejdia comploturilor. Ecoul favorabil larg a împiedicat trimiterea autorului în surghiu. În schimb hatmanul N. Mavrocordat, secretarul de stat, a propus ca pe viitor „rolurile să fie scrise și împărțite actorilor de către cenzură”¹⁵.

Reprezentarea unor piese străine a însemnat de asemenea un mijloc de exprimare și stimulare a nemulțumirii care mocnea în prejama revoluției. Ca în cazul melodramei *Mulatrii*, prelucrare tendențioasă, amintind prin similitudini de traiul țiganilor robi de pe moșile boierești. Scandalul provocat de slugile celor care se simțeau vizatai a dus nu numai la intervenția poliției, ci și la desființarea trupei condusă de Matei Millo, teatrul din Iași fiind concesionat unor spectacole străine¹⁶.

În lipsa altor posibilități, intelectualii cu vederi înaintate folosesc spectacolele de diletanți, ca de pildă prezentarea „tabloului național” *Nunta țărănească*, în care Vasile Alecsandri aducea în scenă un episod din viața maselor populare. Preparativele pentru spectacolul din 9 martie

1848 au reprezentat un moment cert de pregătire a revoluției. „Știi ce vra să zică a guica pe nn vulcan” — scrie dramaturgul însuși. „În timp ce pe scenă se fac repetițiile generale, pline de glume și veselie, între culise se clocește o revoluție!... Diverse grupe de tineri se exaltă la citirea jurnalelor franceze care descriu revoluția din Paris și ochii lor se aprind, și miinile lor se strâng energetic, și șoaptele lor misterioase urzesc planuri de răscoală în contra guvernului: spectacol unic!... *Succesul Nuntei* a fost complet. Fie ca și mișcarea ce se pregătește să aibă același succes!”¹⁷.

Larga răspindire în rîndurile intelectualității din Principatele a limbii și culturii franceze s-a conjugat dialectic cu receptarea pe aceeași cale a ideilor celor mai înaintate ale vremii, la care au contribuit și anii de studii în Franța ai unor tineri ca V. Alecsandri și unii dintre interpreții piesei sale. În capitala Franței luase ființă în 1845 Societatea studentilor români, pentru sprijinirea materială și morală a celor aflați la studii, în rîndurile căror se aflau tineri intelectuali cu vederi înaintate, ale căror nume se regăsesc printre fruntașii revoluției din Țara Românească și Moldova. Aparent Societatea din Paris a desfășurat o activitate culturală complementară celei a Asociației literare din București. Dar ea urmărea și țeluri politice directe, în lumina aspirațiilor democratice de progres, unitate și libertate națională, obstrucționate în Principate.

Doi dintre membri fondatori ai Societății studentilor români din Paris, președintele ei Ion Ghica și N. Bălcescu, intemeiaseră în 1843 împreună cu Cristian Tell Societatea secretă „Frăția”, care va avea rolul de nucleu generator al Revoluției de la 1848 din Țara Românească. Printre membri aceștia se numărau și alți membri ai Societății din Paris, precum C. A. Rosetti, frații Dimitrie și I. C. Brătianu, Al. G. Golescu, dar și poetii Cezar Bolliac și D. Bolintineanu, profesorul transilvănean Aaron Florian, ofițeri, tineri intelectuali din „marile familii” și alții. Unii dintre membri Societății „Frăția” fuseseră implicați în mișcarea revolutionară de la 1840 și intemnițați pentru aceasta (N. Bălcescu, C. Bolliac, Marin Serghescu-Naționalu), aducind în organizarea conspirativă o experiență prețioasă.

Una din caracteristicile reprezentative pentru Revoluția de la 1848 este apariția intelectualului ca lider politic. O dovedește atât compoziția Comitetului național al românilor din Transilvania sau al guvernului provizoriu din Țara Românească, cit și numele semnatariilor principalelor documente politice. O dovedesc listele condamnațiilor și exilațiilor politici după înfringerea Revoluției, printre care unora li s-a interzis anii de-a rîndul întoarcerea în patrie.

Regăsim printre liderii politici ai Revoluției de la 1848 nume dintre cele mai reprezentative ale culturii românești: I. Heliade Rădulescu și G. Baritiu, intemeietori ai presei române, cel dintii și unul din ctitorii învățământului modern, N. Bălcescu și M. Kogălniceanu, intemeietori ai istoriografiei române moderne, economistul și scriitorul Ion Ghica, juriști și ginditori ca Simion Bărnuțiu sau Eftimie Murgu, filologi ca Timotei Cipariu sau A. T. Laurian, scriitori ca Vasile Alecsandri, viitor „rege al poeziei”, cum l-a numit Eminescu, poetul Cezar Bolliac, prozatorul Alecu Russo, autorul controversat al *Cîntării României*, poetul și publicistul C. A. Rosetti, una din cele mai de seamă figuri de gazetar politic. Tot aici se cuvine să amintim pe inginerul I. Ionescu de la Brad, cea mai reprezen-

tativă figură de agronom român din veacul trecut, principalul consilier al guvernului provizoriu de la 1848 în probleme agrare și conducătorul lucrărilor Comisiei proprietății, în vederea aplicării art. 13 din Proclamația de la Islaz. Sau pe dr. N. Kretzulescu, întemeietor al învățământului medical românesc, care a activat ca „revizor pentru administrația din Valahia Mare” și a fost ales și în Comisia pentru redactarea Constituției alături de I. Heliade Rădulescu, Petrache Poenaru, A. T. Laurian, Cezar Bolliac.

Nu e lipsit de interes faptul că marea majoritate a intelectualilor deveniți lideri politici la 1848 aparțineau generației tinere : Astfel Al. Papiu Ilarian avea la 1848 21 de ani, Avram Iancu și Ion Pușcariu 24, C. D. Aricescu 25, G. Sion 26, V. Alecsandri, Ion C. Brătianu, Constantin Roman, Ion Axente Sever, 27, Alexandru I. Cuza 28, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, A. G. Golescu Alecu Russo 29, Dumitru Brătianu, A. C. Golescu, I. Ionescu de la Brad, Aaron Pumnul 30, Ion Brezoianu, M. Kogălniceanu 31, Ion Ghica, Andrei Mureșanu, Dimitrie Rallet, C. A. Rosetti 32, Cezar Bolliac 35, George Barițiu, N. Kretzulescu, Costache Negri, I. D. Negulici, I. Voinescu II 36, Ion Maiorescu 37, N. Golescu și A. T. Laurian 38, Ștefan Golescu, C. Kretzulescu 39, Simion Bărnuțiu, Cristian Tell 40. Lista e firește incompletă.

Pentru a se asigura contactul politic și sprijinul din străinătate, misiunile diplomatice erau încredințate de guvernul provizoriu unora dintre cei mai reprezentativi intelectuali atașați revoluției : Ion Ghica la Constantinopol, profesorul Ion Maiorescu pe lîngă Dieta de la Frankfurt, A. G. Golescu la Viena și Paris, N. Kretzulescu la Pesta.

Fruntașii inteligenții ardelene sînt principali mesageri ai doleanțelor poporului român din Transilvania, în fața Dietei din Cluj sau la Curtea din Viena.

Comisia de anchetă numită în Tara Românească pentru pedeapsirea participanților la revoluție observa că activitatea revoluționară a fost „mai de obicei asupra profesorilor”¹⁸. Într-adevăr în primele rînduri, în calitate de comisari de propagandă s-au distins profesorii C. Brezoianu,, Costache Anghelescu, I. Gherasim Gorjan, Ioan C. Massim, viitor membru al Academiei Române, Nicolae Nenovici, Gh. Chițu, precum și transilvănenii Dionisie Romano, viitor membru de onoare și donator al Academiei Române, I. Axente Sever și al. Unii dintre aceștia au participat și la Revoluția română de la 1848 din Transilvania. Numele profesorului C. Catina, fratele poetului e legat de organizarea a 2 cluburi revoluționare bucureștene¹⁹.

Posturi de răspundere în administrația revoluționară erau încreștințate de asemenei cadrelor didactice. Dintre administratorii de județe nou numiți care au demonstrat un zel particular în îndeplinirea atribuțiilor se distinge figura fostului dascăl de la Sf. Sava al lui N. Bălcescu, profesorul și istoricul Florian Aaron, pe care ziarul „Naționalul” îl prezenta în numărul 5 din 9 septembrie drept „unul din acei bărbați care au făcut totdeauna onoare națiunii române și care a adus totdeauna servicii însemnate patriei noastre”. Printre manifestările organizate de acesta în calitate de administrator al județului Dolj, se numără și jurămîntul pe Constituție pe cîmpia de la Tîrgul de afară, care primea cu acest

prilej numele de Cimpul Libertății. La ceremonie a participat și fostul profesor de filozofie de la Sf. Sava Eufrosin Poteca, alături de 5000 de țărani cu standarde tricolore. La 10 septembrie, ca să folosim limbajul unei relatări contemporane, „orașul se deșteptă în sunetul cel funebru al clopotelor, funebru pentru sufletele cele urîte ale reaționarilor și vestitor de splendidă victorie a dreptății și frăției”. În ajun membrui Clubului revoluționar din localitate, din care făceau parte profesorii Florian Aaron, Grigore Mihăescu, Gheorghe Panaiteșcu, Vasile Puianu, alături de pictorul Theodor Aman și colonelul N. Pleșoianu, fost membru al guvernului provizoriu de la Islaz, hotărîseră arderea solemnă a Regulamentului organic. Alaiul plecat din piața Școlii centrale purta în triumf pînă la Tîrgul de afară pe fiica unei directoare de pension care reprezenta România rupînd lanțurile robiei²⁰.

Institutorii, învățătorii, candidații la posturi didactice, precum și unii elevi din clasele superioare au fost implicați în procesul revoluționar. Dintre cei dintii, Ion Codrea, mai cunoscut sub numele de Ion Codru Drăgușanu, autorul *Peregrinului transilvan*, recunoștea la interrogatoriul luat în închisoare, că a organizat Clubul revoluționar la Școala națională din Ploiești. Ales comisar de propagandă pentru plasa Amărădia din județul Dolj, într-o din ședințele Clubului din casa lui Apollonie, P. Orbescu, elev la școala de la Radu Vodă atesta interesul tineretului studios pentru revoluțiile întimplate în Franța și la Viena și pentru lectura gazetelor.

O amplă activitate revoluționară desfășoară cadrele didactice în Transilvania, acestea participînd atât la munca de propagandă, cit și la tentativa de organizare administrativă românească sau la rezistență armată uneori cu prețul vieții. Alături de oameni ai legii, de la canceliști, la avocați și magistrați sau slujitori ai bisericii. Astfel Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, Ilie Măcelariu, Al. Bătrîneanu, N. Găetan și alții au fost canceliști pe lîngă Tabla Regia din Tg. Mureș. Pentru a-și apăra drepturile, poporul român trebuie mai întii să și le cunoască.

Convinși, mai ales după eșecul revoluției la Iași, de necesitatea unei temeinice și susținute munci de propagandă revoluționară, revoluționarii de la 1848 nu s-au mulțumit să înscrie libertatea presei și tiparului printre principalele revendicări programatice. Ei acționează în direcția punerii sale în practică. Alături de publicații care își continuau și amplificau activitatea, ca „Gazeta Transilvaniei”, avea loc transformarea unor publicații mai noi sau mai vecni. Astfel locul „Buletinului oficial” al Tării Românești era luat de oficiosul guvernului provizoriu, „Monitorul român”; „Organul luminărei” de la Blaj, de sub conducerea lui Timotei Cipariu devine sub conducerea aceluiași „Organul național”; „Învățătorul satului” apare cu o nouă orientare, sub conducerea lui N. Bălcescu, la București. Ca publicații cu totul noi, impuse de lupta revoluționară sunt cunoscute gazetele bucureștene „Pruncul român”, apărut la 12 iunie sub conducerea lui C. A. Rosetti, cu editorialul *Trăiască România liberă!* și „Poporul suveran”, apărută o săptămînă mai tîrziu, cu deviza „Libertate, egalitate, fraternitate”, înlocuită mai tîrziu prin „Vox populi, vox dei”. La redactarea gazetei au contribuit, pe lîngă D. Bolintineanu și N. Bălcescu, C. Bolliac, Gr. Alexandrescu, Al. Zane, P. Teulescu și alții. Se adaugă tot la București „Amicul comerciantilor”,

publicat de vechiul tipograf și editor transilvănean Z. Carcalechi, cu sprijinul lui I. Heliade Rădulescu, „România” redactată de poetul G. Baronzi, „Reforma”, „Constituționalul” etc. În provincie apărea *Gazeta politică, literară și economică* din Craiova „Naționalul”, al cărei articol program aparținea profesorului I. Axente Sever. Iar pentru românii din imperiul Habsburgilor, săptămînalul din Blaj, *Învățătorul poporului*, prefațat și îndrumat de Timotei Cipariu, gazeta din Pesta „Amicul poporului”, de sub conducerea profesorului Sigismund Pop, sau cea din Cernăuți, „Bucovina”, de sub redacția fraților George și Alexandru Hurmuzaki.

În plus s-au folosit de către intelectualitatea revoluționară, în funcție de împrejurări și de nivelul mediului căreia i se adresează, cele mai variate mijloace : manifeste și proclamații tipărite sau manuscrise, broșuri și articole de lămurire sau agitație, pamflete, cuvîntări și predici, circulare și alte acte normative de administrație. Se organizează în scopul acestei propagande, cum am văzut, adunări populare, dar și lecții speciale de inițiere pentru cadrele didactice, festivități și spectacole.

În legătură cu marile dificultăți ale difuzării proclamațiilor și manifestelor revoluționare românești în Transilvania, fostul tribun V. Moldovan menționa în memoriile sale numele a 68 de „ștudenți”, adică elevi din clasele superioare, care au desfășurat la sate o astfel de muncă de propagandă²¹. Deoarece era dificilă tipărirea proclamațiilor, tinerimea din Blaj le copiase, multiplicând în manuscris textul redactat de Aaron Pumnul în vederea primei Adunări de la Blaj, luîndu-și fiecare sarcinile de a mobiliza cel puțin doi țărani din fiecare sat. „Le-am citit și explicat țărănilor Proclamația — scrisa memorialistul — le-am spus că iobăgia se va șterge negreșit”. De obicei adunările se țineau noaptea, prin locuințele țărănilor. Mulți dintre aceștia neavînd loc în casă, stătau afară, ascultînd pe la ferestre²².

Dacă *Hora Ardealului* de Vasile Alecsandri a trebuit să aștepte epoca luptei pentru Unirea Principatelor, pentru ca transformată în *Hora Unirii* și pusă pe muzică să poată deveni cel mai popular cîntec patriotic românesc, poezia *Un răsunet* de Andrei Mureșanu s-a popularizat ca imn revoluționar prin adaptarea unei melodii de esență populară, încă de la 1848. Ceea ce l-a determinat pe N. Bălcescu să afirme cu patos romantic că „numai poporul și poetii, acești fii ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întîmplărilor viitoare, numai ei cetiră și destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român : *mîntuirea de orice domnie străină prin unitatea națională*”²³.

Pictori ca Theodor Aman, Ion Negulici, Barbu Iscovescu, Daniel Rosenthal, Gh. Tattarescu, C. Petrescu, își aduc contribuția patriotică și revoluționară la propaganda pașoptistă. Primii arhitecți români, Iacob Melic și Alexandru Orăscu, participă și ei la evenimentele revoluționare, contribuind la organizarea manifestațiilor și momentelor festive.

Unul dintre actorii de talent cei mai persecuati pentru lupta sa împotriva vechiului regim, Ioan Poni, continua să se afle în noiembrie 1848 în temnița unde fusese aruncat la sfîrșitul lunii martie, pentru participare la mișcarea din capitala Moldovei. Tot din aceleasi motive era urmărit și actorul Gh. Greceanu, care izbutise să se refugieze în Austria. Printre cei exilați după înăbușirea revoluției din Țara Românească s-a

aflat și C. Aristia, unul din ctitorii teatrului românesc, pentru că participase la izbînda principiilor acesteia, în calitate de militant de frunte în cadrul gărzii naționale. Si acestea nu sunt cazuri izolate.

Una din trăsăturile specifice ale Revoluției Române de la 1848 a fost apariția intelectualului în postură de comandant militar.

Dacă revoluția izbucnită prematur în Moldova a fost înnăbușită din primul moment, una din problemele cheie ale desfășurării sale în Transilvania ca și în Țara Românească a fost aceea a apărării cuceririlor sale cu forța armelor.

În Transilvania tînăra „intelighenție” românească a răspuns cu entuziasm și spirit de jertfă rolului care i-a revenit în propagarea, organizarea și apărarea procesului revoluționar. Încă din Proclamația-petiție a Adunării de la Blaj, din 6/14 martie 1848, se solicita organizarea de găzzi naționale proprii. Dar ea n-a putut deveni fapt împlinit decît în toamna aceluiasi an.

Cerind sfatul lui Eftimie Murgu, fostul său profesor și comilitant în mișcarea conspirativă de la 1840, Nicolae Bălcescu primea din partea acestuia, ales după revoluție deputat în Parlamentul din Pestă, o scrisoare în care salutînd reușita Revoluției din Țara Românească și mulțumînd pentru „program și alte acte” insista asupra necesității imperioase a înarmării maselor populare : „Cea dintii grije să vă fie, fraților, arma ! Armată, cît mai în grabă, căutați să aveți, ca să puteți cel puțin cea întîie năvală să o întîmpinați cu bună ispravă ; apoi *de aci încolo va fi grija noastră și mai pre urmă grija Europei*”²⁴. Promițînd sprijin, Eftimie Murgu se referea la calitatea sa de deputat, dar în subsidiar și la lupta sa pentru înfăptuirea unui „căpitănat” și a unei armate populare românești în Banat²⁵. Dacă dorința poporului român din Banat și Crișana de a lupta pentru revoluție în unități cu conducere românească n-a fost luată în considerare de guvernul lui Kossuth, care nu recunoștea decît o singură națiune, pe cea maghiară, atât în Ungaria, cît și în Transilvania, în schimb sfaturile date de Eftimie Murgu au fost însușite în întregime de guvernul revoluționar din București. Pe lîngă milicia națională, în fruntea căreia au fost păstrați ofițerii devotați Revoluției s-a trecut la formarea gărzii naționale și s-a constituit pe pămîntul Olteniei lui Tudor Vladimirescu, în imediata vecinătate a Banatului, o forță militară populară, sub conducerea lui Gheorghe Magheru, numit căpitan general. Din păcate lipsa sprijinului promis din partea lui Eftimie Murgu, timpul scurt de pregătire și armamentul necorespunzător au făcut ineficientă tabăra de la Răureni, în condițiile înnăbușirii Revoluției din Țara Românească de către forțele otomane și rusești unite²⁶.

În acel moment, politica guvernului maghiar ieșit din revoluție, de nerecunoaștere națională a poporului român și de sprijinire a sa pe nobili-mea transilvăneană, își dădea roadele nefaste. Mai mult, metodele de teroare ale guberniului maghiar în Transilvania se exercitau *manu militari*, nu numai împotriva tot mai numeroaselor sate nesupuse, înconjurate de spinzurători, dar și față de conducătorii români care nu acceptau unirea necondiționată cu Ungaria, în august ordonîndu-se arestarea întregului Comitet național din Sibiu. În această atmosferă avea loc, la începutul lunii septembrie, cea de a treia Adunare de la Blaj, la care au participat peste 20 000 de țărani, de astă dată înarmați cu furci, lăncii, unii și cu

puști. „De ar mai fi cutezat atunci vreun cărturar român — seria George Barițiu — să zică poporului român mai stați, mai aşteptați; cereți mai întâi de la gubern comisiune și satisfacțione pentru singele vârsat, cred că unul ca acela ar fi ieșit din Adunare cum n-ar fi știut, sau poate nici nu ar mai fi ieșit viu de acolo²⁷. Cu această ocazie, noul comitet național aflat sub conducerea lui Simion Bărnuțiu organiză națiunea, împărțind teritoriul locuit de români în 15 prefecturi și numind în fruntea acestora tineri intelectuali dintre cei mai inflăcărăți. Aceștia sunt și conducătorii gărzii naționale, împărțită în legiuni, ajutați la rîndul lor de viceprefecți, tribuni, centurioni și decurioni revoluționari. Aflăm astfel printre ei pe învățătorul din Cîmpeni Clemente Aiudean, tribun în prefectura lui Avram Iancu, protopopul Simion Balint, prefect al salinelor, Axente Sever, prefectul Legiunii I-a, Nicolae Bengescu, tribun în prefectura lui Avram Iancu, Petru Boantă, teolog din Șeușa, tribun în prefectura lui Vasile Moldovan, prefectul Legiunii a III-a, cu aceeași formătie intelectuală, avocatul Ioan Buteanu, prefectul și administratorul Comitatului Zarand, spînzurat de Hatvany la 23 mai 1848, cancelistul Alexandru Cândea (Chendi), tribun în prefectura lui Avram Iancu, spînzurat în 1848 la Hălmagiu, pictorul Nicolae Corcheș, eroul de la Fîntinele, tribun în prefectura lui Avram Iancu, avocatul și notarul public Petru Dobra, prefect la Zlatna, ucis la 8 mai 1849 la Abrud, parohul Ioan Gomboș, tribun la prefectura lui Avram Iancu, preotul Simion Groza din Rovina, viceprefect în prefectura lui Ioan Buteanu, parohul din Gisteiu Ioan Hulea, tribun în prefectura lui Axente Sever, Dionisie Pop Marțian, viitorul intemeietor al economiei politice românești, prefect la Sebeșul săsesc, avocatul clujean Florian Micas, prefect în Cîmpie, parohul din Bedeleu Ioan Muntean, centurion, învățătorul din Abrud Ioan Nemeș, spînzurat la 1848 la Baia de Criș, cancelistul Ioan Pinciu din Rășinari, vicetribun în prefectura Sibului, preotul Vasile Pop din Mesentea, tribun, teologul Vasile Pop, spînzurat la 1848 la Mureșeni, preotul Simion Prodan, viceprefect în prefectura lui Avram Iancu, Ioan Sterca Șuluțiu, funcționar domenal din Cîmpeni, tribun, tatăl lui Dionisie Șuluțiu, căpitan al Gărzii Naționale la Abrud, și al istoricului Iosif Sterca Șuluțiu, teologul din Blaj Eliseu Todoran, tribun în prefectura lui Axente, ucis între Băgau și S. Craiu, la 25 octombrie 1848, protopopul Vasile Turcu, prefect al prefecturei a V-a din Cîmpie, spînzurat la Cluj, la 23 octombrie 1848, preotul Nicolae Vlăduț, prefect în Cîmpie²⁸.

Cel mai de seamă dintre conducătorii militari și cea mai reprezentativă figură a Revoluției Române de la 1848 în Transilvania, Avram Iancu, era el însuși — aşa cum am arătat — un tînăr avocat, fost cancelist la Tabla Regia din Tîrgu Mureș, de obîrșie țărănească.

Considerind rezistența românilor drept ultima expresie a programului revoluționar, regiunea în care aceasta s-a concentrat a fost transformată nu într-o „Vendée” ci într-o încercare supremă de a alcătui în condițiile date, „o țară nouă înfăptuită de popor, pentru popor, apărata de oaste populară, condusă de oameni din popor, slujind pînă la sacrificiu interesele poporului”²⁹.

O caracteristică fundamentală a Revoluției Române de la 1848 este tocmai sintetizarea în tensiunea preparativelor sau în focul luptei a unei gîndiri social-politice specifice, cu largă deschidere spre viitor. Frun-

tașii intelectuali — democrat-revolutionari, radicali sau liberali — au reușit să fixeze în acele împrejurări dramatice, un program de regenerare în esență unitar al națiunii române, care să reprezinte un îndreptar general de acțiune politică pentru întreaga perioadă de constituire și organizare a statului român modern.

N O T E

¹ Jacques le Goff, *Les intellectuels au Moyen Âge*, Paris, 1985, p. 187 și urm.

² Nicolae Liu, *Vers la Roumanie moderne. Les intellectuels et la renaissance culturelle entre deux révolutions (1821–1848)*, „Revue roumaine d'histoire”, XVIII, 1979, nr. 4, p. p. 719–748.

³ Cf. N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, București, 1982, p. 107–118.

⁴ Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, p. 361 și urm.

⁵ G. Barițiu, *De sub Carpați*, „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 81, 4 octombrie.

⁶ Textul francez al depeșei Cabinetului imperial din 19 iulie a fost reprodus în suplimentul din 25 iulie 1848 al „Albinei românesti” și în *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. II, București, 1902, p. 609–614.

⁷ În Cîmpul lui Traian de la Răureni se aflau după ultimele estimări aproape 20 000 de țărani. Cf. Elena Popescu și C. Căzănișteanu, *Formarea și rolul oștirii nepermanente și al taberei de la Răureni în cuprinsul Revoluției muntene de la 1848*, „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 1968, nr. 1, p. 128.

⁸ Ca și în alte împrejurări similare evaluarea participanților variază după izvoare. Cum observa Silviu Dragomir, „Carol Szasz știe de 15 mii, comisarii (guvernului maghiar) vorbesc de 20 mii, Alexie Jakab de 25 pînă la 30 mii, baronul Dimitrie Bánffy a aflat că au luat parte chiar 60 mii de oameni. Informațiile românești susțin fnsă aproape toate, cifra de 40 de mii”, *Studii și documente privitoare la Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49*, vol. II, Cluj, 1946, p. 191.

⁹ Mészáros K., *A magyar szabadságharc előjátéka 1848-ik évben*, Ungvár, 1862, p. 25.

¹⁰ George Sion, *Suvenire contimpurane*, vol. II, București, 1973, p. 126.

¹¹ Al. Papu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, vol. II, Viena, 1852, p. 245.

¹² Din discursul de la 2/14 mai 1848, apud S. Bărnățiu, *Dereptul public al românilor*, Iași, 1807, p. 402.

¹³ Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Iași, 1974, p. 374, 391.

¹⁴ Vezi și Nicolae Liu, *Nicolae Bălcescu și istoriografia romantică*, „Revista de filozofie”, XVI, 1969, nr. 9, p. 1129–1138.

¹⁵ Cf. Radu Rosetti, *Despre cenzura în Moldova*, II *Cenzura sub Mihai Sturza, 1834–1849*, București, 1907, p. 24–30.

¹⁶ Ioan Masoff, *Teatrul românesc*, privire istorică, vol. I, București, 1961, p. 360 și urm.

¹⁷ Cf. Vasile Alecsandri, *Teatrul*, București, 1903, prefată.

¹⁸ Arhivele Statului, București, M.C.I.P., dosar 15/1849, f. 2.

¹⁹ O listă cu 25 de cadre didactice deținute la închisoarea Văcărești, reconstituită pe baza informațiilor oferite de C. D. Aricescu, la Gh. Păruță, *Învățători și profesori în Revoluția de la 1848*, București, 1976, p. 133, nota 1. Pe listă figurează în calitate de dascăl al școlii din Celei și popa Șapcă, fostul membru al primului guvern provizoriu de la Islaz, cea mai reprezentativă figură de cleric revolutionar din Țara Românească. În legătură cu contribuția clerului la cauza Revoluției de la 1848, vezi și P. Constantinescu Iași, *Intelectualii și Revoluția de la 1848 în Principatele Române*, București, 1948, p. 35–45.

²⁰ Nu se lipsit de interes faptul că atunci cînd mama junei „demoazele”, respectiv conducețoarea pensionatului de fete din Craiova cerea în 1850 autorităților, să i se permită redeschiderea școlii înființate cu 15 ani în urmă, Eforia școalelor motiva refuzul prin faptul că „numita a luat parte în evenimentele anului 1848” și în consecință nu poate asigura moralitatea necesară.

²¹ V. Moldovan, *Memorii din 1848–49*, 1895, p. 29.

²² *Ibidem*, p. 9.

²³ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 115.

²⁴ Scrisoarea a fost publicată de G. Barițiu în revista „Transilvania”, Brașov, X, 1877 nr. 16, 15 august; vezi și G. Bogdan-Duică, *Eștimie Murgu*, București, 1937, p. 171 și urm.

²⁶ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 137, 140; I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 146—151.

^{26'} Vez i și Apostol Stan, Constantin Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, București, 1979, cap. VII.

²⁷ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 243.

²⁸ Vezi și lista alcătuită de Silvestru Moldovan, publicată în anexa lucrării sale *În Pantheon. Zarandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei*, Sibiu, 1897, listă reluată ca anexă II la Vasile Netea, *Munții Apuseni. Muzeu istoric și Pantheon al poporului român*, București, 1977, p. 205—210.

²⁹ Ștefan Pascu, *Avram Iancu. Viața și saptele unui erou și martir*, București, 1972, p. 134.

LES INTELLECTUELS ROUMAINS DANS LA RÉVOLUTION DE 1848

Résumé

Débutant par quelques précisions introductives concernant la définition du statut de l'intellectuel moderne à l'époque et l'établissement des coordonnées du phénomène révolutionnaire roumain par rapport à celui européen, l'enquête historique entreprise par l'auteur a pour principal objectif l'apport des intellectuels à l'étape qui précédait la révolution roumaine de 1848.

L'école, l'imprimerie, les bibliothèques, la parution de la presse, des librairies et des cabinets de lecture, le théâtre ou les sociétés culturelles deviennent autant de voies intellectuelles pour la formation du révolutionnaire libéral, démocrate et patriote. De son côté, l'intellectuel contribue activement au développement de ces voies, il est engagé dans l'affirmation toujours plus prenante de la pensée avancée au niveau de l'époque, mais en tenant compte des nécessités locales et de la mise en valeur des traditions nationales. A l'objectif de la philosophie des Lumières concernant „l'instruction des masses” vient s'ajouter maintenant celul de l'affirmation et de l'unité nationale, dans une vision souvent romantique. Une caractéristique de la mentalité romantique roumaine de l'époque est constituée par le fait qu'elle ne repousse pas, mais se greffe sur le maintien de traits propres au classicisme et à la philosophie des Lumières. Des historiens et lettrés sont engagés dans l'action visant à cultiver de manière toujours plus assidue l'histoire nationale à la lumière du principe des nationalités.

L'activité des intellectuels à la période des années '48 a eu deux traits essentiels : le caractère multilatéral, voire encyclopédique de celle-ci et le caractère militant progressiste et patriotique. Une autre caractéristique de l'orientation intellectuelle du temps a consisté dans le développement de l'esprit critique s'étendant pas à peu à tous les domaines de la vie sociale. Elle devient décisive grâce à l'apport des intellectuels pendant la cinquième décennie, se transformant en esprit révolutionnaire.

En ce qui concerne le déroulement de la révolution, un large espace est accordé à l'apparition de l'intellectuel en tant que leader politique. Parmi ceux-ci l'on retrouve des noms des plus représentatifs de la culture de l'époque. Mais la grande majorité des leaders politiques de 1848 appartenait à la jeune génération, nombre d'entre eux s'affirmant

dans la création et le développement de l'Etat national. Dans les relations internationales de la révolution roumaine, les intellectuels ont été appelés jouer un rôle important.

On examine ensuite l'activité révolutionnaire des intellectuels par catégories professionnelles, à partir de celle des membres du corps enseignant, mais impliquant également de nombreux juristes, publicistes, écrivains, artistes, servants de l'église, médecins, ingénieurs, étudiants etc. Une attention spéciale a été accordée aux méthodes et moyens de propagande révolutionnaire.

Finalement, l'un des traits spécifiques étudiés de la Révolution roumaine de 1848 est l'apparition de l'intellectuel dans la posture du commandant militaire.

IOAN MAIORESCU – ACTIVITATEA SA POLITICĂ ȘI DIPLOMATICĂ (1848—1859)

PAUL BARBU

Ioan Maiorescu se înscrise în larga pleiadă de militanți revoluționari de la 1848, în a căror conștiință aspirațiile și interesele vitale ale poporului au avut un puternic ecou. Intelectual de mare prestigiu în Craiova, în genul lui Gheorghe Lazăr — la București și Gheorghe Asachi — la Iași, el și-a făcut un renume nu numai în Muntenia, ci și în Moldova și Transilvania, ca temeinic om de cultură, promotor de idei reformatoare în domeniul învățământului, partizan al ideologiei daco-românismului.

Evenimentele avintatului an 1848 îl găseau, asemenea altor patrioți din generația sa, ca un revoluționar deja format, cu o ideologie clar conturată, care reflecta gândurile și aspirațiile naționale.

Alături de Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti, frații Brătianu, Goleștii, M. Kogălniceanu, Ion Ionescu (de la Brad), Gheorghe Magheru, Simion Bărnăuțiu, Avram Iancu, Eftimie Murgu, August Treboniu Laurian și alții, Ioan Maiorescu s-a încadrat în curentul ideologic al democraților revoluționari, a căror gîndire a exprimat, la noi, punctul de vedere cel mai avansat al epocii, pînă la apariția mișcării socialiste și muncitorești, și care militau pentru realizarea obiectivelor mișcării revoluționare anti-feudale și naționale, prin lupta activă a maselor populare, în special a țărănimii, la aceea dată cea mai numeroasă clasă socială, cu un puternic potențial revoluționar.

Patriot animat de idei progresiste, de dragoste pentru trecutul patriei și de incredere în viitor, Ioan Maiorescu, aidoma celorlalți revoluționari, va îmbrățișa din prima clipă și fără rezerve, cauza revoluției, la a cărei pregătire ideologică însuși a contribuit ; va adopta o astfel de poziție nu din considerente conjuncturale ci din profunde motive, văzind în aceasta singura cale de infăptuire a obiectivelor sociale, economice, politice și naționale ale mișcării revoluționare românești.

Asemenea altor intelectuali ai vremii — oameni luminați, cu veșeri înaintate — el concepea transformările revoluționare pe calea reformelor ; s-a alăturat trup și suflet revoluției, a mobilizat poporul la acțiune, arătîndu-se însă potrivnic exceselor generate de ea, militînd pentru unitatea de acțiune a tuturor claselor sociale, care trebuiau să se întîlnească pe o platformă comună de luptă, pentru realizarea obiectivelor naționale ale acesteia.

În anul 1848 — avea să sublinieze Ioan Maiorescu însuși — răsărise și pentru națiunea română „luceafărul de mintuire”, din rîndurile ei ridicîndu-se „reprezentanți adevarăți, pe care i-a ales dînsa și care, cu sacrificii mari și exemplară dăruire de sine, au luptat pentru

emanciparea ei, unii cu arme, alții cu condeie, toți însă cu un cuget și cu o voință”¹.

Partizan frecvent al colaborării românilor de o parte și de alta a Carpaților, în vederea împlinirii idealurilor lor sociale și naționale, prin tot ce a gîndit și a întreprins, el s-a dovedit a fi unul dintre cei mai fermi revoluționari, unul dintre cei mai aprigi susținători ai revoluției românești, contribuind în mod concluziv la relevarea caracterului ei unitar.

Asemenea altor oameni progresiști din generația pașoptistă, teza sa de bază este că obiectivul național al revoluției trebuie să aibă prioritate, întrucât acesta este temelia soluționării tuturor celorlalte cerințe ale poporului român.

În timpul revoluției – ca, de altfel, în întreaga sa viață – a fost fascinat și animat de imaginea unei Românie unite și independente, pentru făurirea căreia a luptat cu pasiune și dăruire, punindu-se în slujba intereselor naționale ca un mare patriot.

De subliniat că, încă din primăvara anului 1848, cînd starea de spirit revoluționară se accentuase după declanșarea revoluției la Paris și extinderea ei și-n alte părți ale Europei, Ioan Maiorescu, împreună cu Gh. Magheru, N. Pleșoianu și alții patrioți din Oltenia, care erau inițiați în planurile societății revoluționare secrete „Frăția”, au alcătuit un plan de constituire al unui stat independent unitar, în granițele vechii Daciei, aria de formare a poporului român. În acest sens, au redactat un memoriu cu mai multe revendicări pe care l-au înaintat domnitorului Gheorghe Bibescu, fără a-i declara proveniența, cerîndu-i să lupte pentru făurirea unei „Daco-Români” ca stat suveran, deziderat fundamental al națiunii române. Domnitorul aprecia că memoriu era opera unei societăți de „conspiratori”, al cărei mentor era Ioan Maiorescu². Într-adevăr, acesta era inițiatorul și mentorul unei societăți literare în Craiova, un fel de „Junime” care urmărea nu numai scopuri culturale, ci și politice, în primăvara lui 1848 activînd în condiții de conspirativitate³.

Înțelegerea justă a dezideratelor fundamentale ale poporului român l-a determinat ca, în timpul revoluției de la 1848, să fie prezent pe un larg front de acțiune, nu numai la sud de Carpați, nu doar în Transilvania de unde își avea originea, ci și peste hotare, unde se va angaja într-o campanie diplomatică, mai ales la Frankfurt pe Main, ca agent al guvernului revoluționar muntean.

În cadrul procesului revoluționar înnoitor, români trebuiau să-și sporească eforturile, să dea dovadă de coeziune și putere de afirmare a dezideratelor lor sociale și naționale. De aceea, Ioan Maiorescu dorea să meargă în Transilvania⁴, împreună cu alții conaționali, pentru a lua parte directă la evenimentele ce se pregăteau. Totuși, el n-a părăsit Craiova. Documentele vremii sau izvoarele memorialistice nu ne dau nici un indiciu în acest sens. Logica faptelor ne determină însă să apreciem că a fost reținut de Comitetul revoluționar de la București, considerind că era oportun să rămînă în Craiova pentru ridicarea maselor orășenești la acțiunea insurecțională în curs de organizare, fiind unul dintre cei inițiați în planul organizării revoluției și un patriot care se bucură de multă popularitate în provincia de la vest de Olt, căreia i se atribuie un rol însemnat în desfășurarea evenimentelor. Nu este exclus că, încă din acest

moment, conducerea revoluției să se fi gîndit și la viitoarele misiuni de emisar în Transilvania sau de agent diplomatic în una din țările europene.

Desigur, chiar de la Craiova, Ioan Maiorescu se preocupă intens de organizarea Adunării de la Blaj. Prin scrisori adresate conducătorilor revoluției din Transilvania, făcea apel pentru a se susține cu tărie revendicările națiunii române din cuprinsul monarhiei habsburgice și se pronunța, fără echivoc, pentru ridicarea poporului ca să-și ceară drepturile, îndemnîndu-i pe români transilvăneni să fie prezenți în masă la adunarea de la Blaj din mai 1848, „nu două, trei mii ci 20–30–40 de mii”⁵. Militantul își exprima deplina incredere în potențialul revoluționar al poporului român, tradițional confirmat de-a lungul zbuciumatei sale istorii în lupta pentru apărarea gliei străbune și a ființei naționale.

Ioan Maiorescu, după cum recunoașteau chiar fruntașii revoluționari din Muntenia, a fost inima și sufletul revoluției în Craiova, mobilizînd pe orășeni la acțiune, ceea ce a făcut ca la 13/25 iunie 1848, revoluționarilor de la Islaz să li se facă o primire cu adevărat triumfală⁶.

Proclamația de la Islaz, care sintetiza programul revoluționar, citită în sala de festivități a Școlii centrale de către Eliade Rădulescu notabilităților orașului, iar în fața școlii de către Ioan Maiorescu mulțimii, a fost primită cu un înflăcărat entuziasm. Totodată, memorabila Proclamație a fost afișată peste tot, pe la toate răspîntiile orașului, citită și favorabil comentată de întreaga populație a Craiovei, cu excepția elementelor dușmanoase nouului regim.

Sprijinirea revoluției cu tot elanul de către locuitorii Craiovei, mobilizați de ilustrul dascăl ardelean stabilit în Oltenia, a determinat pe membrii guvernului de la Islaz să lanseze „un manifest” prin care, în lumina articoului al 13-lea din programul revoluționar, se arată că țărani erau degajați de îndatoririle lor către proprietate.⁷

Deși biruința era asigurată și în cel mai mare oraș al Olteniei, pentru a liniști spiritele proprietarilor de moșii, în ziua de 15/27 iunie, cînd se mai afla încă în Craiova, cu toată opoziția lui Chr. Tell, guvernul de la Islaz a trimis o hotărîre administrației de Dolj privind amînarea aplicării proiectului agrar înscris în programul revoluționar⁸. Hotărîrea respectivă avînd nr. 31, a fost, în ziua următoare difuzată de administrația jud. Dolj la plăși, precum și în jud. Romanați, dar nu și în alte districte ale Olteniei⁹, cum s-a crezut pînă acum.

La amiază zilei de 14/26 iunie, în Craiova sosește stirea despre evenimentele revoluționare din Capitală, adusă de Emnaoil Kinezu.

Indignați de faptul că domnitorul Gh. Bibescu se mai afla încă pe tron, după ce dispusese măsuri represive contra revoluționarilor precum și de componența guvernului de la București, în care pătrunse colonelul Ioan Solomon, element cu vederi conservatoare, ostil revoluției, membrii guvernului de la Islaz și-au arătat, cu claritate, adversitatea în discuțiile purtate cu Emanoil Kinezu¹⁰.

În consecință, s-a hotărît trimiterea unui delegat la București, pentru a trata cu domnul, alegerea oprindu-se asupra lui Ioan Maiorescu luîndu-se în considerație atât atașamentul său față de cauza revoluției cît și aptitudinile sale de negociator, precum și faptul că fusese în bune relații cu Iancu Bibescu, fratele domnitorului¹¹. Profesorul Ioan Maiorescu primea misiunea de a merge în Capitală cu o adresă din partea guvernului

de la Islaz, în care i se reamintea domnitorului obiectivele revoluției și hotărîrea de a ridica poporul pentru realizarea lor și i se corea să remanieze guvernul prin introducerea lui Chr. Tell și a lui Gheorghe Magheru, urmând ca, apoi, să părăsească domnia, deoarece nu se alăturase revoluționarilor, la prima lor invitație trimisă la 9/21 iunie, și dispusese chiar măsuri de reprimare. Trimisul guvernului de la Islaz pornea spre București fără a ști că, în noaptea de 13/25 spre 14/26 iunie, domnitorul abdicase și fugise în Transilvania. În dimineața zilei de 15/27 iunie, membrii guvernului de la Islaz părăseau și ei Craiova, plecarea fiind tot atât de triumfală ca și venirea.

Ajuns în Capitală, întrucât Gh. Bibescu nu mai era pe tron, profesorul Ioan Maiorescu primea o altă misiune de o mai mare importanță, fiind desemnat de guvernul revoluționar muntean ca reprezentat pe lîngă guvernul imperial de la Sibiu, urmând să ducă tratative cu comandanțul general Anton Puchner privind poziția Austriei în cazul unei eventuale intervenții țariste în Principate. De asemenea, urma să discute cu fruntașii revoluționari transilvăneni problema apărării revoluției românești contra unei eventuale intervenții militare din afară, prin organizarea unei rezistențe armate comune a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Ioan Maiorescu a ajuns la Sibiu, după ce a trecut prin Brașov, la 28 iunie/10 iulie. În lipsa generalului Puchner, el a avut mai multe întrevederi cu generalul Pfersmann, căruia i-a expus scopul misiunii și i-a înmînat adresa de acreditare pe lîngă guvernul. În cadrul unei întîlniri de la 30 iunie/12 iulie, emisarul de la București întrebîndu-și interlocutorul ce poziție ar adopta Austria și Germania în cazul în care, în urma presiunilor diplomației țariste, Poarta s-ar alătura Rusiei și ambele ar interveni cu forțe armate în Principate, reprezentantul austriac i-a răspuns că „la această întîmplare, singură Austria n-are ce face, afară numai cînd aceste două puteri ne-ar nimici existența noastră politică, dar și atunci (...) numai o alipire de Germania ne poate scăpa”¹², adică o încorporare în granitele Germaniei în schimbul ajutorului militar oferit. Deci, demersurile pe lîngă comandanțul austriac de la Sibiu nu vor avea ecoul dorit.

Evident rezultatele fructoase s-au înregistrat în timpul contactelor stabilite cu fruntașii revoluționari ardeleni. De altfel, Sibiul devenise centrul de coordonare a acțiunilor menite să duce la realizarea programului adoptat de adunarea de la Blaj din 3/15–5/17 mai 1848. Aici, la Sibiu se refugiau intelectualii români prigojni și urmăriți de organele poliției maghiare.¹³ Comitetul Național Român din Transilvania își alesese ca sediu tocmai Sibiul, administrația orașului aflîndu-se în mâna sașilor.

Ioan Maiorescu, căruia i se alăturase A. G. Golescu și Vasile Arcescu, fratele lui Ioan Arcescu, administratorul de Romanăt, s-a putut convinge de modul în care Transilvania, străvechea provincie românească, putea să-și dea concursul, în mod practic, la organizarea unei rezistențe comune, atât „în oameni cît și în arme”¹⁴.

Stimulați de exemplul lui C. Roman Vivu, care deja plecase în Muntenia, și urmînd îndemnurile lui Ioan Maiorescu și ale celorlalți emisari, în luniile iulie și august 1848, numeroși transilvăneni, care constituiau „floarea junimii intelectuale” din Transilvania¹⁵, au trecut Carpații.

Activitatea lor pusă în slujba revoluției a ridicat „legăturile dintre români de o parte și alta a Carpaților la cea mai curată expresie a luptei comune pentru unitatea politică națională”.¹⁶

Totodată, din Transilvania, Ioan Maiorescu urmărea, cu toată atenția evenimentele din Muntenia, în special activitatea autorităților revoluționare din București, menite să aplice reformele înnoitoare preconizate.

Față de problema Adunării Constituante și a sistemului electoral, el a manifestat o atitudine democratică, revoluționară, fiind unul dintre partizanii înflăcărăți ai votului universal și direct,¹⁷ susținut de N. Bălcescu și alți luptători înaintați.

Animat de un fierbinte patriotism, de avansate idei progresiste, militantul revoluționar se gîndeau să elaboreze un document privind drepturile fundamentale ale poporului român, căruia îi întruchipa, prin fapte și acțiune, aspirațiile de libertate, prosperitate și progres. În iulie 1848, împărtășind guvernului muntean gîndurile sale, scria: „Eu încep a-mi pune pe hîrtie ideile mele de o cartă sau chartă a poporului român”.¹⁸

Aidomă altor revoluționari, Ioan Maiorescu era cîștigător că o Adunare Constituantă formată din elemente militante nu se putea alcătuî decît prin luminarea poporului asupra drepturilor sale, acțiune ce nu se putea realiza decît printr-o propagandă revoluționară temeinică organizată. Cu deplin temei, el releva că „Poporul pregătit de comisari va ști pentru cine să-și dea votul”.¹⁹

Pentru strădania comisarilor, dar și a funcționarilor publici și administrative revoluționari, propunerile pentru deputații, așa cum sperase și Ioan Maiorescu, s-au făcut cu spirit de răspundere, fiind desemnați mai mulți oameni care își căpătaseră prestigiul de revoluționari înflăcărăți, de „adevărați români”²⁰, cum spun documentele vremii. Între cei propuși drept candidați, s-aflat și profesorul Ioan Maiorescu, împreună cu alți 30 transilvăneni.²¹

Cu toate acestea, din cauza evenimentelor critice, datorită intervenției externe, alegerile pentru Adunarea Constituantă s-au amînat în mod succesiiv, pentru ca, pînă în cele din urmă, să fie suspendate.

De asemenea, Ioan Maiorescu a urmărit cu atenție mișcările boierilor conservatori, care nu vedeaau cu ochi buni realizările regimului revoluționar instaurat în Muntenia. Boierii reacționari erau deosebit de activi, în prima jumătate a lunii iulie, mai ales în Oltenia. La fel ca alii militanți pașoptiști, el îi acorda acestei provincii rolul unei importante baze revoluționare pentru menținerea noului regim. De aceea, la 10/22 iulie, atragea atenția guvernului de la București în privința pericolului ce plana asupra Olteniei, mai ales că orașul Craiova era reședința a numeroși boieri și arendași cu vederi retrograde și propunea unele măsuri considerate eficace, pentru anihilarea acțiunilor contrarevoluționare. Ioan Maiorescu cerea chiar măsuri cu caracter militar: „Să se trimită două roate, soldați credincioși, roata domnului Marghiloman și roată de ale domnului Radu Golescu, precum și un escadron de cavalerie”²². Totodată, dînd dovedă de clarvizuire și în alte probleme, propunea schimbarea unor elemente nesigure din aparatul administrativ, dîndu-i seama că de atitudinea funcționarilor față de revoluție depindea, în bună măsură,

succesul ei. Totodată, considera necesar să se înlocuiască și șeful gărzii naționale din Craiova, lipsit de elan revoluționar²³.

La 23 iulie/3 august, guvernul revoluționar muntean îl acredita pe Ioan Maiorescu ca agent diplomatic la Frankfurt. I se acordau mari împuñericiri, deoarece urma să pledeze nu numai cauza Munteniei, ci și a Moldovei, în numele său personal sau a guvernului revoluționar, putind să folosească și căile și mijloacele pe care le considera cele mai potrivite misiunii sale.²⁴

În drumul său spre Germania, Maiorescu ajunge la Pesta, la 12/24 august, în preajma discursului lui E. Murgu în parlamentul maghiar. După ce a luat legătura cu fruntașul revoluționar bănățean, poliția din Pesta i-a făcut o descindere la locuința unde se afla, confiscându-i toată corespondența. După ce a fost interogat la poliție, i s-au restituit scrierile confiscate, considerate necompromitătoare, dar a fost învinuit pentru legături avute cu Comitetul Național Român de la Sibiu, și adeziune la planul general al revoluționarilor din țările române de a făuri un stat național unitar independent. A fost pus în libertate, totuși, datorită calității oficiale de agent diplomatic al guvernului Munteniei²⁵.

La 23 august 3 septembrie, agentul român ajunge la Frankfurt, în momentul în care revoluția la sud de Carpați era pe picior de a fi reprimată, datorită celei de a doua intervenții a armatei otomane, determinată de presiunile făcute de diplomația țaristă în împrejurările în care puterile occidentale nu acordau sprijinul necesar Porții²⁶.

Realizarea misiunii în Germania constituie o perioadă dintre cele mai importante și interesante din activitatea diplomatică și politică a lui Ioan Maiorescu. Înzestrat cu o mare putere de concentrare asupra scopului propus, nu cunoaște datorie mai imperioasă, decât lupta fermă pentru îndeplinirea idealului național al unității statale. Acestui ideal îi dedică acum, ca și mai tîrziu, întreaga sa capacitate creatoare, întregul său elan revoluționar și democratic de militant fervent al constitutiei României moderne, țelul suprem al acțiunilor sale.

Memoriile adresate parlamentului și ministrilor Germaniei, întrevederile cu oamenii politici de stat, corespondența cu membrii Locotenției domnești, continuatoare guvernului revoluționar, cu alți revoluționari și, îndeosebi, cu A.G. Golescu, omologul său din capitala Franței, constituie mărturii grăitoare privind activitatea sa militantă, neobosită, pusă în slujba patriei pe care o vroia unită și independentă.

În poftida faptului că situația politică internațională era net defavorabilă revoluției românești de la sud de Carpați, ferm în deciziile sale de acțiune, diplomatul de la București se angajează, în numele poporului și al națiunii române, pe drumul unei susținute activități politice și diplomatice menite să determine pe cei mai influenți deputați sau oameni politici germani să ia în considerare dezideratul național al unității statale românești. Într-adevăr, emisarul român a reușit să capaciteze pe Gagern, președintele parlamentului, pe Anton Schmerling, președintele cabinetului, precum și numeroși deputați, elemente cu vederi liberale.

Rezultatele primelor negocieri fiind promițătoare, i-au dat speranță și curaj, văzind că nu numai parlamentul dar și guvernul manifestau o atitudine înțeleagătoare față de cererile fundamentale ale poporului român.

Mobilizat de roadele inițiale ale demersurilor sale dar, îndeosebi, determinat de cea de a doua intervenție străină în treburile interne ale Munteniei și de temporizarea rezolvării problemelor politice cu care se confrunta Germania, diplomatul român aduce în centrul atenției oamenilor politici germani, mai repede decât ar fi dorit, proiectul conform căreia Austria, în schimbul posesiunilor italiene ce le-ar fi cedat Italiei, să unească Muntenia, Moldova, Basarabia, Ardealul și Bucovina, într-un regat, cu un principiu austriac pe tron și sub „protecțiunea Germaniei”, în cadrul unei confederații liberale, urmând ca Turcia să fie despăgubită prin capitalizarea tributului.²⁷ Propunerea avea adepti și în alți revoluționari, precum N. Bălcescu, A. G. Golescu etc.

Punerea în aplicare a proiectului ar fi mulțumit, în concepția sa, toate puterile europene, cu excepția Rusiei, care, izolată, ar fi cedat și ea; Austria, pentru intrarea în confederație a țărilor române, în schimbul posesiunilor italiene; Turcia, pentru tributul capitalizat și anihilarea influenței țările în spațiul carpato-danubiano-pontic; Franța și Anglia, pentru favoarea făcută Italiei prin alipirea posesiunilor sale de la Austria.

Animat de cele mai înalte principii ale democrației, marele cărturar patriot exprima, în temeiul lor, dezideratele fundamentale ale națiunii române în privința caracterului ce urma să aibă confederația germană sau austriacă. Astfel, fiecare stat național trebuia să-și păstreze individualitatea și libertatea de acțiune, avându-și legea fundamentală proprie, statul român urmând a-și elabora o constituție conform principiilor programului revoluționar. Deci, nu concepea confederația ca o contopire, întrucât, nici nu era posibilă, între popoare atât de diferite, ci ca o solidarizare, oalianță de popoare libere, distinete, cu individualitatea lor națională. Ioan Maiorescu, ca și alții partizani ai acestui plan, urmărea, de fapt, realizarea unității naționale a poporului român, având convinsarea că, odată statul unitar format, împrejurări viitoare avea să-i faciliteze desprinderea din confederație. Deci, federalizarea văzută de patriotii români era o etapă de tranziție în drumul ascendent al procesului de făuriere al statului național unitar independent întrebat după dezmembrarea confederației.²⁸

Deși „plenipotentul Principatelor Danubiene”, cum se intitula Ioan Maiorescu în memoriile adresate parlamentului de la Frankfurt, își punea mari speranțe în Germania, alții revoluționari și-au îndreptat privirile spre Anglia, care, în condițiile instabilității politice din Franța prezenta un interes deosebit pentru revoluționarii români exilați după reprimarea revoluției din Muntenia, deși — după cum observa Dumitru Brătianu — nici acolo nu existau superanțe prea mari²⁹.

De aceea, A.G. Golescu a cărei acțiune nu produsese nici un efect asupra oamenilor politici și de stat francezi, la 23 oct./4 noiembrie pleca la Londra, urmat la trei zile de Dumitru Brătianu.³⁰

În drumul său spre Londra, A.G. Golescu trece prin Frankfurt, răspunzînd astfel și solicitărilor freevente ale lui Ioan Maiorescu de a se întîlni și concretiza anumite proiecte comune. Odată cu el, soseau aici și primul grup de expatriați ce luaseră drumul exilului, Șt. și N. Golescu, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu și.a., având ca destinație Parisul. Stînd mai multe zile, cu toții au avut o consfătuire cu Ioan Maiorescu care le insufla speranțe de reușită pe cale diplomatică, pe lîngă guvernele și parlamente-

tele marilor puteri ³¹. Referindu-se la această întâlnire, Șt. Golescu scria mamei sale despre bucuria revederii : „Prinț-o fericită întâmplare la care nu ne aşteptam, am găsit pe vîrul nostru drag, Alexandru Golescu, împreună cu Maiorescu(...) Amîndoi se arată plini de demnitate și cu capul sus. Va veni o zi cînd România le va fi recunoscătoare” ³².

Acețiunile desfășurate de Maiorescu pe lîngă deputații și miniștrii de la Frankfurt au întrunit unanime aprecieri și „au fost întru toate aprobate” de ceilalți militanți revoluționari, cu unele excepții după cum scria Gh. Magheru lui Ion Ghica ³³.

În pofida stăruințelor sale foarte active, Ioan Maiorescu n-a putut obține sprijinul practic necesar succesului misiunii sale. Factorii care i-au barat finalizarea proiectelor n-au fost simpli și izolați. Mai întii, Puterea Centrală a Germaniei, în care sperase foarte mult, crezînd-o o forță importantă pentru sprijinirea ideilor sale, a fost ea însăși efemeră. Lipsită de fonduri financiare și de o armată proprie, aceasta nu s-a putut impune nici măcar în rîndul statelor germane, nefiind ascultată nici de Prusia, nici de Austria și cu atît mai mult pe plan extern, nefiind recunoscută de celelalte state, Franța, Anglia, Rusia și Turcia, cu care n-a putut stabili relații diplomatice ³⁴.

Dar, indiferent de poziția în care s-ar fi aflat, Puterea Centrală a Germaniei n-ar fi putut acționa singură pentru a rezolva problema românească. Ori, se știe că, opoziția europeană preconizată de români să se declanșeze la producerea intervenției armate în Principate s-a dovedit și ea iluzorie. Într-adevăr, războiul ruso-turc, cu participarea statelor europene alături de Poartă, pe care s-a contat atît de mult, nu s-a declanșat. Ca urmare, așa cum observă cu deplin temei Cornelia Bodea, atâtă timp cit „Europa nu se afla pușă în fața unui război ruso-turc, problema românească nu putea interesa ca un caz desprins din contextul politic general” ³⁵.

Cu toate că, practic, ajutorul acordat de Germania a fost nul, cauza românească, datorită strădaniilor lui Ioan Maiorescu a făcut progrese însemnate în opinia publică germană și în cercurile oamenilor politici și de stat ai Germaniei. Problema românească a fost propagată și în celelalte țări europene, de alții emisari ai autorităților revoluționare, în cadrul unei companii diplomatice susținute cu toată energia.

După cum se știe, revoluția românească a fost reprimată în etape, mai întii în Moldova, apoi în Muntenia și, în cele din urmă, în Transilvania — prin intervenția armatelor străine ale celor trei mari imperii retrograde și absolutiste ale vremii.

După ce revoluția a fost reprimată și în Muntenia, cînd încă mai continua în Transilvania, Ioan Maiorescu a plecat la Viena, unde a ajuns spre sfîrșitul primei decade a lunii decembrie 1848, anticipînd astfel propunerea făcută de N. Bălcescu, care îl considera pe acest militant revoluționar un bun emisar pentru capitala austriacă ³⁶, fiind un temeinic cunoșător al politicii habsburgice, ca unul ce trăise în Transilvania și chiar la Viena.

Aflat în capitala habsburgică, Ioan Maiorescu nu putea rămîne indiferent față de eforturile făcute de români pentru găsirea unor forme de organizare și coordonare a activității lor, în exil, sub o singură conducere. El a militat cu energie ca întreaga emigrație să acționeze în mod

unitar. Dezbătind cu Gh. Magheru, pe care l-a vizitat la Triest, problema organizării emigației, cei doi prieteni animați de aceleași idei și sentimente patriotice, au ajuns la concluzia de a se alege, ca organ conducător, un comitet mixt, compus din munteni și moldoveni. La alegerea comitetului, urmău să participe și românii transilvăneni, care trebuiau să-și trimită delegați. În vederea alegerii acestui organ de conducere, s-a propus ca toți emigranții să se adune la Viena sau Triest. Odată format, comitetul avea datoria să-și trimită reprezentanți pe lingă guvernele puternilor europene sau oriunde considera că este necesar, pentru a susține, pe cale diplomatică, cele mai legitime și arzătoare deziderate ale poporului român. De asemenea, comitetul ii revnea misiunea de a se preocupa, „în numele națiunii române, de toate mijloacele, atât materiale cât și morale, pentru triumful cauzei noastre și pentru întreținerea fraților emigranți”. Hotărările urmău să se adopte cu o majoritate de voturi³⁷.

Se propunea această formulă, deoarece diriguirea emigației de un singur șef suprem era considerată de unii emigrați (Gh. Magheru, Ioan Maiorescu, C. A. Rosetti) o veleitate de natură monarhică³⁸.

Cum bine se știe, s-au propus și alte soluții, dar nici una din formele constituuite, datorită mai multor factori, nu au avut viabilitate³⁹.

La Viena, Ioan Maiorescu a intrat în rîndul delegației românilor din provinciile aflate în cuprinsul granițelor Imperiului habsburgic, care a acționat în capitala austriacă spre a determina pe noul împărat Franz Joseph, să aprobe revendicările naționale. În cadrul delegației, care a ajuns cu timpul la 37 reprezentanți⁴⁰, în răstimpuri diferite, au activat, în afară de Ioan Maiorescu, A. T. Laurian, episcopul Andrei Șaguna, Avram Iancu, protopopul Ioan Popasu, Simion Bărnuțiu, Aron Florian, Timotei Cipariu, Vicențiu Babeș, Iosif Hodoș, Ioan Rațiu, E. Hurmuzachi, Ioan Mocioni de Foen, Constantin Pomuțiu, Vasile Ciupe, Lucian Mocioni, Mihai Butnariu și alții patrioți români.

Întrucît nu mai putea reprezenta, în mod oficial, Principatele, Ioan Maiorescu îi scria lui N. Bălcescu că „m-am dezbrăcat de caracterul de agent cu care am fost la Frankfurt, și sunt aici — la Viena — ca român transilvan, în interesurile națiunii române din staturile Austriei”⁴¹.

Între anii 1849–1858, cit s-a aflat la Viena, Ioan Maiorescu și-a dedicat întreaga activitate și putere de muncă nobilei cauze politice a românilor din cuprinsul monarhiei. De aceea, în istoriografia noastră, se apreciază, cu deplin temei, că perioada cât a acționat în capitala austriacă a reprezentat, pentru românii ardeleni, „un interes deosebit”⁴². Delegația din Viena s-a angajat într-o viguroasă campanie de petiții și memorii⁴³, în a căror redactare, ca și în impulsivarea membrilor delegației în demersurile întreprinse pe lingă împărat și membrii cabinetului, Ioan Maiorescu a jucat un rol proeminenter⁴⁴. Tot el a redactat și raportul lui Avram Iancu către împărat, în care scop, pentru a aduna date, a stat două luni în Apuseni, în toamna anului 1849.

De aceea, pe bună dreptate, istoricul Silviu Dragomir, neîntreținut cunoșător al evenimentelor, subliniază că Ioan Maiorescu a fost „adevăratul îndrumător al politiciei românilor din Imperiul habsburgic în anii 1849 și 1850”⁴⁵.

ACTIONIND în numele românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, delegația de la Viena dispunea de imputerniciri

trimise de pretutindeni și era sprijinită, din punct de vedere material, prin subsecții financiare publice și „colecte naționale”⁴⁶. Ajutorul finanțier era cu atât mai necesar cu cât unii dintre membrii delegației se aflau într-o situație materială grea. Ioan Maiorescu însuși, în primii ani de sedere la Viena, pînă a putut ocupa un post de funcționar la Ministerul Justiției, a indurat multe lipsuri, ceea ce a făcut să nu-și poată aduce, imediat, familia de la Brașov. În vara anului 1849 mai mulți exilați de la Brusa au luat inițiativa lăudabilă de a dona diferite sume pentru sprijinirea lui Ioan Maiorescu, care, cum se exprima Eliade, „merită toată recunoașterea românilor și se află în starea cea din urmă și chiar despre ale vietii”⁴⁷.

Memoriile și petițiilor prezentate curții imperiale, începînd cu anul 1849, — adevărate programe ale mișcării politice românești — conțin atât revendicările concrete, cât și justificarea și argumentarea lor istorică, etnică și, îndeosebi, cea rezultată din principiul egalității popoarelor ce străbatea cu intensitate, în secolul al XIX-lea, și Europa răsăriteană.

Programele din 1849—1850 dezvoltînd în mod creator programul elaborat de Marca Adunare Națională de la Blaj din anul 1848, și extinzîndu-se asupra tuturor românilor din imperiu au înscris, în esența lor, recunoașterea autonomiei politice pentru toate provinciile de sub sceptrul habsburgic (Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina), ceea ce viza, de fapt, federalizarea monarhiei pe baze etnice.

În această direcție, lupta românilor se întindea pe aceeași platformă politică cu acțiunile întreprinse de conducătorii celorlalte națiuni asuprile. Federalizarea însăși, deși presupunea existența unor instituții centrale, care nu puteau fi excluse, constituia, în esența ei, fărîmîțare, transferarea unei importante părți din puterea de stat către parlamentele și guvernele naționale autonome⁴⁸.

Politicienii imperiali considerau însă foarte periculoasă pentru monarhie acordarea autonomiilor naționale, văzînd în ele un pas spre fărîmîțarea Imperiului habsburgic și deci spre desființarea acestuia. Ca urmare, doleanțele românilor de sub sceptrul habsburgic n-au avut un ecou favorabil nici la împărat, nici la guvern⁴⁹, ceea ce a făcut ca lupta pentru drepturile naționale să continue și în perioada următoare; după ce, în 1851, membrii delegației române au fost izgoniți din Viena, unde Ioan Maiorescu mai rămînea totuși să activeze, fiind funcționar la Ministerul Justiției.

Ioan Maiorescu, alături de alții membri din delegația românească de la Viena, are o contribuție notabilă la înființarea unei tipografii românești în Transilvania, acordînd un concurs neprecupeșit prietenului său George Barițiu. Lui i-a revenit un rol important în procurarea utilajului de la o firmă din Praga. Astfel, datorită strădaniilor lui George Barițiu și negustorilor români din Brașov, sprijiniți de români aflați la Viena, la 11 noiembrie 1851 guvernul din Sibiu autorizează funcționarea unei tipografii românești la Brașov⁵⁰.

Alături de Florian Aaron, A. T. Laurian, E. Hurmuzaki și Ioan Dobra, militantul revoluționar Ioan Maiorescu a făcut parte din Comisia terminologică, înființată de cabinetul vienez, în martie 1850, cu scopul de a înlătura dificultățile întîmpinate la traducerea publicațiilor oficiale în limba română⁵¹. Numirea acestei comisii, evident, a fost primită cu

satisfacție de români ardeleni. „Comisia denumită pentru terminologii — îi seria G. Barițiu lui Ioan Maiorescu — ne bucură foarte, însă vedeti ca ea să aibă viață și să conste din acei bărbați pe cari ni i-ați numit. Auzit-ați? Așa cer toți ai noștrii”⁵². Pe bună dreptate, N. Bălcescu aprecia că instituirea comisiei terminologice „este tot ce a dobîndit pozitiv românii de la Austria”⁵³, pînă în primăvara lui 1850. Deși comisia terminologică era formată din șapte membri, efectiv au lucrat numai doi dintre acestea, Ioan Maiorescu și Florian Aaron, dar mai ales primul. La 9 iulie 1850, Ioan Maiorescu îi seria lui G. Barițiu „eu și Aaron lucrăm singuri la terminologie”⁵⁴.

Aidoma celorlalți membri ai delegației de la Viena, Ioan Maiorescu l-a sprijinit pe A. Papiu Ilarian în activitatea de documentare în vederea elaborării lucrării *Istoria românilor din Dacia superioară*, (I-II, Viena, 1851–1852). De altfel, toți românii de pretutindeni l-au ajutat pe autor s-o difuzeze. Listele de prenumeranți au fost numeroase. Lui I. Maiorescu, Timotei Cipariu, Gh. Magheru, S. Bărnuțiu, Vicențiu Babeș, Ioan Rațiu și altora, autorul le-a expediat „exemplare onorifice”⁵⁵.

În același timp, Ioan Maiorescu s-a dovedit a fi un aprig luptător pentru Unirea Principatelor, a căror cauză o legă în mod inseparabil de soarta provinciilor românești aflate sub dominația străină.

În deceniul următor revoluției de la 1848, în primul plan al luptei pentru progres social desfășurată de români a trecut problema unirii Moldovei și Munteniei, oamenii progresiști ai vremii dîndu-și seama că nu sosise încă momentul prielnic pentru realizarea unității naționale depline.

Războiul Crimeii (1853–1856), ce avea să facă din Unirea Principatelor o problemă europeană a fost considerat de patrioții exilați și emigranți un moment prielnic realizării obiectivelor revoluționare ale poporului român.

Pozitia puterilor față de „chestiunea românească” a fost nuanțată și adeseori oscilantă. După cum se știe, puterile n-au adoptat o poziție constantă față de dorințele poporului român, aceasta variind în funcție de propriile lor interese, deși, în același timp, datorită românilor, ele n-au putut ignora problemele ce se ridicau în Principate. Unele din puteri — Franța, Rusia, Prusia și Sardinia —, în general, s-au arătat favorabile năzuințelor firești ale națiunii române. Anglia a trecut succesiv de la o atitudine la alta, pe cînd imperiile otoman și habsburgic s-au situat pe constante poziții ostile⁵⁶.

Prin demersuri pe lîngă guvernul și fruntașii politici ai Austriei sau ai altor puteri (audiențe, întrevederi, memorii etc.), prin activitatea desfășurată în importante organe de presă austriacă, precum și printr-un contact permanent menținut cu revoluționarii din țară și cu cei expatriați, ca și cu domnitorii Principatelor, Maiorescu s-a dovedit a fi unul dintre campionii luptei pentru unirea Moldovei și Munteniei. Un larg schimb de idei și opinii l-a avut mai ales cu amicii săi nedespărțiți Constantin Hurmuzaki și Gh. Sion, precum și cu domnitorul Barbu Știrbei, de care s-a apropiat cu tact și pricepere.

Reluind un proiect mai vechi, amintit deja, la 12/24 august 1854, în timpul unei întrevederi cu contele Buol, ministrul de externe austriac, el a adresat acestuia un memoriu, prin care încerca să ciștige Austria

pentru ideile „partidei naționale”, avansind și opinia — din motive tactice, desigur — că români ar recunoaște „nevoia unei legături de stat cu Germania și Austria ca putere germană”⁵⁷. Deși unii dintre români transilvăneni i-au reproșat lui Maiorescu că ar fi luând o atitudine filo-austriacă, Gh. Magheru aprecia, pe drept cuvînt, că „pana Maiorescului nu va scrie niciodată în a schimba Principatele dintr-un stăpîn în altul, ci acel lucru ce le-ar putea face fericite”⁵⁸.

Memoriul său ajunge în mina contelui Buol, după ce, la 8/20 august, Anglia, Austria, Franța și Turcia căzuseră de acord asupra unui număr de patru puncte, ca bază pentru începerea tratativelor cu Rusia, dintre care unul stipula înlocuirea protectoratului țarist asupra Principatelor Române cu garanția marilor puteri. La 28 noiembrie/10 decembrie 1854, Rusia a acceptat cele patru puncte ca bază a negocierilor de pace, însă deschiderea oficială a conferinței va avea loc abia la 15/27 martie 1855, la Viena.

În ziua în care s-a publicat tratatul de alianță din 2/14 decembrie 1854, dintre Anglia, Austria și Franța, prin care cabinetul vienez își întărea poziția în răsăritul Europei și chiar pe întregul continent, și-și asigura mai ales posesiunea cursului inferior al Dunării și preponderență în Principate, Maiorescu a și expediat domnitorului muntean un exemplar, împreună cu versiunea română oficială, atrăgîndu-i atenția asupra versiunii germane, unde, spunea el, „în loc de *garantir ei, germanii*, traduc tot cu protéger (schützen); vrabia mălai visează”⁵⁹.

În repetate rînduri, Maiorescu le-a explicat domnitorilor celor două Principate, lui Barbu Știrbei direct, iar lui Gr. Ghica prin C. Hurmuzaki, „tendința cea periculoasă a germanismului, cugetele acestora”⁶⁰, adică ale austriecilor. Pentru contracararea și anihilarea poziției Austriei, recomanda celor doi domnitori „necessitatea de a se lipi tare de Poartă, și totodată de țările Apusului, de a învăța de la Austria *politica* și de a se servi de această politică chiar către ea”⁶¹. În același timp, propunea ca Barbu Știrbei și Gr. Ghica să facă energice demersuri la Poartă cu scopul ca, la conferința de pace de la Viena, să participe și „un imputernicit din partea amîndouă Principatelor”. De asemenea, era necesar ca domnitorii să acredeze „un plenipotențiar la Poartă” și să trimită „comisari secerți” pe lîngă guvernele de la Paris și Londra⁶². Totodată, el cerea lui Știrbei să ia măsuri pentru editarea unor organe de presă, conduse de „bărbați de inimă cu suflet și cu cap”, care în „două luni”, să formeze „opinia publică” în Principate⁶³. De asemenea, îi scria lui C. Hurmuzaki ca, la Iași, „acei bărbați, care se interesează de cauză, și cu, ori fără domn, să-și facă un fond pentru presă”⁶⁴.

În timpul conferinței de la Viena, Maiorescu considera absolut necesară concentrarea tuturor eforturilor spre înfăptuirea Unirii, urmînd ca numai după aceea să se treacă la probleme de organizare internă. „Reformele interne — scrisă el lui C. Hurmuzaki — nu sunt în minutul acesta lucru principal; lucru principal e a ne asigura existența politică, care să facă cu putință *reformele și înaintarea*. Asigurarea existenței politice să absoarbă acum toate cugetele și studiile oricărui român adevărat”⁶⁵.

Urmărind evoluția tratativelor în timpul conferinței de la Viena, Maiorescu observa că „de vor predomina ideile celor de aici”, adică ale guvernului austriac, „apoi puține dorințe române se vor împlini”⁶⁶.

Nu e mai puțin adevărat că Maiorescu și-a dat seama și de atitudinea ostilă a Porții, care se opunea Unirii și manifesta veleități exagerate de suzeranitate. Turcia, seria el lui Gh. Sion, „dorește să cîștige drepturi mai mari asupra Principatelor, decît avea pînă acum”⁶⁷. De aceea, în afara acțiunilor întreprinse pe lingă guvernul austriac, Maiorescu a avut repetate întîlniri cu Arif Effendi, ambasadorul otoman în capitala austriacă. Cum demersurile sale insisteante pe lingă unii reprezentanți ai puterilor participante la conferință n-au avut ca rezultat trimiterea unor delegați care să fie numiți de către domnitorii, Maiorescu a lansat un puternic atac asupra Porții care hotărise, printr-un firman, trimiterea unor informatori la conferință, cîte unu din fiecare principat, ce trebuiau aleși de către Știrbei și Ghica dintr-un număr de șase boieri indicați de guvernul otoman. Astfel, a publicat în gazetele austriece un număr de cinci articole, care au fost apoi reluate de „Gazeta Transilvaniei”, în care apăra autonomia și independența internă a Principatelor și incrimina politica Turciei. Pe bună dreptate, el afirma că acel firman produsese în ambele principate o profundă stare de nemulțumire și agitație, căci injosea „pe prinți” și „vătăma drepturile Principatelor”⁶⁸. Ca urmare aprecia patriotul român, „s-a tras dungă” peste reprezentarea Principatelor la conferință. În continuare, pe baza unor argumente istorice și juridice, Maiorescu căuta să demonstreze că, prin vechile capitulații încheiate cu Poarta, Principatele, deși „se puseseră pe sine sub suprinența Porții, ele totuși n-au pierdut nici un caracter esențial al suveranității lor”⁶⁹.

În aprilie 1855, în urma unei serioare trimise de Barbu Știrbei, Maiorescu a mers la București. „Vodă m-a chemat să ne înțelegem”⁷⁰ — îi serie el lui G. Barițiu. Cunoscînd poziția conservatoare a domnitorului muntean, dar și el partizan al Unirii, Maiorescu îi scrisese anterior domnitorului că sosise timpul să aibă „încredere în bărbații eci maturi din partida națională”⁷¹, deoarece lucra izolat, necordonîndu-și acțiunile sale cu ale luptătorilor unioniști. La București, ei au discutat și au stabilit un program de acțiune legat de realizarea dorințelor românești și au redactat un memoriu ce urma a fi înaintat delegaților la Conferință, dar care, pînă în cele din urmă, n-a mai fost trimis la Viena⁷². Ce conțineau acel memoriu nu se știe, căci Maiorescu nu precizează și nici din alte surse nu reiese.

Într-o scrisoare expediată lui Timotei Cipariu la 18/30 mai 1855, referindu-se la acțiunea pusă la cale la București cu Știrbei, Maiorescu spune lapidar că „am făcut (...) multe bune pe hîrtie, adică de celea ce ar fi cerut pentru țară”⁷³.

Totuși, Maiorescu menționează că între problemele asupra căror a săfătuit cu Știrbei a fost și aceea a aducerii la tronul Principatelor a unui prinț străin, problemă asupra căreia cei doi vor reveni în martie 1856, cînd Maiorescu a mers din nou în țară. Spre deosebire de Știrbei, care în acel moment se pronunța pentru un principe dintr-o familie domnițoare din Europa, Maiorescu milita pentru un domnitor pămîntean, căci — spunea el — „pe români nu-i poate guverna decît numai români”⁷⁴.

Maiorescu atrăgea atenția că români transilvăneni „cei luminați din cuprinsul monarhiei, și chiar cei care se aflau stabiliți în Principate „sînt cu total în contra unui principe străin și nu uități că ei băieții știi ce inseamnă a fi sub străini”⁷⁵.

Deși pînă în cele din urmă, Maiorescu va accepta și el ideea aducerii unui prinț dintr-o dinastie europeană, considera că nu acesta era ceea mai importantă problemă, ei unirea propriu-zisă. „Uniunea e totul — seria el lui C. Hurmuzaki — , ea e chestiunea de viață și de moarte, ea e condițiunea sine qua non ; avind aceasta, avem totul ; adoptîndu-se uniunea, celelalte vin de la sine”. Că viitorul domn va fi român sau străin, era o chestiune fără îndoială politică, dar — susținea Maiorescu — subordonată unirii, care trecea înaintea tuturor⁷⁶.

Înainte ca Adunările Ad-hoc să-și inceapă lucrările, Maiorescu recomanda un program unionist, care stipula următoarele puncte : 1) Unirea Principatelor 2) domnie ereditară ; 3) neutralitatea Principatelor ; 4) „restaurarea legăturii cu Poarta întocmai după conveniuni, cu dreptul de a fi reprezentat în afară și noul stat” ; 5) încetarea căimăcămiilor și formarea unui guvern provizoriu din reprezentanții ambelor țări, care guvern să convoace Adunarea Constituantă, compusă din moldoveni și munteni, în număr egal, ce trebuia să aleagă noul domn. Numai după alegerea domnului, urma să se elaboreze o constituție de către aceasta și Adunarea Constituantă, constituție care să fie apoi „garantată” de mariile puteri⁷⁷.

Așadar, programul preconizat de Maiorescu nu se deosebea, în esență, de cel propus de alți unioniști, și era conceput într-o manieră care să asigure nouiui stat o autentică și largă autonomie administrativă și legislativă, ceea ce constituia un pas spre independență.

Văzind că, și după tratatul de pace de la Paris, Poarta a continuat să încalce autonomia și independența administrativă interioară a Principatelor, I. Maiorescu și C. Hurmuzaki au publicat broșura *Desvoltarea drepturilor Principatelor moldo-române în urma tratatului de la Paris din 30 martie 1856*, Bruxelles, 1857, în care au urmărit să definească drepturile noastre și limitele celor ale puterii suzerane. Broșura are la bază numeroase lucrări ale cronicarilor și istoricilor români și străini, ea putînd fi utilizată și astăzi. Cei doi luptători unioniști au dat la lumină un temeinic studiu privind istoria relațiilor dintre Principate și Poartă. Pe bună dreptate, Maiorescu și Hurmuzaki afirmă că, prin vechile capitulații, Poarta garanta autonomia Moldovei și Munteniei, dar că ulterior a încălcat-o, din care cauză și fac un aspru rechizitoriu. Totodată, se impută Congresului de la Paris că n-a considerat „chestiunea Principatelor din adevăratul ei punct de vedere, pentru că (puterile) au dezbatut și au decis despre această chestiune fără a fi față în deliberațiile lor și deputații români”. În concluzie, autorii cereau „Unirea Principatelor ca un drept firesc al românilor”,

Eforturile românilor, între care se remarcă și Ioan Maiorescu, au fost încununate de succes, deoarece, cum se știe, în ianuarie 1859 avea să se realizeze Unirea Principatelor, prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor în Moldova și Muntenia.

În timpul domniei lui Cuza, Ioan Maiorescu a fost un colaborator sincer și devotat al domnitorului, avînd o contribuție deosebită în reorganizarea învățămîntului de toate gradele.

NOTE

¹ „Arhiva someșeană”, Năsăud, nr. 25, oct. 1938 – martie 1939, p. 377.

Gh. Bariti, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1891, p. 579–580.

² Paul Emanoil Barbu, *Roul Școlii centrale în răspândirea ideologiei revoluționare în perioada premergătoare anului 1848*, în vol. *Omagiu Liceului „Nicolae Bălcescu” din Craiova*, 1977, p. 399–400.

³ Arh. St. Craiova, Colegiu „Carol I”, dosar 2/1845–1848, f. 109.

⁴ Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la istoria românilor din Transilvania în anii 1848–1849*, vol. V, Cluj (f.a.), p. 172, 318.

⁵ Vezi Nicolae Andrei, Paul Barbu, *Revoluția de la 1848 în județul Dolj*, Craiova, 1978, p. 58–60.

⁶ Emanoil Kinczú, *Revoluția din anul 1848*, București, 1859, p. 134.

⁷ *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. B. Țara Românească*, Edit. Academiei, București, 1983, p. 20–21.

⁸ Vezi Arh. St. Craiova, Pref. Dolj, dosar 51/1848, f. 163–165, 168, 170.

⁹ Emanoil Kinczú, *Revoluția din anul 1848*, p. 136–138.

¹⁰ *Ibidem*, p. 174; Cornelia Bodea, *Curențe și opinii în sinul emigraților de la 1848*.

I. Memoriile colonelului N. Pleșoianu, în „*Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu*”, Bălcesti pe Topolog, 1971, p. 415.

¹¹ N. Bălcescu, V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui, 1811–1911*, București, 1912, p. 171.

¹² Paul Abrudan, *Sibiul în timpul revoluției de la 1848–1849 din Transilvania în „Studii. Revistă de istorie”*, nr. 3, 1973, p. 516.

¹³ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom II, București, 1902, p. 368–369, 372–374. (În continuare: *Anul 1848*).

¹⁴ George Bariț și contemporanii săi, vol. I, ediție de Șt. Pascu ș.a., Edit. Minerva, București, 1973, p. 95.

¹⁵ Cornelia Bodca, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834–1849*, Edit. Academiei, București, 1967, p. 152–154.

¹⁶ I. Maiorescu susținea ca Adunarea Constituantă să fie formată din 250 deputați, urmând ca drept de vot să se acorde tuturor românilor de la 21 sau 22 de ani în sus, iar dreptul de a fi ales de la vîrstă de 25 de ani. (Bibl. Centr. de Stat, inv. 135/c/1849).

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Anul 1848*, tom II, p. 353.

²⁰ *Ibidem*, tom IV, p. 347–348.

²¹ „Transilvania”, 1877, nr. 15, 1 aug., p. 175.

²² *Ibidem*.

²³ *Anul 1848*, tom II, p. 671–672.

²⁴ Cornelia Bodea, *Lupta... p. 168.*

²⁵ Ion Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*, vol. I, ed. Olimpiu Boitoș, Craiova (1940), p. 40.

²⁶ Vezi *Anul 1848*, tom. IV, p. 240–241, 277, 358–359, 388–390, 397–399; *Ibidem*, tom V, p. 393–400.

²⁷ N. Adâncioiu, *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale* în vol. *Revoluția de la 1848 în țările române. Culegere de studii*, Edit. Academiei, București, 1974, p. 88.

²⁸ *Anul 1848*, tom V, p. 378.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Cornelia Bodea, *Curențe...*, în loc. cit., p. 387.

³¹ Horia Nestorescu-Bălcesti, *Revoluția și emigrația română de la 1848 în documente inedite*, în „Caietele Bălcescu”, IX–X, 1984, p. 193.

³² Ion Ghica, *Amintiri...*, p. 155.

³³ N. Bălcescu, V. Mihăilescu, op. cit., p. 251–255; S. Albini, *1848 în Principatele Române*, p. 172–172.

³⁴ Cornelia Bodea, *Lupta românilor...*, p. 150.

³⁵ N. Bălcescu îi scriea la 6 ian. 1849 lui A. G. Golescu neștiind că deja I. Maiorescu se afla la Viena, astfel: Maiorescu „ar fi bine să meargă” în capitala austriacă (N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență* ediție critică de G. Zane, Edit. Academiei, București, 1964, p. 132).

³⁶ Ion Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*, București, 1889, p. 155–157.

³⁷ Apostol Stan, Constantin Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, Edit. științifică, București, 1969, p. 173–174.

³⁹ Vezi Cornelia Bodca, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în vol. *Studii privind Unirea Principalelor*, Edit. Academiei, București, 1960, p. 136—161.

⁴⁰ G. Bariț, *Păși alese . . .*, II, p. 670.

⁴¹ Ion Ghica, *Amintiri . . .*, p. 173.

⁴² Dr. Ioan Lupaș, *Ioan Maiorescu în „Tribuna”*, Arad, nr. 192, 1911, p. 1—2.

⁴³ Toate documentele înaintate de delegație împăratului sau ministrilor au fost publicate în A. T. Laurian, *Die romänien der Österreichischen Monarchie*, Viena, I, II, III, 1848, 1850, 1851.

⁴⁴ Recrindu-se la momentul redactării petiției din februarie 1849, I. Maiorescu ii scrie lui Eliade următoarele: „Le-am lucrat eu toate adresele, la împărat, la părinții împăratului și la Ferdinand; am făcut și eu petițiunea în numele Români și întregi (din statele Austriei). Ei Laurian, Popasu și.a., în loc să se unească cu motivele petițiunii, erau, în timpul acesta, de altă opinie. Speriați de sașii de acasă, se sereau a politiza în petițiune. Deci, la petițiunea mea, a rămas numai punctele și ceva motive, iar coloare i-a dat Laurian și cu Popp banchiarul, alta”. (Cornelia Bodca, *Lupta românilor . . .*, p. 347).

⁴⁵ Silviu Dragomir, *Din corespondența dascălilor ardeleni în 1848*, în vol. *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 169.

⁴⁶ Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întimplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 24.

⁴⁷ Ion Ghica, *Amintiri . . .*, p. 733—734.

⁴⁸ Pentru cadrul general vezi: Dumitru Suciu, *Actiuni politice românești împotriva suprimării autonomiei Transilvaniei între anii 1848—1868*, în vol. *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865—1900)*. Studii, sub redacția acad. Ștefan Pascu, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 84—157.

⁴⁹ La 7 martie 1849 s-a dat publicitatea constituția „octroiată”, elaborată cu trei zile înainte, în care — deși accasta cuprindea dispoziții speciale cu privire la sași și sirbi, pentru primii creându-se „Sachsenlandul” (pămînt săsesc), iar pentru ceilalți „Voivodina sirbească” — nu s-a inclus însă nici una din revendicările naționale ale românilor, situația lor considerindu-se „rezolvată” prin vagile paragrafe cu privire la drepturile egale ale fiecărei națiuni, fără ca națiunile române să i se recunoască unitatea sollicitată. Dimpotrivă, în „Sachsenland”, care cuprindea întreg sudul Ardealului — Brașov, Făgăraș, Sibiu, Orăștie, Sighișoara, Mediaș, Sebes, Cetatea de Baltă, cu regiunile înconjurătoare — ca avea să fie subordonată „națiunii săsești” teritoriul menționat fiind considerat „pămînt săsesc”, iar în Banat, „Voivodinei”, care urmărea incorporarea și administrarea întregii provincii bănățene. (Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, Edit. științifică București, 1974, p. 42). La 31 decembrie 1851, constituția din 4 martie 1849 este suprimită, reintroducindu-se absolutismul reacționar în tot împériul. Opoziția și rezistența românească după 1849 era cu atât mai hotărâtă cu cât Viena procedea tocmai invers decit promisiunile împăratului. Banatul a fost incorporat Voivodinei sirbești, Crișana și Maramureșul rămîneau integrate Ungariei, iar Bucovina era administrată împreună cu Galicia. Reconsiderarea constituției Transilvaniei istorice, în sensul acordării libertăților politice națiunii române, a rămas literă moartă iar principiul autonomiei Marei Principat a fost abandonat și el, întrucât, dacă Transilvania istorică se apăra de centralismul pestan, cade din plin sub centralismul vienez. (D. Suciu, op. cit., în loc. cit., p. 105—106).

⁵⁰ La obținerea autorizației au contribuit și doi tipografi sași Wilhelm Römer și Joseph Kramer, care și-au oferit serviciile noii tipografii românești. Ca o consecință a politicii breslelor, negăsindu-se atunci nici un tipograf român, în primii ani tipografia a purtat numele lor. Participația săsescă a fost capacitatea pentru a plăcea guvernului austriac, dar prin capitalul pus la dispoziție de negustorii Ioan G. Ioan și Ioan Juga și prin direcție era totuși româncască. Datorită ei s-a putut doborî vechiul privilegiu al patriciatului săsesc și s-au putut forma primii tipografi români la Brașov. În noua tipografie s-au editat, între 1857—1886, nu mai puțin de 83 volume în limba română, în timp ce în epoca privilegiilor, de la 1559 la 1852, deci timp de trei secole, numărul lor se ridicase abia la 57. În această tipografie s-au editat și calendare și dicționarele lui Barițiu, precum și periodicele „Transilvania” (1868—1878), „Orientul latin” (1874—1875), revista umoristică „Cocoșul roșu” (1875—1876) și publicația pedagogică „Școala și familiile” (1886) și.a. (Vezi: Al. Bărbat, *Lupta românilor pentru înființarea unei tipografii la Brașov*, în „Studii și articole de istorie”, V, 1963, p. 145—159; George Bariț și contemporanii săi, I, p. 167, 205, 333—334; Ibidem, VII, p. 51—56, 127—128).

⁵¹ George Bariț și contemporanii săi, I, p. 335, nr. 4; „Vestitorul românesc”, XV, 1850, p. 113; „Foia pentru niște . . .”, XIII, nr. 8, 1850, p. 64.

⁵² George Bariț și contemporanii săi, VII, p. 53.

⁵³ N. Bălcescu, *Opere*, IV, Corespondență, p. 296.

⁵⁴ George Bariț și contemporanii săi, I, p. 340, 341. Publicind *Nomenclatura officielor politice și județiară după terminologia observată în buletinul „Foaie legilor imperiale”*, în „Foaie pentru minte...”, XIX, nr. 17, 1856, p. 63–69, la sfîrșit, I. Maiorescu nota: „Această terminologie oficială nu e a comisiunii, ci a subscrisului”.

⁵⁵ Bibl. Acad., mss. rom. 4556, f. 236; Ioan Chindriș, *Ideologia revoluționară a lui Alexandru Papu Ilarian*, București, 1983. p. 83–92; *George Bariț și contemporanii săi*, VII, p. 80, n. 4.

⁵⁶ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, Edit. Academici, București, 1979.

⁵⁷ Bibl. Acad., mss. rom. 997, f. 290–309.

⁵⁸ Arh. St. Craiova, Gh. Magheru, LX/3.

⁵⁹ Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1939, p. 123.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 123–124.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 125.

⁶⁶ Gh. Platon, *Din corespondența lui Ioan Maiorescu și Timoteu Cipariu*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iasi (seria nouă), secțiunea III. A/Istorie, tom. XIV, 1968, p. 150.

⁶⁷ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 130.

⁶⁸ Vezi „Gazeta Transilvaniei”, nr. 40, 41, 42, 44, 46 din 1855.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Bibl. Acad., mss. rom. 997, p. 327.

⁷¹ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 133.

⁷² *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 400.

⁷³ Ștefan Manculea, *I. Maiorescu și raporturile lui cu T. Cipariu*, Sibiu, 1942, p. 4.

⁷⁴ *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 402.

⁷⁵ „Convorbiri literare”. XLII, nr. 8, aug. 1908, p. 180.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 178.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 180–181.

IOAN MAIORESCU – SON ACTIVITÉ POLITIQUE ET DIPLOMATIQUE (1848–1859)

Résumé

Représentant marquant de la génération quarant'huiaide, Ioan Maiorescu s'est situé dans le courant idéologique des démocrates révolutionnaires, embrassant sans réserves la cause de la révolution de 1848, à la préparation idéologique de laquelle il avait contribué. Même avant le déclenchement de la révolution, au printemps de 1848, Maiorescu envoya au prince Gh. Bibescu un mémorial par lequel il lui demandait de lutter pour la création d'une „Daco-Roumanie, en tant qu'Etat souverain”. En 1848, le lettré patriote a été „l'âme de la révolution” à Craiova où il déployait son activité en tant que professeur et inspecteur scolaire et a soutenu le point de vue de N. Bălcescu touchant l'élection des députés à l'Assemblée Constituante par vote universel et direct. De même, étant désigné par le gouvernement de Bucarest, il s'est rendu à Sibiu pour y discuter avec les révolutionnaires transylvains marquants le problème concernant la défense de la révolution roumaine contre une intervention extérieure, par l'organisation d'une lutte armée commune des Roumains des deux côtés des Carpates. Dans le même temps, il a mené des négocia-

tions avec le commandant autrichien de Transylvanie quant à l'attitude du cabinet de Vienne au cas d'une éventuelle intervention armée de la Russie des tsars et de la Porte Ottomane dans les Principautés. Le gouvernement révolutionnaire de Bucarest l'accrédite ensuite en tant qu'agent diplomatique près le parlement allemand de Francfort-sur-le-Main.

Après la répression de la révolution, Maiorescu s'est établi à Vienne où il a continué la lutte révolutionnaire. Il a énergiquement milité pour que toute l'émigration roumaine agisse de manière unitaire. De même, aux côtés des autres membres de la délégation des Roumains vivant à l'intérieur des frontières de l'Empire des Habsbourg, auxquels il s'est intégré aussi, Maiorescu a soutenu un programme qui, dans son essence, revendiquait la reconnaissance de l'autonomie politique pour toutes les provinces se trouvant sous la domination des Habsbourg. En outre, se rendant compte du fait que l'heure de la constitution de l'Etat national unitaire indépendant n'était pas encore venue, Maiorescu a concentré ses efforts en vue de l'accomplissement de l'union des Principautés Roumaines, la Moldavie et la Valachie, en tant que première étape dans ce processus, ce qui a eu lieu d'aileurs par l'acte historique de 1859.

M E M O R I I , C O R E S P O N D E N T Ă , Î N S E M N Ă R I

ȘTIRI DESPRE REVOLUȚIONARII EXILATI DE LA 1848 ȘI CAUZA UNIRII ÎNTR-O CORESPONDENȚĂ INEDITĂ

NICOLAE ISAR

Dintr-o masivă corespondență inedită, aparținind revoluționarului exilat de la 1848, Al. Christoffi, adresată de la Constantinopol lui Christian Tell, la Smirna¹, aflăm numeroase știri interesante privind starea de spirit a revoluționarilor români exilați sau emigrați, privind eforturile și speranțele lor în direcția realizării Unirii Principatelor într-un moment de mare tensiune, cum era acela de la începutul anului 1856, din ajunul deschiderii Congresului de pace de la Paris.

Prima din seria de scrisori la care ne referim datează din 3 ianuarie st. v. 1856 și începea, cum era firesc, cu urări de An Nou adresate lui „neica Ghiță”:

„Jubite neică Ghiță, și la mulți ani !

Astăzi e Anul Nou, fiindcă este cea dintii serisoare cu care începem anul 1856, care îți urez a-ți și într-ajutor și după cum dorești să-ți dea Dumnezeu, fiindcă propriu de la oameni nu e nimic a spera, după cum cred eu. Felicitez, ascemenea, pe doamna Tell și îi doreșc toate fericirile, pe lîngă care să fie sănătoasă și să ajungă pînă a vedea chiar pe Felicia măritată și pe iubitul meu din însurat și în țară, fiindcă cred că e sătul de oamenii din astă țară, și mai ales de frații greci”.

Este vizibilă tenta critică a corespondentului la adresa disputelor și controverselor dintre revoluționari; critica sa este adesea ironică și nedreaptă, în parte, de cele mai multe ori, dar ascunde în sine îndemnul la solidaritate și acțiune comună. Sunt amintiți în acest context: G. Magheru, Eliade, J. Ghica, Ștefan Golescu, V. Mălinescu, V. Alecsandri, Grigore Peret, Zalic, colonelul Crețulescu și alții :

„Vinerea trecută a venit aici d. Crețulescu, și cum se vede nu o să se mai întoarcă ; zicea că voiește a merge în țară. Mi-a zis a-ji arăta multe din parte-i. Este decorat cu 3 clas și are gradul de *lieutenant-colonel*. Nu știu însă dacă are diploma de gradul său sau este și el ca Deiovez, ca musafir în armata turcă. Nici un ghian sau creștin, zice, nu a comandanță în armia turcă pînă astăzi decit dînsul, care la luarea Sevastopolului a comandanță o baterie de artillerie și două escadroane de cavalerie, de cîte 180 oameni escadronul. — Grigore zice că simbăta asta o să plece cu Alecsandri la Rusciuk. — Am văzut mare deosebire între d. Mălinescu și cei mai mulți din frăție. Și cu toate acestea și pe acesta chiar l-am văzut sucit în unele, acela care e atât de rezonabil în altele. Astă e aproposito de ceea ce zisei în dos, nemulțumirea ce îți pricinuiește frăția, care în adevăr și mai întii nu se ocupă decit de plapomă, nepuind totdauna nainte cauza și patria”.

„Acum e timpul, neică Ghiță, de mineuni și calomnii și de acum nu fac băgare de seamă la tot ce se vorbește. D. Eliad însă se silește să facă virful calomniilor cu cartea *Rusu-Eliad-é*, pe care nu am citit-o încă. — Simbăta trecută a venit aici d. Zalic, cu *congé* a merge în țară ; vine de la Omer, a fost la treccrea Jugurului și mi-a spus că : cînd a plecat să se aventureze în Mingrelia, armia turcă se compunea de 40 mii și acum este ca la 20 mii. Le-a murit, zice, 12 mii cai ce le transporta proviziile și în astfel de stare Omer s-a tras la Sucumi-calé. Crede, zice, că pînă la primăvară nu va răminea pe giumatate din armia astă din pricina bolilor epidemice și alte mizerii de tot felul. Armia, zice, că era în lipsă de toate, într-un cuvînt o mizerie cumplită, din pricina lipsei de prevedere în toate”.

„Este o săptămînă de cînd am priimit scrisoarea de la Ștefan, trimisîndu-mi și lucrările ce văzuși mai sus. Îmi răspunde la alte scrisori ale mele și nu scrie nimic nou. — Ghica, se zice, că o să plece la Samos. — Moldovenii tot aşteaptă un răspuns, și astă nu o să fie niciodată cred. — Magheru în veci e *entrené* de menoare”.

Alte știri se referă la politica marilor puteri și atitudinea lor față de aspirațiile de unitate ale românilor, în aceste privințe, într-un mod critic, Al. Christoffi confruntindu-și părerile proprii cu ale corespondentului său :

„Descrierea d-tale e giustă, numai atât că după cele ce văd pînă astăzi aliații nu sunt cum s-ar cuveni să fie și se bat pentru plapomă, care de mai care să predominze în Turcia, prin intrigile lor de toată ziua, ce există (și) între ambasadorii lor. — Manu a priimit scris din București că : consulul francez, care (e) cu totul sluga lui Știrbei, a dobîndit un cado de la Vodă de 40 mii franci, și pentru ochii lumiei se zice că consulul giucind cărti cu Plaiano a câștigat 3000 lei, pe care a doua zi i-a numărât consulul. — Este cunoscut iar ceea ce face aici consulul francez zioa mare și protejind pe hoți pe față”. Mie mi-a zis : *à quoi bon pour suivre cet homme qui n'a de quoi vous payer.* — Pe urmă, atitea alte lucruri de care toată lumea gème de nedreptăți, dar nu îndrăznește să zică nimic ! Astea toate se zic *civilizație* și că se bat pentru binele și fericirea națiilor ! Eu cred, după cele ce văd, că se bat pentru ca să poată domni mai bine și orice bine va ești, după cum sunt convins că cit (sic) de puțin o să ese ceva bine, este meritul impregiurărilor sau provođința care voește așa, iar nu al lor. Îi critic cu părere de rău că nu sunt după cum ar putea să fie ; pentru aceea sunt și mai puțini tari. Muscalul și neaințul spune că este și cum voește, și fiind consecvente nu ți-i necaz ; civilizații însă te fac să-ți pierzi orice speranță sau iluzie. — Si pentru asta, iată altă dovedă, cu chestia mănăstirilor. Englezul protegează pe greci pe sub mină ; și în față, atât el cit și francezul zice că dreptul este al românilor. *Et moi je l'entend comme cela*, a zis Thouvenel vizirului, adeca după cum zicea Negrea pledând chestia asta ; și pe urmă în fapt nu fac nimic, ba încă turcii iau obraz, încuragiati chiar de dinșii, și face recrîștilu știut domnului Moldovei, lăudând pe Știrbei ! Ce mizerie de civilizație !

În lucru se poate zice : așteaptă să vezi sfîrșitul rezbelului. Așa este, și de care nu mai vorbesc cu d-ta ! Gîndesc că nu păcătuiesc nimic cu fapta ; și tocmai că sunt cu mintea și cu inimă pentru binele obștesc, aş dori ca aliații să fie consecvenți ca să le poci zice : bună izbutire ! Si pentru că prea mult doresc izbutirea lor poate că sunt așa de esigent pentru dinșii. Dumnezeu să le dea minte și să îi inspire tot la bine, că mijloacele mele lipsesc aliaților, că mult mi-e friecă din contra”².

O săptămînă mai tîrziu, la 10 ianuarie st. v. 1856, Al. Christoffi îi amintește lui Tell de discuțiile lor de la Chios, pe cind și el se afla acolo :

„A proposito de o gîlceavă ce am avut amîndoi, într-o seară mai cu seamă, în Chio, pe o noapte frumoasă, fără lună, aflatîndu-ne împreună cu doamna Tell și toți copiii, după obicei ; atunci, ca totdeauna, punem lumea la cale și vorbeam de mai multe sujeturi. Că mult m-a mulțumit societatea noastră de atunci și frumusețile naturii din Chio ! Aproposito de acea noapte, te rog să citești foiletonul „Presii” Parisului din 20 decembrie și o să-ți aduci aminte negreșit de unul din sujetele ce am vorbit în acea noapte, și la care eu disfeream atunci ca și acum ; și cind ne vom întîlni, de vei voi, îți voi explica mai bine ideea mea. Și, în fine, soluția ideii mele am găsit-o nainte, tot în decembrie, intitulată „causeries amicales”, mi se pare o refuzație la clțeva idei ale lui Pelletan la „Profesia sa de credință din XIX-sîcile”, de care ți-am scris ni se pare. Voi scrie lui Dufă să-mi trimită aceste foiletoane ca să le am”.

Stirile despre Bolintineanu, Eliade, Ghica și alții, cit de sumare, merită să fie reținute :

„Cu poșta trecută în plicul d-tale ți-am trimis o scrisoare dela Bolintineanu care mi-a dat și o parte pentru d-ta de poezile sale ; cind voi avea ocazion ți-o voi trimite”.

„Eliade, colegul d-tale, spune la toți că de cind a demascat pe inamicii Turciei și lanțul muscătesc, frăția umblă să-i răpue zilele : de aceea are menajul în casă, ca să nu fie silit să ese fără timp din casă. Asta am auzit dela d. Magheru. A nebunit cu totul d. Eliad, cum se vede ! — Zalic se zice că, fiind maltratat de Omer, și-a dat demisia și Eliade voește să-l pue iar în slujbă”.

„Manu zice că numai acela e mai abil care va putea scoate bani de la Ghica ; și Crețulescu a reușit în asta, că 50 mii lei ce Crețulescu a dat cu arenda cîlicicurilor a fost dată de Ghica : după asta Ghica a plătit 16 mii lei, mi se pare, lui Ceaika pentru Crețulescu, ce ținea un teren în Rumezia, ca și în Crimeia : în fine, 7 mii de franci tot Ghica a plătit, pentru datorile Crețulescului făcute în Crimeia, după ce a venit Crețulescu aici”.

Găsim aici o știre și despre publicistul filo-român Baligot de Bayne :

„Voi ai odată să știi cine e corespondentul „Presii” Parisului : Baligot ! Si Pietri mi-a zis că este Baligot ; Manu mi-a spus că mai sunt doi, un francez și un polonez, ca să aibă informații despre clasele societății și de toate opinioile. Eu cred că se înșală Manu !”³

Cu informații mai ample asupra confrăților revine corespondentul lui Tell în scrisoarea următoare, din 17 ianuarie, în care el relatează pe larg și ales despre confidențele făcute de I. Ghica lui Al. Manu.

„D. Manu frecventea ză cercul lui Ghica și de la el am auzit cele următoare. Ghica cu partidul său lucrează în toate chipurile, zice, și sunt de părere ca d. Tell, ce este stimat de mulți, să se unească cu Goleștii și lucrând o să vază că toți cili s-au desiluzionat de Eliade și Ghica o să-l incongiure. Astă-i scopul ce mi-a spus. Î-am răspuns că d-ta nu ai asemenea principuri de a face opozitie pe intunerice, ecca ce fac partidele de castă ca să ajungă la Domnie, calomniind și denigrind, după cum fac Eliade și Ghica; dar toate cite îmi spui, i-am zis, faci bine să îl scriși, în interesul binclui. Astfel a zis că o să-ți scrie istoricul, și pricepi că el este competent fiindcă îl spune chiar expresiile lui Ghica”.

„Să viu acum la aletele ce mi-a spus mie însăși că a auzit dela Ghica, și concluzia ce a tras Manu. Acum, zice Manu, vorbește rău de Sturza și la inceput, ca să opue o stavilă altora, Ghica l-a impins și prin influență lui a contribuit mult ca Sturza să fie priimut ca pașă și să fie trimis la Sumla, unde Sturza pe dată a intors pandiera unindu-se cu Eliad, ce credea că are mai multe șanse. — Sadic la inceput avea trebuință de bani, zice, (căci) guvernul ture nu avea, și Ghica a dat planul lui Sturza ca să împrumute pe Sadic-pașa cu 4.000 galbeni; astă uin înjloc, pe lingă celelalte pe lingă care a fost priinit pașă la turci și trimis la Sumla. Astăzi, zice Manu, pomenind astă *en passant* lui Ghica, mi-a zis: eu atunci indemnam pe tot românul să se bată pentru țară”.

Mai departe, reșfritor la una din scrisorile de exil ale lui Bolintineanu, Chirstoffi notează:

„Ti-am mai scris, mi se pare, că Bolintineanu a cecit lui Ghica o satiră ce făcuse pentru el și Eliad despre domnic. Și Ghica se zice că înnegrise, și după stăruința lui Negrea, Bolintineanu a scos și pe Eliad pe centrul hășirul lui Ghica. — Eram la Poartă cind Grigore a zis Bolintineanului că odală a zis-o la alții că o să scoată pe Ghica, după cum a fost; Bolintineanu a răspuns că nu le era locul. — Trebuie să fi fost vreuo nemulțumire a camaraderiei (n.n., adică Ghica și partizanii săi) ce a făcut pe Bolintineanu să plece la Brusa cu toată scumpetea, pentru care i-a venit în agiutor Negrea, care se zice că e foarte generos”.

Știrea despre moartea lui I. Voinescu II, la Paris, ii oferă lui Christoffi prilejul unor reflecții mai adînci:

„Și d-ta îmi scrii și Baligot mi-a spus, de moartea Voinescului, de care îmi zice numai că e otăvuit de doctorii. Baligot mi-a spus: dumnezeu să-l crte și ea un martir al țării lui să poată vedea lumina de veci! Oricum a putut să fie omul în viață, după moarte însă, cind se gîndește cineva la toate cite zici: țară, nevastă, copilași și emigrații, trebuie să fie cineva de tot fără inimă sau numai materie ca să nu îi facă parte de o lacrimă ce merită. Aci este locul să gîndi cineva cît de rău și constituată societatea de astăzi; moartea tatălui trage cu sine ruinarea totală a unei familii întregi, și astă face și să disperze cineva de atita nedreptate. Trebuia ca moartea unui membru de familie să nu tragă cu sine decit lipsa sa și împuținarea la număr care e destulă întristare și astă. Dumnezeu să-l poarte în înțărăția cerurilor cosmosofice, iar nu cerurilor popești care sunt prea mici și meschine”⁴.

Problema încheierii păcii dintre marile puteri angajate în războiul Crinei și, în legătură cu ea, a soartei Principatelor sănt pe larg comentate de Al. Christoffi în scrisoarea următoare, din 24 ianuarie 1856.

Despre evoluția evenimentelor politice militare, el notează, adresindu-se lui Christian Tell :

„Își scrisesem că printre alte supozitii de cauza căderii Carsului se zice și astă: că politica a erut căderea Carsului, ca să poată muscalul primi pacea.

Pe urmă, d-ta mă întrebă a-ți desluși cauza căderii Carsului, ca cind (sic!) d-ta nu o înțelegi mai bine de cit mine. Acum, cind pacea e priimită de muscal după propozițiile lui Esterchazi, se vede curat cauza căderii Carsului: ca să nu figureze nici biruitorul, nici biruitul. — Pînă a nu ști nuvela de priimirea păcii și Cugino era de părere astă: și în adevară nu se poate explica altfel. Alianții civilizații dirige rezbelul; cum dar de 7 luni a lăsat Carsul fără nici-un agiotor? Se zice și se vede că în politică totul este ertat; ca să apue pe cel mare, las pe cel mic; și ce e la d-ta mic, la mine e mare; o fi nu o fi, aşa se zice, și aşa poate să fie!”.

Despre tratativele diplomatice premergătoare Congresului, el scrie, pe larg, preluind știri dela cunoșători apropiati:

„Cugino, fiind în relații cu Calimachi, favoritul lui Napoleon, care după porunca împăratului reprezentant în Conferință cererile creștinilor, mi-a spus multe anănușe despre cele ce s-a vorbit în 4 seante secrete ținute de cîte 7 ore fără ca să îsprăvescă și să hotărască ceva. — Cugino viind aei și le va spune pe larg, eu și le spuri pe seurt, fiindcă sunt fleacuri și glume, tot ca și rezbelul lor. — Franțoul a propus unirea țărilor și ceilalți nepriimind, Thouvenell a zis: *pechi esenzim*. Vor rămîneadar neunile, după cele știute pînă aci. — Pe urmă-

a venit la (problema) garanției ; și Thouvenell a propus egalitatea drepturilor civile, la care Aali a răspuns că creștinii se bucură de toate drepturile și după capacitatea lor sunt amplioați prin toate ramurile, aceia care merită. — Cind a venit la drepturile politice, Fuad a zis că atunci or turci să devie creștini sau creștinii turci, fiindcă nu se poate altfel. — Aali a repetat că chiar în politică ambasadorii creștini sunt mai mulți decât turci, dar, de vreme ce voește așa, să le dea un plan de organizație și ei, cu toate că nu au voit, vor face observațiile lor”.

„Pacea s-a priimit de Rusia, să vedem dacă o să fie în adevăr ; de ceea ce nu se pot menține, și cu drept, nefiind nici biruit, nici biruitor. De aceea, pacea o cred pozitivă. — Știrbei șiul se zice că o să vie aici să implore o amnistie generală pentru toți români. Tot e bine să scapi de protectorat și să intri în față, ceea ce a dorit români, la '48”.

În două „post scriptum-uri”, de mai multe pagini ale acestei scrisori, Al. Christoffi inscrează obișnuințele științei despre diferenții fruntași revoluționari, în raport cu cauza Unirii :

„Alătării mergind la Magheru, pe care nu-l văzusem de mult, a venit și d. Raleti și vorbind de viitorul țărilor de care e chestie astăzi l-am auzit foarte bine vorbind și mi-a plăcut. Zicea că ar fi bine ca țările să fie unite, dar după cum se vede aliații nu priimesc asta ; ci însă e pentru unire, și de care sunt destui. „Eu nu am altă ainiștie, zice, decât a-mi face datoria, fără nici-un *arrrière-garde* : am spus turcilor multe adevăruri, precum și am scris în giurnal de drepturile românilor, cu datele lor. Am spus și o scris că în contra panslavismului singurul mijloc este ca chiar Turcia să dorească dezvoltarea românilor, care singuri pot să facă mai mult decât orice alt agiutor pentru turci în contra grecilor, care din fanatismul lor agită panslavismul ; și să nu uite Turcia a face să prospereze, ca să opue grecilor un clement nou, pe români din Tesalia, după cum și guvernele române trebuie să le trimítă profesori și cărți ajutoare spre a le deștepta originea”.

Vorba a venit asupra românilor că nu se vor bate, după cum unii aci l-au întrebat. Așa zice : „și eu care nu sunt de nici o coterie, zice, le-am răspuns că da. Și cine i-a încercat ? Eu am zis că numai dintr-un punct de vedere pocăi să fiu de părere acelui care a zis că românul nu se bate ; și în adevăr, așa este, că românul nu are ce apără”. — Vorba era de țărani, și acela (cu părerea) este Alecsandri, de care și-am scris că auzisem atunci. — Apropos de broșura Brătianului, d. Raleti zice : cind e vorba de o cauză trebuie a fi cunoscute și nu csaltat, a fi moderat și a să pură după timp, cind intențiile aliaților nu sunt să neargă nici departe. „Eu spui pe față, zice, și combat fără să mențin, nelăsând nimic din covechiile mele”. Și cind și convicțiile, i-am răspuns, sunt rezonabile și drepte, atunci omul e tot și nu are a se roși de nimeni. Cum vorbești d-ta, i-am zis, îmi place, și asemenea principii cind vor fi aplicate e tot ce poate dori cineva.

Magheru (însă) spune că Raleti nu prea e pentru unirea țărilor, și la începutul acestii conversații mi s-a părut cam echivoc, și plindind cind Magheru a revenit iar asupra acestui chestii, l-am întrebat pozitiv de ce părere este, și mi-a zis că pentru unire, dar aliații nu vor... Cind vor voi rumâni, zic, vor voi și aliații. — În cercul lor gîndește ce labirint de discuții trebuie să fie, că întrunește deosebite opinii ! Ghica e eroul adunării lor, care predomină. Negrea este antrenat de Ghica ; Alecsandri era cu Ghica, dar nu pasiv ca Negrea. Raleti era singur care îi combătea și li se opunea pe cît ține ciurul apă”.

Nu lipsesc desigur în discuțiile dintre revoluționari și referințele la evenimentele de la 1848 :

„Manu îi pregătise o scrisoare și nu mi-a dat-o, fiindcă cetindu-mi-o i-am combătut ideea că populul sau țărani nu a secondat pe capii lor la '48. I-am dovedit toate din contra și astfel a fost că ai rămas fără scrisoarea de la Manu”.

Sunt în aceste „postscriptumuri” ale scrisorii și cîteva relatări de alt gen care, de asemenea, interesează : privind lecturile corespondentului, unele reflecții de ordin filozofic asupra vieții, amintiri asupra relațiilor din trecut, petrecerea timpului și altele.

„Cartea de la Bolintineanu și un volum dintr-o prescurtare repede de istorie generală a lui Serurie îi-am trimis-o, dîndu-(mi) – le d. Cugino. Mi-a plăcut istoria asta, deși prea pe scurt, că este o istorie mai dreaptă și urmată de o critică cum nimeni, cred, nu a vorbit astfel pînă acum despre concluzia trecutului. Să-mi spui cum îi se pare și să păstrezi cartea, ca să o dau lui Serurie”.

„Cind îi aduc aminte de cîteceva este în interesul nostru ca să găsim adevărul, după cum din suflet doresc și eu, ca și d-ta, sau nepuțind găsi acest adevăr, care e foarte greu poate de găsit, este ca să mă însel mai puțin, ca, printr-urma, să pocăi fi niște mai drept către alții, că vis-à-vis de mine cred că trebuie să fiu prea mult drept, pentru că societatea astfel face pe om astăzi”.

„Ce necaz îmi este că faci singur băi reci în mare, cum te-ăș mai însotî ca delinul pînă valuri, ca la Chio ! De vreme ce eu nu pocă face după cum aş dori, fă d-ta băi și pentru

mine, că o să-ți fie de mare folos, și lasă pe frații greci să se uite la d-ta ca la urs, fiindcă ei nu a mincat papara ursului și cred că nu poate (fi) alt bun decit ceea ce cunosc ei! Astfel și cu ocupațiile d-tale interioare: în adevăr că după mine ești fericit și astă politică a d-tale frumoasă, retras de toate cabalile, citeodată e lăudată de mulți compatrioți aici.

Pe lîngă ocupațiile interioare ale unui om în fulic, ca fericirea să fie completă, negresit că relațiile cu oamenii ce stîmă cineva nu poate lipsi, măcar de ar crăpa dracul, cu toată burta cea mare ce se zice că trebuie să aibă. Tot așa fac și eu, și de aceea sunt mulțumit pe cit poate fi un emigrat".

„Află dar că banii sunt cheltuiți în zadar! și dacă voi agenții ce am făcut împreună, care îmi deșteaptă suveniruri frumoase de cite ori imi rechem memoria, a putut fi folositore pe o parte, o parte de emisfer râmine neluminată de soare, care e noaptea și felul omului! Mă voi revolta todeaua cind voi prîncepe că una zice și alta face cineva, mai cu scamă civilizații! O astfel de natură nu poate fi bună în politică!"

Și lunga scrisoare a lui Christoffi, în ciuda a numeroase note deprimante se încheie cu un patetic apel la unire și acțiune:

„Pe dracul în patru trebuie făcut de români și numai ca să aibă unirea și niciun timp nu o să fie mai favorabil. Gindește-te la asta, neică Ghiță, și să ce crezi că se cuvine să faci, că tot mai e timp! Câtă nenorocire prevăd din astă neunire a țărilor! Acela care va face ceva pentru unire și voi era toate păcatele!"

Cunoștutul meu dela poșta franceză mă felicitează de poziția țărilor noastre în viitor. Și în adevăr, tot românul dela '48 trebuie să fie mulțumit, mulțumind providenței, pe cind toti credea și era manifest că românii or să fie inghiliți de muscali (...). România a cerut lepădarea protectoratului, autonomia, contribuție generală, comuna liberă, să nu mai fie robii, iată că d-zeu le-a dat! Facă-se unirea și peste 10 ani o să fie ce-a zis Napoleon că va face din prințipate: un *rampart* defensiv invaziilor streine"⁵.

Cu aceeași convingere fermă că a venit momentul cel mai favorabil acțiunii își începe Christoffi și lunga scrisoare adresată lui Tell la 31 ianuarie st. v. 1856:

„Astăzi sau niciodată cred că tot românul este dator să facă tot ce poate pentru unirea prințipatelor și pe temeiul că chiar aliații nu pot fi contrarii!".

Îl informează mai întii pe Tell, „cum stau lucrurile”, condamnând atitudinea reală sau presupusă a unor adversari ai unirii:

„Toți căți sunt candidați de domnie, cu partitele lor, sunt contrarii unirii; după ăștia vin toți căți nu mai sper că fiind coconul cutare domn o să lîngă și ei un os. În țară nimeni nu poate a-și exprima dorința, astfel vezi că toate partitele astea unite în loc să ceară unirea lucrează într-un sens egoist și parțial".

Asupra lui I. Ghica, la această dată, are numai unele îndoieri, după cum și moldoveanului D. Raletti, pe care anterior îl prezintase ca pe un partizan al Unirii, îi reproșează unele rezerve, evident, în mod nejustificat:

„Ghica, cu tot anturagiul său de aici, nu se știe ce lucrează, dar după cele trecute și cele ce vorbise cei din cercul său, se vede că este tot cu contrarii. Ce vrei, dacă auzi chiar pe Raletti care numai el le face oarecare opozitie, zicind: „care pot să fie avantajele unirii?". Si după cel îl apuci de scurt, răspunde că el voește unirca, dar nu o vor streini".

Interesante sunt relatările lui Christoffi dela această dată asupra inițiatiivelor generalului Gh. Magheru; despre un memoriu al acestuia, corectat de Baligot de Bayne, și prezentat ambasadorilor, englez, francez și austriac, în franțuzește, el notează:

„Am cedit acest memoar ce cuprinde două articole: unirea țărilor și ereditatea unui prinț local sau străin, developind toate avantajele ce vor avea români, precum și aliații, mai cu seamă Austria și Turcia. Pe urma am cedit o scrisoare foarte frumoasă către baronul Tecco, pe lîngă care alăturindu-i acest memoar, îl roagă să stăruie pe lîngă Majestatea sa italiană ca să ajute pe români la unitatea țărilor, ca pe o nație de aceeași origine latină — Magheru zice că baronul Tecco a trimis regelui acest memoar și i-a promis a-i da copii după hirtiile ce a lucrat în această cauză, ca pe un lucru ce îl va sprijini din toate puterile. După asta, zice Magheru că l-a făcut de a dat un protest la conferințele de aici, ca să fie și Sardinia reprezentată în deliberațiile lor; și pentru asta, zice, o să și plece la Turin baronul Tecco. — Magheru mi-a spus, și toate sunt cuvînt a nu le mai ști nimeni, că a trimis și chiar lui Napoleon un asemenea memoar. Și o să dea și turcilor altul cu oarecare modificăție, dar, zice, nu are cine să-l scrie, că Manu i-a divulgat toate secretele, fiind legat cu ungurii și polonezii".

În acest context, Christoffi reține și poziția favorabilă a lui Magheru față de proiectul de unire a Principatelor sub conducerea domnului Moldovei, Grigore Ghica :

„Magheru mi-a spus cine e d. Raletti : e bun, zice, dar are feblețe cu Ghica Vodă al Moldovei să fie tot domnitor. (...). „Da, zice Magheru, și eu l-am asigurat că voi face tot ce voi putea ca Ghica să fie ales ca unul ce este iubit și de români ; și ca să izbutească mai bine, zice Magheru, i-am zis ca să scrie lui Vodă Ghica, ca însuși el să facă tot ce se va putea pentru unirea țărilor, adăugindu-i să-mi facă un memoar pentru turci, pe care să-l îscălim amândoi. Nu știu, zice, dacă voi izbuti în asta”. „Gindește-te la orice mijloc, am zis Magherului, că orice stratagemă este legală și legitimă, cind cineva are de scop un bine obștesc așa de învederăt”.

Știrile privind atitudinea diplomaților occidentali față de cauza unirii sunt reținute de corespondent cu cea mai mare atenție :

„Ti-ai spus că s-a vorbit în conferință că unirea nu s-a priimut : propusă de Thouvenell, a fost refuzată sau conibătățea de neamă și ture ; dar conferințele nimic nu a isprăvit pînă acum. Astă e ce știu că s-a făcut pînă acum aici. Si toate acestea mi-a atînat minia sacră, temindu-mă că unirea poate să scape și „embesilul” de român să nu știe a profita de o asemenea epocă !”

„Mai spunea Baligot că nu este nici un prinț care să priimească a-s schimba religia și a fi supt suzeranitatea turcelor. Si Magheru spunea că a zis un diplomat că aliații nu pot să facă unirea fiindcă calcă capitulațiile țării. Atunci să lase pe români să o facă !”.

Despre alți cîțiva români, sosiți recent, sau înrolați în armata turcă, Christoffi notează :

„Zane a venit aici cu familia, precum și Bolintineanu. Duță scrie că pașa a scos pe ingineri, și au spus că ei și-a dat demisia. Padeanu se zice că o să înai lucreze la drum, dar Zane și-a dat cu totul demisia”.

„Acel Constantinescu este din Pitești ; după '48 a fost soldat voluntar în ostirea română și intrind în scoala cadeților și dînd esamen a eşit învățător de regiment. Cînd turcii a trecut la Calafat, a venit și el aci și pe urmă la Rusciuk, de unde, priimindu-l Omer ca ofițer turc, a fost în București și, în fine, în Crimeia, la Eupatoria. El mi-a povestit acestea, că mergind cu Omer în Asia a coinandat, în lipsă, o campanie de tiraruri, și astăzi e în congé aici, și zice că o să meargă în Moldova. Omer, fiind mulțumit de el, l-a făcut căpitan și i-a dat al 5-lea clas, ca unui ce era tot în avangardiile din Asia. Se zice că la Cresti numai el, Crețulescu și colonelul său englez a comandanții turci în armata turcească”.

„Balș, Vogoridi și fratele Cogălniceanului sunt aici, ca să intrige unirea țărilor și pentru domnia partitelor lor”.

Alături de referințele privitoare la alți exilați și la cauza Unirii în general, merită să reținem din această scrisoare, cum am mai subliniat, nota de gravitate cu care autorul corespondenței își mărturisește convingerea nu numai în ceea ce privește caracterul favorabil al momentului istoric pentru realizarea idealului de unitate națională, ci și în ceea ce privește marile binefaceri ale Unirii, pe care unii dintre exilați, cum acuză el, nu voiau să le vadă în dimensiunea lor reală :

„Tot românul, chiar după voința aliaților, nu numai că trebuie, dar este dator să arate unirea ca cea dintîi garanție a existenței lor, la care nimeni, văzind o voință generală a românilor, nu se va putea împotrivi, mai cu seamă cînd se zice că organizarea țărilor se va face după dorința și interesele românilor”.

„Țările unite o să fie o putere mai tare decât Sveția împreună cu Norvegia, decât Belgia și chiar Piemont, și pentru români și epocă nouă. Cum candidații de domnie și partidele lor nu priimesc să fie mai bine miniștrii unui astfel de stat puternic, decât (ai) unui prințisor al unei provincii neînsemnată ? Iată cît e de meschină ambitia vulgară !”

Din această convingere fermă a lui Al. Christoffi în binefacerile unirii și în necesitatea solidarității tuturor românilor pentru realizarea ei, s-a născut și o inițiativă personală în care încearcă să-l implice pe Christian Tell și pe alți exilați apropiați.

„D-ta care pînă astăzi ai fost cu totul retras de orice intrigă meschine și fraterii de castă, oare nu ar fi timpul și trebuință sau datorie să faci ceva ? A fost destul timp ca să-ți recapătuilezi trecutul și să te gindești pentru viitor. Acum trebuie făcut ceva ! D-ta ar trebui să te gîndești care ar fi leacul (pentru) răul de astăzi ce amenință tot viitorul românilor. Eu aş abandona toate pentru unirea principatelor” !

„Marin î-a scris cele ce am urzit împreună, văzind că o congiurație maximă a candidaților de domnie, cu partidele lor, amenință fericirea nației întregi. Nu cumva va fi bine ca români de afară, lăud inițiativa, să-și declare dorința, colectiv sau în parte, prin toate giurunalele, care răspindindu-se și în țără o să deștepte astă idee ? Si pe urmă, iar colectiv, să o dea și marelui Napoleon, căruia numai atunci îl voi zice că e mare, Engliterei, Austriei și la toți. Aci e un meșteșug cum să înceapă treaba ca să poată izbuti ; și eu nu mă pricep, pentru aceea, dar, acela care va face asta îl voi erta toate păcatele, fie chiar d. Eliade (...)”.

„Mijlocul unei hirtii colective de va fi cel mai bun, atunci vine rindul rolui ce am giucat-o cu ofițerii lui Solomon, amicul d-tale. Și acela care nu o va iscăli, eu cu opinia mea, ca Teologu, și voi redica dreptul de bun patriot. Spre pildă, oameni ca d. Raleti, care zice, după ce îl incolțește, că vra unirea și că lui îi place să facă ceea ce vorbește, pe dată și apuc să-mi dea dovadă”.

„Am zis lui Manu, de va fi trebuință de o asemenea hirtie colectivă, mă însarcinez eu cu iscălirea d. Eliade, cel mai păcătos din toți emigrații, că pentru Ghica ne vom gîndi la mijlocul care va fi mai bun. Fornîndu-se o voință statonnică între cei ce vor hotărî să ia inițiativa, spre a desguica o congiurătie de caste, ne vom gîndi la tot ce trebuie făcut, ca toți români să poată iscăli o hirtie scurtă și bine redigată. Și Magheru, care nu știe nimic de o asemenea hotărîre, zice că e în stare să străbate pină la Sultanul! Cauza e giustă, elemente sunt, slovele negre pe hirtie albe ale aliaților sunt conforme cu dorința unirii românilor. Nu rămîne dar decit găsind d-ta cu cale să spui ce-i de făcut, și să croești lucrul, că cei dela Paris cred că nu or să zică ba”⁶.

Fără îndoială, că o asemenea inițiativă nu era singulară, la acea dată aderența la cauza unirii fiind mult mai largă și mai complexă, decât aşa cum o vedea Christoffi. De altfel, însăși corespondența lui, din lunile următare, implicit, surprinde caracterul tot mai viguros al luptei pentru Unire, dezvoltarea continuă a responsabilității și spiritului de solidaritate națională.

N O T E

¹ Pentru conținutul acestui fond de documente vezi N. Isar, *Un tezaur documentar inedit: corespondența lui Al. Christoffi (1852–1856)*. În „Revista arhivelor”, an. LXIV – vol. XLIX, 1987, nr. 1, p. 82–93; nr. 2, p. 200–207.

² Vezi la Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. manuscrise, Corespondență, S 13 (104)/C.

³ Vezi S 13 (105)/C.

⁴ Vezi S 13 (106)/C.

⁵ Vezi S 13 (107)/C.

⁶ Vezi S 13 (108)/C.

www.dacoromanica.ro

C R O N I C A V I E T I I Ș T I I N Ț I F I C E

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE-FILOZOFIE (SECTIA ISTORIE-FILOZOFIE) ÎN ANUL 1987

Planul de cercetare științifică. Temele de cercetare ale cadrelor didactice sunt integrate planului unitar de cercetare al institutelor cu profil de istorie ale facultății (Institutul de istorie „N. Iorga”, Institutul de studii sud-est europene, Institutul de arheologie). Temele sunt orientate, cu precădere, spre probleme majore ale istoriei naționale și universale, a căror cercetare contribuie, totodată, la o mai bună fundamentare științifică a procesului de învățămînt din facultate.

În anul 1987 cadrele didactice au lucrat la următoarele teme (prezentate cronologic, în domeniul istoriei naționale și universale): *Cimitirul nr. 4 de la Sărata Monteoru* (lector Ligia Bârzu), *Reprezentările antropomorfe și zoomorfe în cultura geto-dacică* (asist. Vasile Dupoi), *Documenta Romaniae Historica, B. Tara Românească* (prof. Ștefan Ștefănescu), *Istoria agriculturii din România* (prof. Ștefan Ștefănescu, asist. Elisabeta Alecu), *Istoria diplomației românești* (prof. Ștefan Ștefănescu), *Societatea românească și Imperiul otoman în evul mediu și epoca modernă* (lector Mihai Maxim, asist. Adina Berciu-Drăghicescu), *Iluminism și modernism în politica reformatoare a unor domitorii din Muntenia și Moldova în secolul al XVIII-lea* (conf. Matei Vlad), *Revoluția de la 1848 în Țările Române* (prof. Constantin Corbu, lector Maria Totu, lector Gheorghe Iscru, asist. Ion Bâlgrădean), *Învățămîntul din România în cadrul dezbatelor parlamentare (1864–1899)* (lector Nicolae Isar), *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România, vol. II (1918–1940)* (prof. Titu Georgescu, conf. Ioan Scurtu, lector Gheorghe Z. Ionescu, asist. Doina Smârccea), *Sistemul electoral din România în perioada 1945–1985* (lector Vasile Budrigă), *Inițiative și contribuții ale României Socialiste la statonnicirea unui climat de bună vecinătate, colaborare și pace în sud-estul Europei (1965–1988)* (prof. Gheorghe Ioniță), *Structuri sociale în antichitate, evul mediu și epoca modernă*, (prof. Radu Manolescu, lector Zoe Petre, lector Florentina Căzan, lector Mircea Popa, asist. Vlad Nistor), *Istoria relațiilor internaționale, vol I (1918–1945)*, (prof. Zorin Zamfir, conf. Gheorghe Căzan, lector Constantin Bușe), *Probleme fundamentale ale istoriei sud-estului european* (conf. Nicolae Ciachir, lector Stelian Brezeanu, lector Mihai Maxim), *Dunărea în contextul sud-estului european în prima jumătate a secolului al XX-lea* (conf. Iulian Cărțană), *Studii de demografie și geografie istorică sud-est europeană* (lector Lucian Boia), *Dicționarul universal al marilor istorici* (lector Lucian Boia).

Sunt de subliniat integrarea unor membri ai corpului profesoral, în calitate de coordonatori și coautori, în colective mixte de lucru, alcătuite din cadre didactice și cercetători ai institutelor facultății, ca în cazul corpusului *Documenta Romaniae Historica* sau al unor teme ca: *Istoria agriculturii din România*, *Istoria diplomației românești*, *Probleme fundamentale ale istoriei sud-estului european*, *Inițiative și contribuții ale României Socialiste la statonnicirea unui climat de bună vecinătate, colaborare și pace în sud-estul Europei (1965–1988)*, cercetarea unor teme de amplioare de către colective mai largi de cadre didactice, ca la temele: *Revoluția de la 1848 în Țările Române*, *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România, vol. II (1918–1940)*, *Structuri sociale în antichitate, evul mediu și epoca modernă*, *Istoria relațiilor internaționale, vol. I (1918–1945)*, precum și participarea unor cadre didactice la lucrări de cooperare internațională, ca *Dicționarul universal al marilor istorici*, care urmează să fie editat în S.U.A. sub titlul: *Great Historians. An international Dictionary*.

Stadiul cercetării de plan a fost analizat în catedra de istoria României și universală și în consiliile științifice ale institutelor de profil ale facultății în lunile noiembrie și decembrie 1987, constatindu-se îndeplinirea integrală, la termenele stabilite și la nivelul corespunzător exigențelor, a fazelor de cercetare prevăzute în contracte, de către toate cadrele didactice.

Rezultatele cercetării de plan sunt integrate procesului de învățămînt, fiind valorificate în cadrul cursurilor speciale și generale și al seminariilor speciale și generale, ca și în redactarea unor capituloare de cursuri cuprinse în planul editorial al Universității din București. De asemenea,

unele rezultate ale cercetării au fost valorificate în studii din periodice de specialitate, publicate sau în curs de publicare, precum și în sesiuni de comunicări științifice și în dezbatere, organizate de catedra de istoria României și universală, de facultate, de instituțele de profil sau de alte instituții.

Planul editorial de cursuri și manuale. A fost litografiat cursul universitar elaborat în anii precedenți ca temă de plan de conf. Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Poloniei (1795–1918)*, Tip. Universității din București 1987, 204 p. De asemenea, au fost analizate în catedră, definitivate și înaintate spre multiplicare următoarele cursuri universitare; astăzi Adina Berciu-Drăghicescu, *Ştiințele auxiliare ale istoriei*, fascicola I, lector Maria Totu, *Istoria modernă a României (1821–1878)*, prof. Zorin Zamfir, conf. Gheorghe N. Căzan, lector Constantin Bușe, *Istoria universală contemporană*, vol. II (1945–1986).

Publicații. Unele rezultate ale cercetării științifice a cadrelor didactice au fost valorificate prin tipărireala unor cărți și manuale universitare și școlare, individuale și colective: Lucian Boia, *L'exploration imaginaire de l'espace*, La Découverte, Paris, 1987, 160 p.; Nicolae Ciachir, *Istoria poparelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789–1923)*, Edit. științifică și enciclopedică București, 1987, 405 p.; *Documenta Romaniae Historica. B. Terra Românească*, vol. VII (1571–1575), Edit. Academiei R.S.R. București, 1988, 384 p. (coautor: Ștefan Ștefănescu); *Marea Mircea Voievod*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1987, 536 p. (coautori: Ștefan Ștefănescu, Mihai Maxim, Adina Berciu-Drăghicescu); *Istoria militară a poporului român*, vol. III, Edit. Militară, București, 1987, 686 p. (coautor: Mihai Maxim); *Izvoare narrative interne privind revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1987, 220 p. (coordonator și coautor: Gheorghe Iscru); *Universitatea din Iași, 1860–1985. Pagini din istoria învățământului românesc*, Tip. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1987, 292 p. (coautor: Ioan Scurtu); *Clasa muncitoare și orientările politice externe a României (1893–1944)*, Edit. Politică, București, 1987, 275 p. (coautor: Doina Smârcea); *30 de ani sub semnul de flacără al partidului*, Edit. Politică, București 1987, 254 p. (coautor: Ion Bălgărean); *România în istoria universală*, vol. II, partea 1, Tip. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1987, 820 p. (coautori: Constantin Bușe, Ioan Scurtu); *Kultura narodow SSSR. Istoria i Sovremenostj*, Humboldt—Universität, Berlin, 1987, 316 p. (coautor: Nicolae Ciachir); *Folosirea elementelor de istorie locală în procesul instrucțiv-educativ*, Reșița, 1987, 72 p. + 56 pl. (coautor: Gheorghe Ioniță); *Probleme fundamentale ale istoriei României. Manual și creștemanie*, Ediția a 2-a, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1987, 488 p. (coautori: Titu Georgescu, Ghcorghe Ioniță, Ștefan Ștefănescu, Iulian Cărțană, Ioan Scurtu, Ligia Bârzu); *Istoria contemporană a României*, manual pentru clasa a X-a, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1987, 254 p. (coautor: Gheorghe Ioniță).

Cadrele didactice au publicat, de asemenea, 45 studii științifice în periodicele: „Anale de istorie”, „Analele Universității București, Iсторie”, „Era socialistă”, „Forum”, „Lupta întregului popor”, „Magazin istoric”, „Memoria antiquitatis”, „Revista arhivelor”, „Revista de istorie”, „Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu”, „Revue des études sud-est européennes”, „Studii clasice”, „Studii și articole de istorie”, „Viitorul social”. Menționăm că dintre studiile publicate unele cuprind rezultate ale cercetării de plan în curs de efectuare, ca: Matei Vlad, *Aperçus de la politique démographique de la Valachie et de la Moldavie (au XVIIIe siècle)*, în „Analele Universității București, Iсторie”, 1987, p. 58–70; idem, *Iluminism și modernism în politica reformatoare a domnitorului Alexandru Ipsilanti*, în „Revista de istorie”, 1987, nr. 10, p. 997–1016; Ioan Scurtu, *La structure socio-professionnelle du parlement roumain pendant les années 1919–1937*, în „Analele Universității București, Iсторie”, 1987, p. 91–93 etc.

Studiilor științifice li se adaugă numeroase articole pe teme de istorie publicate în presa centrală și locală sau în alte periodice de cultură.

Manifestările științifice. Potențialul de cercetare al secției de istorie-filosofie a fost valorificat și prin alte forme de cooperare și manifestare științifică.

În cadrul acestora, de o bunemerită apreciere se bucură activitatea „Laboratorului de demografie istorică” (președinte: prof. Ștefan Ștefănescu) și a „Laboratorului de studii otomane” (președinte: prof. Gheorghe Ioniță, vicepreședinte: lector Mihai Maxim). Prin organizarea unor cursuri de specialitate și a unor ședințe lunare de comunicări și prin elaborarea unor lucrări colective, activități la care își aduc contribuția cadre didactice din învățămîntul superior și liceal, cercetători, arhivisti, muzeografi, lingviști, demografi, medici, studenți etc., cele două laboratoare ale facultății reprezentă nuclee de cercetare interdisciplinară și comparativă de recunoscută valoare științifică în domeniul demografiei istorice și studiilor otomane.

Cinstind marile aniversări din istoria patriei, Facultatea de istorie și filozofie a organizat Simpozionul științific dedicat aniversării zilei de naștere și a peste cinci decenii de participare la mișcarea revoluționară și antifascistă, la activitatea Partidului Comunist Român, a

secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu (18 ianuarie 1987), Simpozionul științific al cadrelor didactice și studenților închinat celei de-a 110-a aniversări a cuceririi independenței absolute de stat a României (7–8 mai 1987), la care au susținut comunicări 11 cadre didactice și 34 studenți, precum și, în colaborare cu laboratorul de studii otomane, Inspectoratul școlar al județului Constanța, Muzeul de istorie și arheologie Constanța și filialele din București și Constanța ale Societății de științe istorice din R. S. România, Simpozionul „Independenta României – istorie și contemporaneitate” (Constanța, 22 aprilie 1987).

Cadrele didactice ale secției de istorie-filosofie au susținut, de asemenea, comunicări la manifestările științifice organizate de alte instituții din București și din țară, ca simpozioanele dedicate aniversării a 1900 ani de la înscăunarea regelui Decebal, a 110 ani de la cucerirea independenței absolute de stat a României, a 65 de ani de la crearea Uniunii Tineretului Comunist, a 40 de ani de la proclamarea Republicii în România, simpozioanele organizate în întîmpinarea Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român, ședințele și sesiunile de comunicări ale Academiei R. S. România, secția istorie, ale Academiei de Științe Sociale și Politice, ale Academiei de partid pentru Învățămînt social-politic, ale Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, Institutului de studii sud-est europene și Institutului de arheologie, ale Societății de studii clasice, al X-lea simpozion de tracologie, simpozionul dedicat celei de a 70-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, manifestarea metodico-științifică „Creativitate și eficiență în Învățămînt”, ediția a III-a, simpozionul metodico-științific pe tema „Educarea patriotică, militant-revoluționară a studenților în procesul instructiv-educativ, cai și mijloace de realizare” etc.

În catedra de istoria României și universală se organizează microsesiuni științifice, în care membrii catedrei prezintă, sub formă de comunicări, rezultate ale cercetărilor de plan sau din afară de plan.

Corpul profesorul și-a adus frecvent contribuția și la emisiuni de radio și de televiziune pe teme de istorie.

Cadrele didactice au participat, de asemenea, la manifestările științifice internaționale, ca al XI-lea simpozion al istoricilor pedagogi din țările socialiste (Tallin, U.R.S.S.).

Aprecierea de care se bucură membrii corpului profesoral al secției de istorie-filosofie se reflectă și în cooptarea unora dintre ei ca membri în comisii mixte de istorici, în organisme științifice internaționale și în colegii de redacție ale unor periodice de istoric din țară și din străinătate, ca: „Anale de istorie”, „Analele Universității București, Istorie”, „Revista arhivelor”, „Revista de istorie”, „Revue des études sud-est européennes”, „Revue roumaine d’histoire”, „Studii clasice”, „Studii și articole de istorie”, „Storia della storiografia” (Milano) etc. Constatăm, însă, că nici în acest an potențialul științific al cadrelor didactice ale secției de istorie-filosofie nu a fost solicitat în măsura corespunzătoare, îndeosebi în ceea ce privește participarea sa la manifestările științifice cu caracter internațional.

Doctorat. Dintre membrii corpului profesoral al secției de istorie-filosofie îndrumă doctoranzi: prof. Titu Georgescu, prof. Gheorghe Ioniță, prof. Radu Manolescu, prof. Ștefan Ștefănescu. Dintre doctoranzi, asist. Ion Bâlgărădean se află în fază finală de redactare a tezei, asist. Vlad Nistor a susținut ultimul examen.

Distincții. Conf. Nicolae Ciachir a primit premiul Academiei R.S.R. pentru istorie „Nicolae Iorga” pe anul 1984 pentru lucrarea *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, 520 p., iar prof. Gheorghe Ioniță, diploma de onoare a Ministerului Educației și Învățămîntului pentru comunicarea prezentată la faza națională a celei de-a III-a ediții a manifestării metodico-științifice „Creativitate și eficiență în Învățămînt”, Piatra Neamț, iunie 1987”.

Radu Manolescu

SIMPOZION CONSACRAT UNIRII PRINCIPATELOR

În ziua de 19 ianuarie 1988 la Institutul de istorie „N. Iorga” a avut loc un simpozion dedicat aniversării a 129 de ani de la Unirea Principatelor la care au participat cercetători, cadre didactice, studenți de la Facultatea de istorie-filosofie a Universității București.

Prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga” a arătat în cuvintul introductiv că sărbătoarea memorabilei zile de 24 ianuarie coincide în mod fericit în calendarul istoriei noastre cu o altă aniversare scumpă națiunii noastre, ziua de naștere și a peste 55 de ani de eroică activitate revoluționară a președintelui țării, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Cunoșcător profund al realităților românești, a

trecutului milenar de lupte și sacrificii al poporului nostru, deschizător de noi orizonturi în cercetarea științifică secretarul general al Partidului Comunist Român, prețuind în chip deosebit istoria națională a adus prin tezele, orientările și aprecierile sale contribuții inestimabile la cunoașterea trecutului nostru.

Ion Apostol a susținut comunicarea *Ideea de unitate națională în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România*. S-a subliniat că la Congresele partidului, la Conferințele Naționale, la plenare, în expuneri ținute la aniversarea unor evenimente majore din istoria patriei, sau vizite de lucru, în interviuri, secretarul general al partidului a oferit istoricilor modele de analiză a unor perioade sau aprecieri asupra unor personalități remarcabile, definind coordonatele autentice ale dezvoltării poporului român, istoria noastră regăsindu-și în opera sa adevăratale resorturi și semnificații.

S-a relevat impulsul și dinamismul pe care l-au imprimat muncii de cercetare în general și istoriei în special documentele Congresului al IX-lea al partidului, reevaluarea activității depuse și adoptarea unor programe de largă deschidere. Toate marile evenimente care au marcat veacul trecut începând cu revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția română de la 1848, Unirea Principatelor, cucerirea independenței de stat la 1877 și făurirea statului național unitar român la 1918 cunosc în opera președintelui României socialiste aprecieri obiective, caracterizări ce au deschis și deschid noi orizonturi investigației istorice. Tezele, orientările și recomandările secretarului general al partidului privind ideea de unitate națională au generat studii și monografii, de un interes fundamental, care în alt context nu s-ar fi putut realiza la nivelul la care ele au fost gîndite și înfăptuite.

Moment de cotitură în istoria milenară a poporului român — a spus în final vorbitorul — desăvîrșirea unității naționale — a deschis calea dezvoltării mai accentuate a economiei, culturii și științei, a creat cadrul general mai larg în hotarele firești, propice intensificării mișcării revoluționare a clasei muncitoare, a activității tuturor forțelor progresiste ale societății românești.

În comunicarea *Constituirea statului modern român — proces legiu în istoria României*, dr. Dan Berindei a înfățișat secolul XIX ca un veac decisiv în istoria României, iar momentele sale de vîrș ca fiind rezultate ale unui proces legiu ireversibil. Unirea Principatelor a fost „cel dintîi rezultat” al unei „desfășurări necesare”. Deși unirea principatelor a fost o problemă europeană ea a fost rezolvată de națiunea română, fiind „un fapt împlinit al românilor care să-ă intemeieat înainte de toate pe propriile forțe”. Formarea statului național a reprezentat totodată temelia pentru evoluția logică ulterioară a societății românești.

În comunicarea *Dubla alegere a lui Al. I. Cuza — expresie a voinei românești de unitate*, Grigore Chiriță, după ce a relevat însemnatatea istorică a creării statului național român la mijlocul secolului trecut printr-un amplu proces declanșat de Unirea Principatelor, s-a referit pe scurt la imprejurările și la modalitatea în care Al. I. Cuza a fost ales domn mai întîi al Moldovei și, apoi, al Munteniei, devenind astfel prin acțiunea concentrată a întregii obști românești domnitorul unic al Principatelor Unite Române. În mod deosebit s-a stâruit asupra faptului că Principatele nefiind independente iar „chestiunea română” ca problemă internațională alăndu-se sub controlul celor șapte puteri europene care asigurau o protecție colectivă, singura posibilitate de împlinire a năzuințelor unioniste era alegerea unică a aceluiasi domnitor, neprevăzută în convenție, acesta avind misiunea unificării celor două părți ale țării. Soluția dublei alegeri trebuia considerată, prin urmare, nu ca pe o încălcare a Convenției și cu atit mai puțin o sfidare a marilor state europene protectoriale — aşa cum s-a scris pînă nu demult — ci drept oabilă, îndrăzneață și înțeleaptă acțiune politică împinsă pînă la limita posibilului și la ultimele consecințe legale menită a pune în concordanță stipulațiile imprecise ale Convenției cu dorința nestrămutată de unire a românilor. Tocmai de aceea în ianuarie 1869 prin desemnarea aceluiasi domnitor peste ambele Principate, în mintile tuturor românilor era adinc și pe drept înrădăcinată convingerea că de acea dată nu era vorba atit de alegerea unui domn, cit de triumful unui principiu, al ideii de unire, de biruința năzuințe de unitate națională-statală la împlinirea căreia lucraseră cu gîndul și cu fapta mai mulți generații. Aceasta era, de altfel, și convingerea domnitorului însuși, care considera ridicarea sa neașteptată în scaunul domniei ca expresia fidelă și cea mai completă a sentimentului național intruchipat în idealul Unirii.

De la crearea statului modern român la desăvîrșirea unității statale se intitulează comunicarea prezentată de dr. Alexandru Porteanu. Întregirea unității național-politice a rămas principala moștenire programatică a Unirii Principatelor, ea a avut un puternic suport în crearea și dezvoltarea civilizației moderne românești, statul național fiind o componentă esențială a civilizației unui popor. A fost trecută succint în revistă evoluția sărbătoririi zilei de 24 ianuarie, însemnatatea ei crescîndă pentru lupta de eliberare națională a românilor din Tran-

silvania, precum și etapele acesteia, marcate de cucerirea Independentei, crearea Partidului Național Român, mișcarea memorandistă, rolul mișcării socialiste și.a. O contribuție de seamă și crescindă la lupta generală pentru întregirea statală a adus-o și de astă dată istoriografia românească din întreaga perioadă 1859–1918. „Avem neclintita credință că în ziua de 24 ianuarie 1919, bronzul statuii lui Vodă Cuza va vibra voios ca un clopot, cutremurat de bucuria cu care vom invîrti Hora Unirii celei mari!” — afirma gazeta „România” în ianuarie 1918. Unirea — „act energetic al întregii națiuni române” a devenit astfel o concluzie chiar mai potrivită cu referire la „Marea Unire”. Parafrazind pe Al. Papiu-Ilarian, bucuria pentru marea izbindă de la 1 Decembrie 1918 era pretutindeni „mai mare”, pe măsura dimensiunii istorice mai mari a evenimentului. În comunicare a fost subliniată importanța aprecierilor formulate cu privire la marele eveniment, în opera Secretarului general al Partidului. În încheiere a fost evocat sintetic drumul istoric parcurs de poporul român sub conducerea Partidului Comunist Român, făurirea României socialiste, a unității națiunii sociale românești.

În încheierea lucrărilor simpozionului prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu a subliniat valoarea comunicărilor prezентate, simpozionul constituind un omagiu adus unuia din marile momente din trecutul neamului.

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN R.D.GERMANĂ

În intervalul 9–30 noiembrie 1987 am întreprins o călătorie de studii în Republica Democrată Germană în cadrul schimburilor interacademice. Am făcut investigații în biblioteci din Leipzig — *Deutsche Staatsbibliothek* și *Universitätsbibliothek* — (9–19 XI), Halle — *Universitätsbibliothek* și *Bibliothek der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (19–23 XI) și Dresden — *Sächsische Landesbibliothek* (23–30 XI).

Investigațiile desfășurate în centrele amintite și-au propus să lărgească baza de informație documentară a istoriei noastre medievale, să intregească evidența bibliografiei străine, referitoare la același domeniu și să descopere elemente noi pentru definitivarea unor studii de istorie universală medie, anume bizantino-italo-pontice.

Am cercetat cu prioritate marile colecții germane de izvoare a căror editare continuă în Germania — în ambele state germane — dar a căror achiziționare a fost sistată de ani de zile de către bibliotecile noastre: *Monumenta Germaniae Historica*, *Deutsche Reichstags skten*, *Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, unele colecții mai vechi, inaccesibile în bibliotecile cercetate în trecut, de pildă *Acten der Ständelage Ost — und Westpreussens*, precum și izvoare publicate în diverse periodice inexistente în bibliotecile din țară.

Materialul colectat din aceste publicații aduce lămuriri noi, directe și indirekte, asupra istoriei noastre în secolele XIV–XVI și anume la următoarele aspecte:

— consolidarea Moldovei ca stat de sine stătător în urma înlăturării hegemoniei mongole la răsărit de Carpați și relațiile ei timpurii cu puterea lituaniană instalată în Podolia; participarea Moldovei la constelațiile de putere și la conflictele internaționale ale Europei central-răsăritene în ultimele decenii ale secolului XIV; cadrul internațional al încercării de desprindere a lui Roman I din legătura recent stabilită de predecesorul său cu regatul polon.

— ofensiva otomană în nordul Peninsulei Balcanice sub Murad I și Baiazid I; lupta de la Nicopol cu noi atestări documentare ale rolului rezervat lui Mircea cel Bătrân și ostii Tării Românești în dezbatările premergătoare bătăliei, știri care confirmă izvoarele recent puse în lumină în istoriografia noastră.

— românii și conciliile secolului XV, aspect însemnat al istoriei românești, tratat pînă acum doar parțial și evenimential nu în ansamblu și în întreaga sa semnificație și în marile sale implicații ca problemă general europeană, problemă a raporturilor est-vest în evul mediu tîrziu sub dublu aspect al eforturilor de restaurare a unității spiritual-politice a continentului și al încercărilor de relansare a cruciatei antiotomane. O semnalare deosebită merită un izvor publicat într-una din edițiile de acte referitoare la conciliul de la Ferrara-Florența și la urmările lui în aria est și sud-est-europeană text care evocă rolul însemnat al românilor în luptele anti-otomane în vremea lui Vlaicu și a lui Ludovic de Anjou și rolul lor de prim plan, recunoscut ca atare, în desfășurarea marilor operațiilor militare antiturcești din anii 1442–1443, în urma realizării unirii de la Florența. Se întrevede astfel tot mai lîmpede o continuitate a raportului între conciliile secolului XV — începînd cu cel de la Pisa și culminînd cu cel de la Ferrara-Florența — și lumea românească în cadrul larg al problemelor europene dezbatute de aceste

foruri supreme ale vieții spirituale și politice ale vremii. La informația nouă ieșită astfel la iveală se va adăuga și o înțelegere nouă a poziției internaționale a statelor românești în prima jumătate a secolului XV în funcție de marile probleme general-europene ale epocii.

— poziția Moldovei în conflictele internaționale ale Europei central-răsăritene la sfîrșitul domniei lui Alexandru cel Bun și în primii ani de domnie a succesorilor săi imediați. O informație de prină însemnată ne relevă că în anul 1434, la 18 iulie, problema Moldovei a fost dezbatută la loc de frunte — anume în al doilea rind — într-o ședință a „consistoriului public și general” papal în prezența papei Eugeniu IV și a împăratului Sigismund de Luxemburg; faptul evidențiază însemnatatea țării în raporturile internaționale în Europa central-răsăriteană, însemnatate care a fost rezultatul politicului lui Alexandru cel Bun, în primul rind al celei pontico-danubiene.

— poziția Țării Românești în raport cu primejdia otomană sporită după cucerirea Constantinopolului de către turci; au rezultat date noi cu privire la cunoștințele lui Enea Silvio Piccolomini despre români și problema românească în dimensiune istorică, ceea ce permite să se întrevadă un studiu cu privire la această chestiune.

— situația internațională înainte, în timpul și imediat după expediția lui Ioan Albert în Moldova în 1497; pentru cercetările asupra acestui segment din istoria țării care coincide cu o inițiativă însemnată a diplomației europene, merită reținute proiectele de cruciată antiotomană ale vremii, cadre politice în care s-a realizat și pacea moldo-polonă din 1499; de incadrat în contextul altor informații contemporane și titlul atribuit lui Ștefan de un raport adresat de Ordinul teutonic marii dictei a Imperiului, anume cel de „principe al Moldovei și Valahiei”.

— situația spațiului românesc în cadrul marii confruntări pentru hegemonie între Habsburgi și puterea otomană în vremea lui Soliman cel Mare, în lumina actelor turcști conservate în arhivele vieneze și recent editate (anume scrisorile sultanului către diferiți adresanți, între care voievodul Ștefan Mailat, Gheorghe Martinuzzi, Ferdinand de Habsburg, Pavel Bank, către sibieni și comunitatea săsească în general, către secui, nobilime etc.). Majoritatea corespondenței sultanului din acest fond recent editat în condiții excepționale din punct de vedere științific și editorial privește situația spațiului românesc, îndeosebi a Transilvaniei, în mare competiție pentru dominație asupra acestuia desfășurată între puterea austriacă, încă insuficientă pentru a obține cîstig de cauză durabil și cea otomană ajunsă la culme. Rezultă între altele, aspecte noi ale efortului sultanului de a înălțura prezența trupelor hispano-austriece din Transilvania și de a asigura încăunare lui Ioan Sigismund, „fiul regelui”, în principatul transilvan. Semnificativ și faptul care rezultă repetat și cu evidență din textelete recent editate că sultanul a negociat cu stările privilegiate din Transilvania, încercând să le cîștige, prin capătărie sau intimidare, de partea sa.

În domeniul istoriei generale am lărgit documentația disponibilă pentru următoarele aspecte ale istoriei bazinului pontic în cadrul general în care s-a dezvoltat: geneza Imperiului de Trapezunt și semnificația acestuia fapt pe planul comerțului intercontinental; avîntul comercial al Mării Negre la sfîrșitul dominației latinilor la Constantinopol; implicațiile pontice ale conflictului veneto-genovez din ultimul deceniu al secolului XIII; războiul de la Tenedos-Chioggia și urmările sale în Marea Neagră și în sudestul Europei. Întregiri prețioase pentru aceste aspecte ale istoriei bazinului pontic au fost culese din manuscrisele de cronică venețiene care se găsesc în fondurile de manuscrise ale bibliotecii din Dresda. Tot în aceeași instituție — Sächsische Landesbibliothek — am cercetat fondul de hărți vechi conservate la secția cartografică a bibliotecii (circa 77.000 hărți). Am urmărit în chip special hărțile din secolele XV — XVII referitoare la spațiul românesc, la gurile Dunării și la bazinul pontic; au apărut elemente de confirmare a constatării cu privire la existența a trei aşezări la vîrsarea Dunării în mare — Lykostomo, fortificație insulară, și cele două Chilia (Chilia veche sau — stară și Chilia sau Chilia nova pe malul dogroejan și respectiv moldovean al Dunării); de asemenei, au mai apărut și alte elemente de reconstituire a conformației Dunării în această vreme.

La Dresda am putut consulta fugitiv și bogatul fond de incunabule al bibliotecii care, la capitolul *turcica*, conține și date referitoare la istoria noastră în secolele XIV — XVI.

În tot răstimpul șederii mele am fost ajutat sub raportul cercetării și chiar al reglementării problemelor administrative de acad. prof. Ernest Werner, membru al Academiei de Științe din Berlin și al celei saxone, și de prof. Klaus Matschke, de la catedra de istorie universală a Universității din Leipzig. Cu ambii am avut prelungite schimburi de opinii pe teme de interes comun. Datorită prof. Klaus Matschke am fost în măsură să consult fondul de manuscrise de la Dresda.

Se constată o preocupare deosebită pentru asigurarea continuității de cercetare în toate disciplinele legate de istoria medievală cultivate în chip tradițional în centrele universitare ale țării, bizantinologie, turcologie, aria vastă a lumii medievale de expresie latină, și, firește, tot ceea ce e legat de evul mediu germanic.

Serban Papacoslea

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

APOSTOL STAN, *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, Edit. politică, București, 1987, 448 p.

În urmă cu 140 de ani, adică în primăvara lui 1848 — denumită și „primăvara popoarelor” — declanșarea mărețului val revoluționar, înălțind standartul luptei pentru dreptate socială, libertate și unitate națională, avea să cuprindă în iureșul său o serie de state europene, inclusiv țările române. Pentru poporul român revoluția de la 1848 reprezintă un eveniment de o importanță capitală. Ea stă la temelia formării statului nostru național, a abolirii orinduirii feudale și a înfăptuirii tuturor schimbărilor structurale pe care le va trăi România în anii următori. Unirea Principatelor din 1859, reforma agrară din 1864, cucerirea independenței la 1877, și desăvîrșirea unității național-statale românești din 1918 sint momente cruciale ale istoriei noastre moderne care își au rădăcinile în ideile programatice ale revoluției pașoptiste.

Dată fiind excepționala însemnatatea revoluției de la 1848 este cu totul firească atracția ce a exercitat-o asupra multor literați, oameni politici și mai ales istorici. Ritmul de apariție al cercetărilor istorice asupra acestui măreț eveniment s-a accentuat cu prilejul sărbătoririi centenarului și îndeobsebi în ultimele patru decenii, cind s-au publicat numeroase lucrări și noi volume de izvoare, care au largit, treptat, atât baza documentară cit și orizontul cunoașterii revoluției. Prin extinderea sferei documentare și prin utilizarea întregii informații accesibile de către istoriografe au fost aprofundate și lămurite majoritatea problemelor, iar astăzi se înțeleg mai bine o serie de aspecte privind: cauzele, programele, forțele sociale, rolul maselor și a diferitelor personalități în desfășurarea revoluției, ponderea factorului extern și.a. Din multitudinea lucrărilor tipărite* rezultă că revoluția a fost un fenomen istoric complex, generat de puternice necesități social-politice și naționale și ancorat în realitatea societății românești.

Recent, bibliografia revoluției pașoptiste s-a îmbogățit cu o nouă lucrare datorită istoricului Apostol Stan, cunoscut de peste două decenii printr-o serie de cercetări speciale (din care unele publicate) asupra fenomenului abordat. Autorul, constatănd că una dintre problemele majore ale fenomenului revoluționar — și anume solidaritatea și unitatea națională — nu și-a găsit încă reflectarea adecvată în raport cu dimensiunea ei reală, a trecut la investigarea și aprofundarea acesteia sub diverse ipostaze. Este adevărat că multe din lucrările de sinteză se referă în treacăt și la spoliaritatea și unitatea românească, dar pînă acum n-a existat un studiu de amploare care să demonstreze în ce măsură un asemenea fenomen și-a pus amprenta asupra evenimentelor revoluționare de la 1848. De aceea monografia lui Apostol Stan, menită prin tematica ei să umple un gol în literatura de strictă specialitate, stîrnește un firesc ecou în rîndul istoricilor.

Pentru realizarea acestei lucrări, autorul utilizează o vastă bibliografie, aprofundădează o serie de surse edite și inedite extinzînd investigația și extrăgînd informații importante, care îi-au permis să trateze tema din ipoteze diferite, să formuleze aprecieri și judecăți de valoare, să stabilească adevarul istoric și să explice convingător frămîntările politice și acțiunile întreprinse de revoluționari. Este de apreciat seriozitatea și obiectivitatea cu care sint interpretate informațiile (adeseori contradictorii), adică rigoarea științifică a demersului evocator, veracitatea concluziilor și claritatea expunerii.

Ca structură, monografia cuprinde o introducere, șapte capitole (subdivizate în 35 de paragrafe), o concluzie și un indice. Din titulatura capitolelor reiese, pregnant, tematica acestei cărți, precum urmează: *Incepiturile frămîntărilor revoluționare*; *Solidaritate națională în jurul organizării Adunării de la Blaj*; *România din toate provinciile istorice în timpul revoluției muntele*; *Legăturile între cele trei țări române după înăbușirea revoluției la București*; *Transilvania ca bază de reîzbucnire a revoluției în Moldova și Tara Românească*; *Conștiința națională*; *Prefigurarea statului național român*.

* Vezi Paul Simionescu, *Histoiregraphie de la révolution de 1848 dans les pays roumains*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. VII nr. 3/1968, p. 413—433; vezi, de asemenea, Vasile Curticăpeanu, *Istoriografia revoluției române de la 1848—1849*, în culegerea *Revoluția de la 1848 în țările române*, Edit. Academiei, București, 1974, p. 299—325.

Rind pe rind sint analizate în lucrare : legăturile între românii munteni, moldoveni și transilvăneni în faza pregătirii și desfășurării revoluției, refugii unor fruntași moldoveni în Transilvania și apoi în Bucovina după înăbușirea mișcării de la Iași, participarea unor moldoveni și munteni la Adunarea de la Blaj și la cea de la Lugoj, influența Adunării de la Blaj asupra izbucnirii revoluției în Tara Românească, colaborarea dintre Guvernul provizoriu din București și Comitetul național român din Sibiu, retragerea fruntașilor munteni în Transilvania și Banat după represiunea otonană și taristă, planurile de reîzbucnire a revoluției și încercările de cooperare cu guvernul maghiar, oastea lui Avram Iancu apreciată ca forță de eliberare a Principatelor, refugii unor transilvăneni peste Carpați și în Bucovina, români ca națiune onogenă și dreptul acestei națiuni la existență politică, revendicarea unirii Principatelor și eventuala entitate statală românească în Austria, planul României întregite, imaginea europeană a națiunii române.

În monografie se sublinează că revoluția de la 1848, creind un cadru favorabil de manifestare, a deschis calea luptei publice de amploare pentru înfăptuirea unității și independenței naționale a poporului nostru, implicit pentru crearea României moderne. Din cauza condițiilor externe nefavorabile revoluționarii pașoptiști n-au putut exprima însă categoric, în programele lor, acest deziderat, iar uneori l-au introdus numai parțial preconizând, ca prim obiectiv, unirea Moldovei cu Tara Românească (vezi *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei și, de asemenea, Dorințele partidei naționale în Moldova*) ; bineînțeles că realizarea statului național prin unirea celor două principate reprezenta și o bază pentru unirea Transilvaniei. Revoluționarii munteni deși au declarat la Islaz că „sunt o nație mai mult de 8 milioane suslute” (cuprinzind deci și pe moldoveni și transilvăneni) n-au inclus în Proclamație, de teama unei intervenții externe, nici unirea Principatelor. Dar, îndată cu revoluția a ieșit victorioasă, această revendicare legitimă a fost manifestată cu multă ardoare în presa din București. Ziarile „Pruncul român” și „Poporul suveran”, prin mai multe articole și apeluri înflăcărate, cereau ca moldovenii să se ridice din nou la luptă, să înlăture tirania lui Mihail Sturdza și să se unească — făcind parte din aceeași națiune — cu muntenii spre a alcătui un singur stat, „o singură Românie liberă, mare și puternică”. Ziarul „Constituționalul” din 8 iulie 1848 pleda chiar pentru unirea tuturor provinciilor locuite de români într-un singur stat. Autorul prezentei cărți reliefază explicațiile date de N. Bălcescu prin care arăta că deși „imprejurările politice” nu le-au permis revoluționarilor munteni a pune de la „început în programa lor chestia unității naționale”, ei n-au pierdut un minut din vedere „solidaritatea ce li leagă cu toate ramurile nației române”, luptind „deopotrivă pentru drepturile Moldovei”, Munteniei și apărind „drepturile românilor din Ardeal, Banat și Ungaria”. Aceste idei — arată autorul — demonstrează că „idealul național n-a figurat ca punct programatic numai din motive de oportunitate politică”, el n-a fost însă „nici un moment abandonat de conducătorii revoluției” (pag. 372).

Intrucit în lucrare se evidențiază adesea caracterul unitar al revoluției, considerăm că acesta putea fi mai convingător demonstrat pe baza comparației dintre principalele programe pașoptiste. Astfel, o serie de revendicări importante ca : independența administrativă și legislativă, emanciparea și improprietăria țăraniilor dependenti, egalitatea drepturilor politice, libertatea tiparului, gardă națională, desființarea privilegiilor, învățământul egal pentru toți și.a. au primit formulări asemănătoare sau apropiate în programele revoluționare — *Proclamația de la Islaz, Dorințele partidei naționale în Moldova și Petiția națională de la Blaj* — din cele trei țări române **

Ideeia de bază ce se degașă din cuprinsul prezentei monografii — accentuată și de autor în concluzie — este aceea că revoluția de la 1848 a constituit un moment excepțional pe planul legăturilor dintre români din toate provinciile istorice. Ei s-au aflat în contacte nemijlocite încă din fază pregătirii revoluției, au colaborat permanent în timpul desfășurării acesteia și s-au ajutat în momentele dificile create de reacțiunea internă și externă. În timpul revoluției s-a efectuat un fructuos schimb de idei, o interpenetrare a acestora, concomitent că o puternică circulație a unor grupuri numeroase de oameni de pe un versant pe altul al Carpaților, ocazie deosebită pentru accentuarea sentimentului de solidaritate și unitate națională. Moldoveni, munteni, bucovineni, transilvăneni și bănățeni — conștiință de faptul că toți sunt români, că aveau de slujit aceeași cauză — s-au găsit laolaltă în iureșul evenimentelor, angajați cu toată hotărîrea în diverse acțiuni revoluționare indiferent de provincia natală.

Desfășurată pe planuri vaste și profunde, revoluția s-a bucurat de participarea maselor populației din toate provinciile istorice. Ea a contribuit în măsură considerabilă la dezvoltarea conștiinței naționale. Prin intermediul legăturilor dintre oameni, prin difuzarea ideilor programatice cu concursul presei și prin circulația acesteia în întregul spațiu carpato-danubian

** Vezi, spre ilustrare, „Studii și articole de istorie”, XXXVII—XXXVIII, București, 1978, p. 39—45.

s-a răspândit, în masele populare, ideea că românii din toate provincile istorice erau o națiune, un bloc etnic omogen, o comunitate distinctă, avind dreptul legitim de a se organiza politic și de a trăi într-un stat național. Numai sentimentul puternic al solidarității dintre români — scrie Apostol Stan — „explică înverșunarea cu care s-a actionat pe timpul revoluției pentru apărarea identității naționale, respingîndu-se energetic tendințele politice ostile, de assimilare sau înglobare în conglomerate politice dominate de marile imperii absolutiste” (p. 434). Formulind principiul unității în cadrul unui stat național român, revoluția — după cum s-a arătat —, în funcție de diferite etape și conjuncturi externe, i-a căutat și făgășe posibile din realizare parțială ori integrală. Oricum, sub raportul unității naționale, „revoluția a asigurat o moștenire ideologică și politică de excepțională însemnatate pentru devenirea noastră istorică — conchide în mod just autorul —, ea guvernind întregul efort românesc”, din decenile următoare, pentru emancipare, unitate și independență (p. 436).

Subliniem, în încheiere, că Apostol Stan a realizat o monografie echilibrată și bine structurată asupra unuia din cele mai importante evenimente ale istoriei noastre. Lucrarea — scrisă cu pasiune și obiectivitate științifică — este interesantă și valoroasă, econstituind o contribuție de seamă pentru istoriografia epocii moderne românești.

Nichita Adăniloaie

LADISLAU GYÉMÁNT, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 518 p.

Consacrat studiilor și cercetărilor de istorie modernă a României, îndeobște istorie politice a Transilvaniei de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, aducând contribuții valoroase în istoria ideilor politice, Ladislau Gyémánt nu se lasă impresinat de lucrările fundamentale ale problemei, alcătuie cu mare competență de academicianul David Prodan, și publică o remarcabilă monografie a emancipației românilor din Transilvania de la anul anterior *Supplexului* pînă la revoluția română de la 1848.

Cartea este axată pe trei chestiuni cardinale : mișcarea politică românească, baza socială și efectele mișcării. Intersecțarea celor trei probleme și întrepătrunderea acestora, ne duc spre un tablou complet al lumii transilvănene, în acest interval istoric, o etapă în care se desfășoară obiective cu caracter transformator și național specifice epocii Iluminismului și celei cu profunde implicații în cadrul conștiinței naționalităților.

Considerăm cartea remarcabilă avînd în vedere valențele care ni le oferă : sobrietate științifică în analizarea vastei documentații de arhivă, permanentă în decursul întregii structuri a lucrării, o inteligență argumentativă, bazată mereu pe logică istorică, impresionată fluență în scrierea ideilor. Această situație îl apropie pe cititor de evenimentele epocii, încadrare la nivel general (societate) și particular (individ).

In *Introducere* (p. 33—39) autorul ne prezintă istoriografia românească a problemei, netrecind cu vedere nici intențiile constante ale celei maghiare „care, evoluind de pe pozițiile negativiste, cu determinații politice preponderente în raport cu cele științifice caracteristice epocii dualiste și interbelice, dă la iveauă după al doilea război mondial contribuțile” documentare ale unor istorici.

Partea întâi, *Mișcarea politică* (p. 41—335), este structurată în nouă capituloare, și ele, uneori, cu subdiviziuni lor, astfel : 1. Antecedente și premise ; 2. Problema românească în conștiința contemporanilor ; 3. Continuitatea mișcării politice ; 4. Cadrul instituțional al mișcării ; 5. Problema limbii ; 6. Emanciparea ortodocșilor ; 7. Problema Pămîntului Crăiesc ; 8. Problema școlară ; 9. Îmbunătățirea situației clerului. Concluzionind asupra problematicii românești cuprinsă în cadrul programului politic național din anul 1791 autorul subliniază unele aspecte fundamentale astfel : „constatăm că amploarea polemicii, domeniile variante, unele doar tangențiale sferei politicului, în care se înfruntă punctele de vedere, extinderea geografică a dezbatelii, practic la nivelul întregului continent, creează o atmosferă în care a negă existența unei probleme românești acute, aşa cum au încercat stările privilegiate din Transilvania în 1791, nu mai era posibilă” (p. 118). Situație care ajută la formarea unui cadru prielnic pentru reluarea, prin toate modalitățile, a luptei pentru emancipare politică și națională a românilor din Transilvania. „*Supplexul* inaugurează de fapt o perioadă de mari acumulații sub aspectul conștiinței naționale, care pregătesc și explică explozia revoluționară din primăvara anului 1848” (p. 119).

Excluderea românilor de la viața politică a Transilvaniei, instaurarea domineaștei politice al celor trei „națiuni” și patru „religii recepte” au dus la concretizarea unui singur și statologic for al lor, cel confesional, în care ei și-au prezentat și susținut poziția politică și națională. Generația de la 1848 continuă și extinde ideile celor care au reprezentat Școala Ardeleană cu privire la biserică românească unică, pusă în serviciul obiectivelor mișcării naționale, cu preponderență decisivă a unor elemente și finalități laice, politico-naționale, asupra diferențelor confesionale.

Autorul acordă limbii române un rol esențial în dezvoltarea mișcării de emancipare a românilor din Transilvania, limba națională fiind cea care conturează cel mai pregnant procesul de formare a națiunilor moderne. Limba română trebuia să se afirme în cadrul oficial în toate domeniile și mai ales în cel al învățământului unde se puteau educa și instrui viitoarele cadre ale conducerii mișcării naționale și politice românești.

Emanciparea ortodocșilor face parte, și ea, din mișcarea națională a românilor în perioada de care se ocupă autorul cărții la care ne referim. În cuprinsul importantului document istoric. *Supplex Libellus Valachorum*, „statutul religiei ortodoxe în Transilvania constituie un element esențial al argumentației actului. Pornind de la vechimea și prioritatea creștinismului la români, programul politic românesc subliniază menținerea neîntreruptă a tuturor atributelor caracterului legal și recunoscut al ortodoxiei în Transilvania, chiar atunci cînd, în condițiile Reformei religioase, au avut loc bulversări ce-au afectat situația celorlalte confesiuni, inclusiv a bisericii catolice” (p. 230). Autorul subliniază că tocmai prin temeiul legislației secolului al XVII-lea s-a acționat abuziv declarindu-se biserică ortodoxă „tolerată”, îndepărțindu-se astfel de la drepturile celorlalte confesiuni, și implicit nobilimea de rit ortodox de la treburile publice ale Principatului, românii erau „nesocotiti între stări” (p. 230). Acțiunile revoluționare ale anului 1848, în Transilvania, au dus la formularea și adoptarea unor acte prin care se reafirmă drepturile bisericii ortodoxe românești, pilduîtoare sint legea adoptată de dieta din Cluj, din vara anului 1848, și programul politic de la Blaj „care declară libertatea și independența bisericii românești de orice altă biserică și egalitatea ei în drepturi și foloase cu celelalte confesiuni” (p. 237–238).

Lupta stăruitoare a românilor pentru drepturi egale în toate compartimentele, la nivel orizontal, dar și la cel vertical, în cadrul Pământului Crăiesc, constituie „un caz particular al obiectivului general al emancipării națiunii române din Transilvania” (p. 238). La fel și *Problema Școlară*, care reprezintă titlul capitolului al VIII-lea al primei părți, devine un obiectiv major în programul politic și cultural al românilor, în această perioadă, aici făcîndu-se de autor următoarea constatare : „Crearea școlilor românești de grad mai înalt urmă să asigure întărirea păturii intelectuale conducătoare a mișcării, în timp ce învățământul sătesc era destinat a realiza baza culturală a ridicării maselor largi românești la luptă, în spiritul conștiinței identității proprii, pentru obiectivele emancipării naționale și sociale” (p. 283). Apoi, mai jos, se face precizarea că numai după 1830 „problema școlară devine parte integrantă a unui program coerent” (p. 294). Capitolul acesta a fost întocmit de autor pe baza unor analize amănunțite a statisticilor oficiale, unele dintre acestea fiind cuprinse în această parte.

Ultimul capitol al acestei prime diviziuni majore: *Îmbunătățirea situației clerului*, este și el parte componentă a temei lucrării, autorul argumentând aceasta prin faptul că toate acțiunile petiționare ale clerului românesc, de ambele rituri, au dus, în timp, „la angrenarea treptată a întregii intelectualități ecclasiastice în fluxul mișcării de emancipare” (p. 335).

Maniera de tratare și prezentare, a celorlalte două părți ale cărții, deși considerabil mai mici decât prima, ne obligă să merge mai departe în miezul problematicii vaste a societății transilvăneze, fapt ce ne pune în față unui tablou istoric întregit dinamic și contradictoriu, metodologic putind fi considerat ca o „istorie totală”.

Partea a doua a cărții *Baza socială* este structurata corespunzător claselor și categoriilor sociale existente în Transilvania, în această etapă istorică, astfel: 1. *Intelectualitatea*; 2. *Mica nobilime*; 3. *Orășenimea*; 4. *Tărânimaea*: a. *Tărânimaea: de pe Pământul Crăiesc*; b. *Grăniceria*; c. *Tărânimaea dependentă* (p. 336–431). Intelectualitatea, laică și ecclaziastică, prin cultura sa și prin consecințele statutului său social-politic se apreciază în lucrare are o mare cutedanță revoluționară, reprezentă „pătura socială care și găsește prima calea spre conștiința identității naționale și-si asumă misiunea formulării și susținerii programului de revendicări menite a aduce schimbările structurale necesare pentru a ridica națiunii din toate punctele de vedere la locul și rolul cuvenit în viață țării” (p. 336–337). În ceea ce privește mica nobilime românească constituită „în secolele XVII–XVIII din rîndurile țărănimii libere românești, cu rol militar însemnat” (p. 363), pe care conduceră mișcării de emancipare națională românească face strădani evidente pentru a o cștiiga de partea sa, incluzind revendicările acesteia în programul politic românesc. Un rol important în mișcarea națională revine orășenimii, deși

„din cei 100.000 de locuitori români ai orașelor mareea majoritate locuiesc în suburbiiile acestora, păstrând încă puternice legături cu agricultura și avind multe note comune ca ocupății, mod de viață, interese și mentalități cu țărăniminea” (p. 381–382). Țărăniminea reprezintă în mișcarea națională forța socială fundamentală a societății românești din Transilvania. În cadrul său, se subliniază și demonstrează corespondență, țărăniminea cuprinde mai multe straturi cu un statut social-economic și juridic diferit, includerea acestora în dinamismul luptei naționale legindu-se de interesele, aspirațiile și revendicările specifice lor (p. 404). Ladislau Gyémánt citează pe academicianul David Prodan cind aduce în concluzie considerația acestuia conform căreia: „Cele două planuri ale mișcării naționale românești, cel social al țărănimii și cel politic al inteligenției, sint deci, după mărturia celor prezentate, într-un proces de continuă apropiere și convergență, între momentul *Supplexului* și cel al Revoluției de la 1848” (p. 431).

Partea a treia *Efectele mișcării*, are următoarea structură: 1. *Efectele asupra politiciei stărilor privilegiate și a forurilor oficiale*: a. Nobilișmea; b. Universitatea sâsească; c. Guberniu Transilvaniei; d. Politica Curții și 2. *Progresele mișcării naționale românești între 1790 și 1848*: a. Laicizarea mișcării naționale; b. Înlăturarea diferențelor confesionale; c. Temeiurile ideologice și mijloacele de acțiune; d. Lărgirea conceptului de națiune; e. Ideea de unitate națională. Această ultimă diviziune mare a cărții (p. 432–482) prezintă cu mare prestanță modalitatea primirii și receptării doleanțelor nișcării de emancipare națională în societate, cuprinse în obiectivele programului politic românesc. Perioada la care se referă lucrarea poartă pecetea unei exemplare concluzii și autorului ei care conchide că „dincolo de aparentă înselătoare a unui imobilism punctat doar sporadic de monente notabile, se prezintă, deci, la o analiză mai stăruitoare, ca o epocă densă în evenimente și semnificații, dominată de agravarea crizei vechilor structuri economice, sociale și politice, care prevestește și pregătește explozia revoluționară ce va urma în primăvara anului 1848” (p. 455). Evoluția luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania, în această perioadă istorică, ne sugerează imaginea puterii și coezunii națiunii românești, legături organice între documentele programatice, baza ideologică și acțiunile revoluționare ale românilor, națiunea română devenind o forță redutabilă care nu mai putea fi trecută cu vederea în Imperiul habsburgic. Mai mult Transilvania a devenit un exemplu pilditor pentru Principate, deși cadrul social-economic și politic nu era asemănător, le conferea un model în lupta lor pentru emancipare în spațiul european, pentru împlinirea unității și independenței naționale mult dorite.

Cartea cuprinde în paginația sa și alte diviziuni și aspecte necesare aprofundării sale: *Lista prescurtărilor* (p. 7); *Bibliografie selectivă și abreviată* (p. 8–31); *Rezumate în limbile engleză și germană* (p. 483–494); *Indice de nume și locuri* (p. 495–514). Ilustrative și necesare studiului sunt și tabelele statistice elaborate documentar de autor, pentru diverse aspecte ale societății transilvănene, în diferite capituloare, dar și cele 1452 de note din subsolul paginilor cărții.

Responsabilitatea și esfertul autorului, în ceea ce privește realizarea studiului său, s-au soldat cu un rezultat remarcabil, prin argumentele științifice, un răspuns documentat la această majoră problematică a istoriografiei românești pentru cei care denaturează istoria românilor din Transilvania. În lumina celei de mai sus propunem, ca această lucrare să fie editată și în limbi de circulație internațională, pentru ca adevărul despre evoluția românilor în spațiul carpatic-danubiano-pontic, să fie mai bine cunoscut în lumea întreagă.

Gheorghe F. Anghelușcu

ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, Lazăr-Leon Asachi în cultura română, Sibiu, 1985, 524 p.

De la Ioan Negre, primul biograf al lui Gheorghe Asachi, aflăm că tatăl acestuia Lazăr-Leon Asachi, „era un bărbat foarte erudit și luminat” și „mare patriot”. Iar de la N. Iorga aflăm că în anul 1819, cu prilejul unor tulburări iscate la Iași, mulțimea revendicând plecarea din domnie a lui Scarlat Callimachi, Lazăr Asachi a vorbit mulțimii „ca Demostenes”. Ni se dezvăluie astfel „postura de luptător pentru drepturi sociale și politice” a lui Lazăr Asachi.

Acceași postură social-politică militantă a lui Lazăr Asachi ni se profilează și în anul revoluționar 1821.

Asupra personalității lui Lazăr Asachi aruncă lumină corespondența din 12 august 1818 între Tipografia de la Trei Ierarhi din Iași și redacția revistei „Ermis o loghios” din Viena. Din această corespondență aflăm că „protoprezbiterul a toată Moldova” Lazăr Asachi „nu era mai puțin învățat” decât fiul său Gheorghe.

O relativ bogată prezentare a lui Lazăr (devenit Leon, în 1820, odată cu intrarea lui în monahism) Asachi ne oferă *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*. Cei drept, Asachi este prezentat, aici, exclusiv ca „traducător”. Dar aflat că „era un invățat, cunoșător al mai multor limbi – rusă, polonă, franceză, germană”, la care de adăugat este cel puțin greaca, așa cum rezultă dintr-un Indice al scriitorilor neogreci (Leipzig, 1825). Dicționarul... reține aggiornamento-ul sui generis profesat de Lazăr-Leon Asachi, care consideră că tălmăcirea în limba română numai a cărților bisericești nu ajunge, că „și din politiceștile cărți o samă sint folositoare”. De reînuit este și sublinierea vocației patriotice a lui L. L. Asachi, după care „indatorirea către soțietate a scriitorului este de a semăna „cite un grăunte în țărna cea puțin lucrată”, răspunzind astfel la „Inalta chemare de a înainta luminarea patriei”. Ipsò facto, L. L. Asachi ne apare un exponent al luminismului românesc, alături de „marii corișci” ardeleni.

Întreaga moștenire culturală a lui L. L. Asachi este limitată – atât în *Istoria literaturii române*... cît și în *Dicționar...* la numai trei traduceri, dintre care două tipărite (*Jucăria norocului*, Iași, 1816, și *Bordeiul indienesc*, Iași, 1821), iar una rămasă în manuscris (Plingerea lui Yung, 1819, aflată de B.A.R., ms. 1771).

Negreșit, toate minusurile legate de valorificarea moștenirii culturale a lui Lazăr-Leon Asachi sunt explicabile. „Nu e de mirare – explică fericitul descoperitor al manuscriselor lui L. L. Asachi – , dacă ne gîndim cît de puțin i-a fost cunoscută opera, niciodată adunată la un loc, ci risipită prin manuscrise și tipărituri obscure și, mai ales, pînă de curînd în cea mai mare parte rătăcită.”

Aprecierea reducționistă asupra lui L. L. Asachi ca fiind exclusiv „traducător” (N. Iorga îl consideră totuși „marele traducător al Moldovei”!) este dezmințită de chiar catalogul operelor sale cunoscute pînă acum. Acest catalog cuprinde opt titluri, dintre care cinci sunt originale (de pildă, *Cuvînt finut la Golia*, în 30 nov. 1803, cu prilejul dării în funcțiune a cișmelelor din oraș), unul e o prelucrare (*Jucăria norocului*) și numai două sunt traduceri propriu-zise (*Nopfile lui Young* și *Bordeiul indienesc*).

„Suntem în măsură să modificăm acest catalog – serie Antonie Plămădeală, cu acel înalt sentiment pe care-l au descoperitorii de vechi manuscrise valoroase –, îmbunătățindu-l simțitor, și să încercăm să sugerăm pentru Lazăr-Leon Asachi în alt loc în istoria culturii românești. Am descoperit cîteva manuscrise, dintre care unele total necunoscute, altele din cele socotite pierdute, care adaugă noi titluri pe lîngă cele opt de mai sus și prin aceasta noi baze pentru evaluarea autorului lor” (*op.cit.*, p. 30).

Ultimul la care au ajuns o parte din manuscrise descoperite ale lui L. L. Asachi a fost Konon Arămescu-Donici. Pe foaia de mărturie de deasupra pachetului de-abia se mai putea „Fragmente din scările Bătrînului (protoiereu?) al Mitropoliei Moldovei: Lazăr... Aceste fragmente... au rămas de la acest protoiereu și apoi arhimandrit... pe mâna fiului său, marele literat Gh. Asachi, iar acesta aproape de a sa moarte... le-a lăsat ca pentru o datorie bănească Uricarului Theodor Codrescu, carele și el la rîndul său mi le-a lăsat mie... Iassy, Mitropolie, 1893, septembrie... Arhimandritul Konom Ar. Donici”.

Ni se rezumă astfel o parte din odiseea manuscriselor lui L. L. Asachi, care au rămas îngropate, putem spune, mai bine de un secol și jumătate „pînă în 1984, cînd – notează Antonie Plămădeală – le-am descoperit noi și le-am deslegat”.

Ce cuprinde acest prim pachet de manuscrise descoperite ale lui Lazăr-Leon Asachi?

Mai întîi, traducerea *Logicii lui Condillac, partea I*, după care s-a putut identifica și partea II-a, care a ajuns în cele din urmă la Biblioteca Academiei Române, fără nici o indicație asupra traducătorului. Traducerea este dată: 1818, deci este a doua traducere românească de logică, după aceea din 1799 și aparținând luministului transilvănean Samuil Micu-Klein.

Lucian Blaga, în memorabilul său studiu despre *Gîndirea românească în Transilvania în sec. XVIII*, afirmase că eforturile luministului transilvănean „merg spre intemeierea unui grai filozofic românesc, a unui grai ce nu se mai mulțumește cu assimilarea neologicistică, ci încearcă să regîndească lucrurile filozofice, pătrunzînd pînă la rădăcinile proprii graiului nostru”. O atare apreciere este întru totul valabilă, credem, și pentru strădania cu totul remarcabilă a lui L. L. Asachi de a tălmăci cel dintîi în limba română *Logica lui Condillac*, Vasile Virnav fiind al doilea care o va traduce, din grecește, în anul 1825.

Cu atît mai meritorie este strădania lui L. L. Asachi, cu cît limba română era considerată inaptă pentru disciplinele abstrakte.

Să nu scăpăm din vedere că opera lui Condillac, pe care o traduce L. L. Asachi, era una dintre cele mai avansate în epocă, sitându-se în prelungirea materialismului luminat al lui Locke, a cărui „linie”, în viziunea istorico-filosofică a lui Marx și Engels, „duce la socialism”.

Cit de temerară era întreprinderea lui L. L. Asachi de a-l traduce — și încă în scopul de-a fi predat viitorilor clerici — pe Condillac, din moment ce concepția acestuia era considerată eretică ; Dar dificultățile de a găsi termeni filozofici corespunzători !

Sensul revoluționar al traducerii Logicii lui Condillac rezultă din vehicularea celor mai avansate idei din acea vreme. Să spicuim, în fugă, cîteva din aceste idei cu valoare paradigmatică.

În consonanță cu teza goetheiană „La început a fost fapta”, se evidențiază primatul practicii : „Oamenii au fost mehanici mai înainte de a gîndi pentru mehanică...”

Principiul consonanței fizico-psihice este derivat din primatul Naturii, care „dă noao cea dintîi învățătură”. Ca urmare, „meșteșugul povățuirii puterilor sufletului este același, care să intrebunezează și la povățuirea puterilor trupului”.

Unitatea somato-psihică este temeiul care face că „puterile sufletului... nu sunt altceva numai simîire presfăcută... „Sau : „Nu știu de sunt duhuri... Știu numai că este mișcare...”.

„Lucrul în sine” este incognoscibil : „absolutum nu pricep, că numai... (relative) pot să pricep. Nu pot... să cunoasc ce săt în sine lucrările...” Prințr-un atarc agnosticism, erau respinsc exagerările mistico-isihaste.

Profesiunea de credință de faktură dcistă : „Adevărat că Dumnezeu nu se cuprinde în gînduri ; dar au săpat infierarea să în lucruri vedem prc El într-insele și gîndirile noastre suire pre noi la El”. Deismul au accente pantistic a lui Condillac — L. L. Asachi va fi prelungit de geniul eminescian : „În fiecare oîn sc-necarcă spiritul Universului...” (Archaeus).

Există și o comunicare extraverbală ; „Voroave pe pantomimă este... dezvăluirea gîndului”.

Tcea fundamentală sensualistă se opunc, după Condillac — L. L. Asachi, „Acclor filosoli, cari tăgăduiesc purcederca științelor noastre de la simîire”.

Miracolul este respins : „nimică nu este minunat...”

Se pledează pentru o „alianță” cu Natura : „Și numai dacă am ști a ne folosi de dlnsa, învățătura ei ar fi cea mai bună logică” Suprema învățătură a Naturii ? — „Iată, a să păzi de acee ce este noao spre stricăciune și a căutat acee ce poate fi pentru noi de folosu”.

Spiritul științific este unul și același : „chipul descoperirii pe adevărul este unul” ; el se prezintă în ipostaze diferite (in logică, matematică, filosofic), „dar el este numai unul și același întru toate științele”.

Obscurantismul superstițios este incrinat ca „boscoroditura”, cum se exprima și Dimitrie Cantemir. În locul unde sterile „boscorodituri” cu privire la „oarecare flinjă”, Condillac — L. L. Asachi preconizează o neostoitoare cercetare privind „acomodațiile ce au lucrurile între sine și între noi”. Spiritul dogmatic-misticator este respins ca unul care „voe dar a crede fără să cercetcze”.

A doua piesă din primul pachet cu manuscrisele descoperite ale lui L. L. Asachi este traducerea din Epictet, socotită de mult pierdută. Traducerea începe cu „Cuvîntare către cetitoriu” : „Știut iaste că omul totdeauna cu mai multă postă celeste accele cări și a căroră înțelegere nu iaste incurcată cu meșteșugul alegoricesc sau metafisică. Pentru aceea și eu am ales pr aceasta a lui Epictet cărtică care, într-adcăvâr, nu numai că umple sufletul de veselie, dar cu înaltă a sa învățătură povătuiește cătră cunoștință și plinirea faptelor celor bune...”

Introducerea care urmărează este un veritabil eseu filozofic, poate primul eseu filozofic în istoria gîndirii filozofice românești initiatul Scierea pentru (a se citi : despre) stoicească filosofie și pentru viața lui Epictet (14 pagini de manuscris).

Traducerea propriu-zisă, probabil o antologie intocmită de L. L. Asachi după diferite izvoare, este inițială Cuprindere moraliceștilor socotinje a lui Epictet (37 pagini de manuscris).

Este cazul, aici, să arătăm că traducerea lui L. L. Asachi se înscrie pe linia tradiției ce-si leagă începutul de numele lui Dimitrie Cantemir. Aceasta, în Sistemă religiunii mahometane, îl evocă pe „Epictat al nostru, capul filosofici morale”.

Vocația patriotică-revoluționară a lui L. L. Asachi nu este sugerată de la primul fragment de text epictetian, în care sănt evocateți trei mari bărbați din istoria Greciei antice Aristid, Epaminonda și Licurg —, tustrei animați de același înalt ideal ; „patriile au izbăvit din robii”.

A treia piesă este un eseu filozofic intitulat „Pentru filosofia chinezilor”. Se continuă, astfel, tradiția inaugurate la noi de Nicolae Milescu.

Ceca ce atrage atenția și interesul luministului moldovan este largul umanism ce se desprinde din legile antice ale poporului chinez, cu deosebire din preceptul : „Iubiți pre împreună cetățenii voștri, ba mai ales pre toată lumca... și pre tot ce poartă nume de om să iubiți cu dragoste frățească”.

După părerea noastră — ne grăbim să spunem aici —, izbește afinitatea de orientare generală, în cadrul luminisimului european, între L. L. Asachi și Voltaire, atât prin preferințele pentru empirismul-senzualismul lui Locke-Condillac, cit și prin vocalaj convergentă de-a valorifica tot ce are pozitiv trecutul (în speță, Epictet) și prezentul de oriunde (în speță, poporul chinez).

A patra piesă este o traducere după „Istoria biblioticeștili biserici” a lui Filaret Drozov. Traducerea este prefațată de un „Câtră cetorii”, din care se degajă aceeași idee a convergenței filozofico-religioase.

În aceeași prefață, lumenistul moldovan, considerindu-se un „mădulari al romanescului neam”, își varsă toată supărarea împotriva grecilor eteriști, din cauza căror au pătimit patrioții români. Eteriștii i-au ademenit pe români prin „gingașe”, recte „vielene” gindurizice L. L. Adachi —, iar pînă la urmă i-au lăsat tot sub „otomaniceasca stăpinire”. La noi și-au căutat numai de îmbogățirea lor și au sfîrșit în „ocară”, lăsînd în urma lor suferință „de care știe toată Europa”. L. L. Asachi își varsă astfel toată supărarea pe miscarea în care se angajase din toată inimă, sperînd în eliberarea de sub stăpinirea turcească. Acum, se consideră, alături de toți compatrioții de bună credință, trădat.

În concepția lumenatului moldovean L. L. Asachi, istoria religiei urmărește dramaticul efort al omenirii de ridicare de la particular la general, evoluția, de la particolare povestiri cătră de obște închipuirii ridicată și cătră lucrătoare povătuire îndreptată... de la incepîtel lunii plină acum”.

A cincea piesă: „Tilcuirea Sfintei liturghii”, din care avem toate motivele să regretăm pierderea, deocamdată, a primei jumătăți.

A șasea piesă: „Dogmele de biserică răsăriteană păzile”, parcă o continuare a manuscrisului anterior, cuprinzînd numai patru pagini, dar care ne pune, surprinzător, în fața unui nou act iluminist-reformator al lui L. L. Asachi. Oricum, manuscrisul este departe de a fi o simplă „...traducere din grecește”!

Dacă n-ar fi decit contribuția teoretico-reformatoare în legătură cu dogmatica creștină ortodoxă, aşa cum rezultă din ultimele două manuscrise descoperite și ar fi suficient pentru a-l considera pe L. L. Asachi drept cel mai mare lumenist moldovean. L. L. Asachi se ridică, într-un chip original, regîndind parteau centrală a dogmaticei creștine ortodoxe (răsăritene), la cel mai înalt nivel de gîndire din epoca și din țara sa. Cu adevărat „minunat” este Lazăr-Leon Asachi! Printr-o atare categorică devansare a momentului său concret-istoric, nu e de mirare că opera lui L. L. Asachi a rămas „pecetluită” timp de mai bine de un veac și jumătate!

A șaptea piesă: „Basnele”, cuprinzînd traducerii libere în proză, după Esop și La Fontaine, într-o limbă frumoasă, ușor de înțeles și azi.

A opta piesă: „Povesti invățătoare la bunele moravuri luminoase”. Printron exemplu, autorul invită la modestie și la simțul măsurii.

A noua piesă: „Frajii cei fără simțire”, o altă povestire neterminată.

A zecea piesă: „Oarecare socotinje luate (din) alcătuirile scriitorilor celor vechi”. Ne așfălm poate în fața primei antologii de maxime și cugetări. Reținem cugetarea pătrunsă de spiritul lumenist al epocii: „Prin bună creștere copiilor să ţine țara”.

A unsprezecea piesă: „Pentru linștirea și mulțumirea omului”, o pretinsă traducere după un neidentificat Ioan Adolf Gotman. „Adolf să fie Asachi, iar Gotman să fie „omul lui Dumnezeiu?” — se întrebă, nu fără inspirație, Antonie Plămădeală.

Pe temiul celor unsprezece piese descoperite, mai sus amintite, — „opere filozofice, cele mai importante ca valoare și înțindere, dar și beletristică, traduceri și prelucrări” — Antonie Plămădeală propune următoarea formулă pentru reconsiderarea locului lui L. L. Asachi în cultura română: „Lazăr-Leon Asachi ar trebui considerat veriga de legătură dintre cultura medievală Varlaam, Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu, și întrare noastră în modernitate. Într-aceștia de dinainte și cei care i-au urmat, în Moldova, numele lui n-ar mai trebui omis, ci, dimpotrivă, menționat ca o stea ce trebuia să existe în locul și momentul acela și care aștepta să fie descopeirtă „Nu sunt mulți în perioada aceasta a activității sale, 1789–1825, în Moldova, care să-l concureze”.

Nu incape indoială că figura cea mai reprezentativă pentru cultura românească din Moldova, pe culmea ce precede și urmează anului 1800 — considerat de C. Noica o adevărată piatră de hotar — este Lazăr-Leon Asachi.

Obiectivul major al programului lumenist al lui L. L. Asachi era ridicarea limbii române la nivelul de strălucire al limbilor „surori”, însăptuirea marii opere de Renaștere „în toate trei țări” românești.

Că L. L. Asachi era conștient de importanța limbii ca instrument principal al luminii poporului, devenit apt să-și assimileze „odoarele folositoarelor științe”, acest lucru se poate vedea și din alcătuirea unui Vocabular, cuprinsind 250 de cuvinte, publicat la sfîrșitul Bordeiului indienesc. L. L. Asachi își îndemna cititorul de-a se deprinde „a le înțrebuița în voroavă și în scris”, contribuind astfel fiecărui a „spori scoposul bine gînditorilor Patrioți”.

Aveam ce învăță și azi de la „Vocabularul” lui Lazăr Asachi, vechi de aproape două secole! Fie-ne îngăduit să spicuim din acest Vocabular: „NATURA: Fire, totimdea lucruri lor zidite de Dumnezeu”. Este exact definiția lui Voltaire! Sau: „POETA = Acela care face stihuri (Omir și Virgiliu!). Se numește Prințipii Poetelor” Noutate! Virgiliu este poetul prefețat al lui Voltaire și L. L. Asachi! Să nu uităm că autorul *Bucolicelor*, *Georgicelor* și *Eneidei* a formulat cu o intuție „divină” principiul integrator al existenței, în strict spirit materialist epicurean: „Mens agitat molem et magno de corpore miscet” (Logosul pune în mișcare imensa materie și cu marea corp se amestecă).

Etapă finală a odiseii manuscriselor lui I.. L. Asachi ne punc-n față unor scrieri cu totul originale!. A existat încă un pachet, serie Antonie Plămădeală, cu manuscrise rămase de la Lazăr-Leon Asachi... Ceva din el am recuperat totușii!. Episodul este legat de arhimandritul Teofil Mocănișă, care a juns în posesia unui pachet cu predici originale redactate de L. L. Asachi. După moartea călugărului Teofil, printre însemnările rămase de la el s-au descoperit *regeștele predicelor lui L. L. Asachi și chiar cîteva predici integrale*.

Astfel, la cele 11 piese din primul pachet descoperit, se adaugă cele cuprinse în „*pachetul de predici*”, din care au fost date la iveală doar regeștele și anume: Discursul funebru la înmormântarea domnitorului Alexandru Constantin Moruzi-voevod, nouă predici la Duminicile Triodului, cinci predici la Praznici Împărătești, nouă predici la Duminicile de după Rusali, opt cuvîntări și predici ocazionale, precum și nouă cuvîntări funebre.

Astfel, moștenirea culturală a lui L. L. Asachi, ca urmare a descoperirilor făcute în urmă cu cîțiva ani de Dr. Antonie Plămădeală, ajunge mult imbogățită: *de la cele 8 titluri cunoscute pînă acum se adaugă alte 52 în total 60!* Să mai adăugăm valoarea discitelor Presețe, a Vocabularului adăugat la *Bordeiul indienesc* și a marclui nuanță dc „Sholii ale traducătorului”, unele dintre ele, prin conținutul și dimensiunica lor, veritabile cseuri!

Descoperirea regeștelor unui volum de *Predici și Cuvințări ocazionale*, ca și a textului integral al unora dintre ele, confirmă aprecierea „meritosului” C. Erbiceanu, care îl numea pe L. L. Asachi „un om cu meșteșugul retoric”. În prelungirea aprecierii lui N. Iorga despre L. L. Asachi ca „Demostenic” al poporului român, ni se va îngădui să vedem în L. L. Asachi un nou Antim Ivircanu!

Illuminismul de excepție, dus pînă la limitele unui program democrat-revoluționar, așa cum era el profesat de L. L. Asachi, poate fi desprins cel mai deplin din scrisoarea cu care se deschide *Bordeiul indienesc*. Rezultă din scrisoarea cănotivul traducerii cărții *La Chaumière indienne* (1790) a lui Bernardin de Saint-Pierre – în care se pledează pentru umanitate regenerată prin întoarcere la natură – este datoria cetățenescă asumată de a lucha pentru luminarea patriei: „pătruns fiind și eu de aceea îndatorire cu care sunt legat către soțitate”.

Așa cum se arată în aceeași scrisoare, „scoposul” traducerii unci lucrării ce evocă viața greacă a maselor este să ofere o atare „călăuzie”, încit „să se stringă o numeroasă adunare în jurul celui ce căută adevărul”.

Programul social-politic al lui L. L. Asachi izvorăște din credința sa că asuprîrea nu este veșnică. În a sa Cuvîntare către cetitorii la *Jucăria norocului*, L. L. Asachi mărturisește că a urmărit prin această carte „îthicească”, de fapt nu mai puțin filozofico-politică, „ca să poată aduce la dumirire pe cel mindru ce socotește că nu se va clăti în vacă”.

În concepția social-politică a lui L. L. Asachi, cele mai incriminabile sunt bogăția și mărire. De pildă, în Cuvînt funerar la înmormântarea mitropolitului Iacob Stamati (9 martie 1803), Lazăr Asachi consideră bogăția ca o „ticăloșie”, iar mărirea ca pe „o pomaptică deșertiune”.

Dimensiunica iluministă-patriotică și democratică a personalității lui L. L. Asachi este dominantă. În cîță opozitie cu optica minimalistă a acclora... care-l socotesc pe L. L. Asachi, depildă, ca „văzind totul prin prisma ortodoxismului”, autorul cărții *Lazăr Leon Asachi în cultura română* se consideră îndreptățit a sublinia: „ceea ce face însă gloria (sub. n.) acestui cleric luninat la început de secol al XIX-lea, sunt fără indoială preferințele lui filozofice și munca deosebită pe care a depus-o în slujba idilor și a programului de luminare (și nu numai – adăugăm noi) pe care și l-a propus”.

Semnificația reformatoare-illuministă, cu accente democrat-revoluționare, a întregii activități culturale și social-politice desfășurate de Lazăr Leon Asachi în plină a două jumătate a epocii luminilor la noi, ieșe cu o și mai mare putere în relief, dacă o privim în raport cu „revirimentul isihast”. Este vorba de o orientare monahală care – precizează cu deplină

autoritate Antonie Plămădeală — „ne legă mai mult de trecut”, prin aceea că profesa „un umanism de esență exclusiv religioasă”.

Linia urmată de L. L. Asachi era cu totul diferită de linia exclusivismului religios-isi-hast. Căci — observă Antonie Plămădeală „chemare lui a fost alta, un *alt umanism* (subl. ns.), al omului luminat prin filozofic și înarmat cu metodele gîndirii celei mai sănătoase, ale logiciei, deși nu mai puțin religios”. E greu de acceptat echivalența dintre acel „alt umanism” și acel „nu mai puțin religios”, deoarece dacă se acceptă principiul convergenței, profesat și de Mihai Eminescu, care, prin gura Doctorului din piesa *Amor pierdut — viață pierdută* Eminescu, afirmă: „Doctorul din crecerei mei n-a uis pe creștinul din inima mea”.

Sensul reformator, revoluționar în fond, al destinului cultural (al momentului cultural, mai bine zis), reprezentant de L. L. Asachi revine parțial ca un laitmotiv în carteia lui Antonie Plămădeală — *face un pas uriaș* (subl. n.s.) spre altceva, în altă direcție. Nu-l îspitesc, precum pe predecesorii din secolul anterior, textele ișihaste. El se îndreaptă spre Condillae, iar în morală spre Epictet, deci spre unii care veneau dintr-o filozofie, nu dintr-o clasică canonizată ai creștinismului. Preferințele sale ne dezvăluie, pe lîngă preocupările teologice (pătrunse și acestea, adăugăm noi, de spirit reformator-luminist) și preocupări mai largi odată cu o sensibilitate extraordinară la ceea ce se întâmplă în lume, deci puternic ancorat în realitățile concrete-istorice.

Am arătat mai sus că înseși „preocupările teologice” erau pătrunse, în cazul lui L. L. Asachi, de spiritul luminist-reformator. Cît despre înclinația luminatului protoiereu spre texte de creștine necanonice, ne grăbim să o ilustrem prin una dintre cuvîntările ce ni s-au păstrat în întregime: Cuvînt de pomenire ce s-au alcătuit și s-au grădit de însuși arhimandritul Mitropoliei Kir Leon, în Iași, la 4 iulie 1820 (vezi addenda XVII din carteia lui Antonie Plămădeală).

În cuvîntare, L. L. Asachi înțelege să invoke argumente care să în egal „de fireasca și de cea descoperită lege”, respectiv să îmbine „adevărul evangheliei” cu „povăzuirea aceluia înțelept”, referindu-se de fapt la un text creștin necanonice: Înțelepciunea lui Isus Sirah.

Momentul reformator, revoluționar chiar al lui L. L. Asachi se inscrie în ceea ce Lucian Blaga consideră a fi evoluția „organică” a ortodoxismului românesc, integrat în lupta poporului nostru pentru menținerea ființei lui etnice, naționale. Nu este de mirare, deci, că actualul urmaș al lui Andrei Șaguna îl înțelege atât de bine pe L. L. Asachi!

Linia convergenței religioase-naționale, în care se integrează Lazăr-Leon Asachi și alții ca el, va duce la mariile bătălii ale poporului nostru pentru eliberare socială și națională.

Va rămîne pagina de aur în „cartea de căpătă a națiunii noastre” următoarele rînduri, demne de un omagiu real adus „minunatului” Lazăr-Leon Asachi, prin care Antonie Plămădeală consideră bătăliile legitime ale poporului nostru ca fiind convergente cu „Legea strămoșească”, cu doctrina socială-națională a Bisericii românești. „Ceea ce nu înseamnă însă că ei, clericii, — putem citi la pagina 164 a primei cărți despre Lazăr-Leon Asachi în cultura română — își vor socoti rolul indeplinit și inchis sau că vor socoti că s-au înșelați deschizind ușa unor asemenea idei („în slujba transformărilor sociale și politice și... luptă pentru ele”). El le vor apăra în continuare, la 1848, la 1877, la 1907, la 1918...”.

Fericit inspirat, Antonie Plămădeală explică întreaga activitate a expoñenților luminismului românesc, inclusiv L. L. Asachi, ca datorindu-se „exclusiv faptului că erau foarte buni români, și nu altor apartenențe care priveau statutul lor religios” (subl. ns.).

Linia lui Lazăr-Leon Asachi este susținută și azi, spre meritul accluia care o afirmă. „*Cristianismul — susține Antonie Plămădeală — n-a admis niciodată tirania și despotismul*” (subl. ns.).

Spiritul reformator-luminist pe care L. L. Asachi îl aducea în sinul Bisericii românești este recunoscut. „Putem spune — scrie Antonie Plămădeală — că Lazăr-Leon Asachi profescea un tip de ortodoxie largă, umanistă, adevărat model pentru orientarea credincioșilor ei în cultură și viață socială. Si nu numai... pasiv, ci și activ, pentru promovarea culturii și a unei societăți pe baze umaniste”.

Acum că dispunem de aproape întreaga moștenire culturală a lui L. L. Asachi (manuscriselor nou descoperite fiind depuse la Biblioteca Patriarhiei din București, iar carteia-omagiu *Lazăr-Leon Asachi în cultura română* fiind la îndemnul celor cu adevărat dormici a o citi și valorifica), se evine într-adevăr a se trece la o re-examinare a locului și rolului lui L. L. Asachi în cultura română.

Marele nostru istoric Nicolae Iorga îl aprecia pe L. L. Asachi, a cărui operă era doar parțial cunoscută, drept „cel mai însemnat dintre traducătorii moldoveni”. Avem acum toate temeinurile să-l includem pe L. L. Asachi în istoria literaturii române, printre scriitorii-pionieri, dar și în istoria gîndirii filozofice și social-politice românești, precum și în mișcarea „organică” a aggiornamento-ului Bisericii Ortodoxe Române.

Chiar și o sumară trecere în revistă a moștenirii culturale a lui L. L. Asachi confirmă aprecierea făcută de fiul său, Gheorghe Asachi, anume că cel dintii „prin a(le) sale numerose lucrări, întâia dată au deschis la noi carieră literaturii moderne și au așezat în limba română cuvinte strămoșești”.

Iar pentru întreaga activitate pătrunsă de „spiritul luminilor”, L. L. Asachi poate fi considerat cel mai mare reprezentant al luminismului moldovean, la același nivel cu „marii corifei” ardeleni.

Dacă este adeverată observația lui C. Noica (vezi „România literară” din 16 oct. 1986) că pentru culturile mici dar autentice, cum este și cultura română, „encyclopedia este o afirmație de tările a spiritului românesc”, în care se cuprind doar cîțiva „mari” care „vertebrăză cultura noastră”, socotim că printre cei puțini „avântați în universal” din istoria culturii noastre se cuvine să facă parte și Lazăr-Leon Asachi. Ca și ceilalți „encyclopedisti” ai noștri, — de la Dimitrie Cantemir la Mircea Eliade — L. L. Asachi nu poate fi definit prin opere izolate, ci abia ca destin cultural, întreaga sa operă impunindu-se a fi pusă în întregime la dispoziția cititorilor.

Aceasta ni se pare a fi semnificația rîndurilor cu care Dr. Antonie Plămădeală își încheie prima carte scrisă la noi despre L. L. Asachi, considerîndu-l pe acesta: „prin gîndirea și faptele sale, interpretul vremii sale, exponentul aspirațiilor emancipării sociale, politice și culturale, al idealurilor de libertate și unitate națională a românilor. La împlinirea acestora, creația sa este încă o piatră de temelie. Reconsiderarea și recunoașterea ei astăzi este, deopotrivă, un act de piele și un omagiu”.

Iuliu Bud

* * * *Bolívar y Europa en las crónicas, el pensamiento político y la historiografía*, volumen I, Siglo XIX. Investigación dirigida por Alberto Filippi. Prólogo de J. L. Salcedo-Bastardo, Ediciones de la Presidencia de la República. Comité Ejecutivo del Bicentenario de Simón Bolívar, Caracas, 1986, 1086 p.

Figura lui Simón Bolívar, exponentul principal al luptei pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud, constituie un subiect de predilecție pentru istoriografia venezueleană și împlinirea a două sute de ani de la nașterea sa, în 1983, a reprezentat un moment de maximă intensificare a cercetării istorice în această direcție. Luerarca pe care avem plăcerea de-a o aduce în atenția cititorilor semnifică, din această perspectivă, o reușită de certă valoare, o încununare a activității pline de abnegație desfășurată de Comitetul Executiv al Bicentenarului eroului sudamerican înființat în 1976 și condus de istoricul J. L. Salcedo-Bastardo.

Bolívar y Europa abordează de fapt, prin cele 413 surse documentare pe care le folosește, multe dintre ele editate pentru prima dată, imaginea lui „El Libertador” așa cum apare ea în Europa secolului al XIX-lea. Conținutul bogat al acestui prim volum, ce va trebui completat cu un al doilea referitor la secolul al XX-lea, are darul de a satisface pe cititor permitîndu-i să constate cele trei nivele la care profesorul Alberto Filippi, coordonatorul întregii lucrări a condus în mod deliberat investigația pentru atinge obiectivul pe care și l-a propus împreună cu colaboratorii săi: să mențină strîns legate planurile cronicei (prin cronică înțeleagîndu-se aici mărturia directă sau indirectă a unor contemporani ai evenimentelor) cu gîndirea politică și istoriografică. Dialectica dintre aceste elemente constituie de fapt fizul conducător și axul întregii lucrări. De asemenea caracterul ei multinațional face să apară un Bolívar viu și universal, o imagine a sa multiformă și pluridimensională în funcție de poziția economică, socială și politică a celor care l-au receptat pe el și faptele sale.

Structura acestui volum este alcătuită din șaisprezece secțiuni naționale coordonate fiecare de istorici a căror reputație este bine stabilită pe plan internațional și anume: Alberto Gil Novales (Spania), Jeanine Potelet (Franța), David Waddell (Marea Britanie), Alberto Filippi (Italia), Miquel Batllori (Vatican), Günter Kahle (R.F.G.), Manfred Kossok (R.D.G.), Roberto Palacios (Olanda), Anatoli Šulgovsky (U.R.S.S.), Carlos Da Costa Gomes Bessa (Portugalia), Josef Polišensky (Cehoslovacia), Weine Karlsson (Suedia), Beatrice Ziegler (Elveția), Jenő Roznyai (Ungaria), Dan Berindei (România) și Tadeusz Lepkowski (Polonia).

De la început trebuie arătat că maniera de formare a imaginii lui Simón Bolívar a fost deosebită dc la țară la țară, iar în interiorul aceleiași țări, în interiorul aceleiași culturi, se notează importante diferențe dintre diferențele clase și categorii sociale, între diferențele personalități exponențiale ale intercelor acestora. Astfel, într-un fel s-a reflectat personalitatea și activitatea croului sudamerican. În Spania, Franța, Marea Britanie, țări care aveau interese directe și importante în America de Sud și în alt fel s-a reflectat ea în Polonia, România, Ungaria, Rusia etc. Diferența principală constă în cantitatea informației, rezultat al interesului, mai mare sau mai mic, pentru această zonă geografică, precum și în posibilitățile de a ajunge la această informație. De asemenea, în interiorul fiecărei țări forțele progresiste, interesate în marestul înainte al societății, au văzut în Bolívar pe exponentul ideilor republicane, al libertății și al democrației, în timp ce forțele reacționare, exponențiale ale intercelor Sfintei Alianțe, au văzut în el un dictator, un tiran singeros, un demagog care urmărea să se incoroneze ca împărat al întregii Americi spaniole. Mai trebuie arătat și faptul că în acele țări unde se punea acut problema luptei pentru libertate și independență națională, cum ar fi țările române, Cehia, Polonia etc., figura lui Bolívar, cu excepții nesemnificative, este receptată ca un adeverat simbol al libertății ca o săolie vie ce arată popoarelor drumul spre cucrirea acesteia.

Dar mai bine să vedem felul în care s-a format imaginea lui Simón Bolívar în diferențele țări ale continentului nostru.

Astfel, în Spania (pp. 57–206), țara cea mai interesantă în evoluția situației din America Latină, unde își avea cca mai mare parte a imperiului colonial, atitudinea față de marelle conducerător al revoluției hispanoamericane a variat în funcție de evoluția politică internă, în perioadele revoluționare, de democratizare (1820–1823, 1868–1874 etc.), imaginea lui Bolívar fiind favorabilă, în timp ce în perioadele de recrudescență ale reacționarismului el a fost infățișat ca un rebel și ca un trădător. În 1861 începe să se manifeste o preocupare spaniolă autentică pentru o alianță cu republikele americane, hispanoamericanismului, promovat în special de José Ferrer de Couto, fiind strins legat de personalitatea lui Bolívar, dar aceasta a putut fi receptată la adeverată sa valoare și la nivelul întregii societăți spaniole abia după 1898, anul pierderii ultimelor colonii, atunci cind a devenit posibilă o apropiere adeverată și organică între Spania și statele latinoamericane.

În ceea ce privește Franța (pp. 207–379), textelete publicate în acest volum (articole de presă, corespondență diplomatică, lucrări memorialistice) au un dublu interes. Pe de o parte, prin părerile lor convergente, dar și divergente, ele permit o cunoaștere mai exactă a personalității multiforme a lui Bolívar, care niciodată nu poate fi limitată nici la excesele apologetice și nici la interpretările denigratoare. Pe de altă parte ele aruncă și o lumină importantă asupra unui secol din istoria Franței în care figura lui „El Libertador” a reprezentat steagul visurilor de libertate și democrație.

În Anglia (pp. 381–476), țară care avea importante interese politice și comerciale în America de Sud și se opunea, în același timp, politicii întransigente și legitimiste a Sfintei Alianțe, personalitatea lui Bolívar a fost receptată în culori destul de favorabile. Deși pînă în 1883 nu a fost scrisă o biografie britanică a lui Bolívar, au existat totuși rapoarte și relatări ale diplomaților (lordul Ifarrow, R. Wellesley), ale soldaților voluntari din armatele revoluționare sudamericane (W. J. Adam, D. O'Connell) și ale negustorilor (J. Hamilton, P. Campbell) care l-au cunoscut direct pe „El Libertador” și i-au descris caracterul, aptitudinile și succesele. Cîteva teme apar foarte frecvent în aceste relatări și nume admirația lui Bolívar pentru sistemul politic și economic britanic și comparația dintre el și Washington.

Și în Italia (pp. 477–617) Bolívar este văzut prin prisma problemelor grave care frâmintau viața politică a peninsulei, dintre care cele mai importante erau, fără nici o îndoială, lupta pentru independență și pentru unitate națională, idealuri întruchipate tocmai de eroul sudamerican. De aceea imaginea italiană a lui Bolívar este, cu foarte rare excepții, una favorabilă. Astfel Luigi Angeloni, Carlo Bianco de Saint-Jorioz, Giuseppe Mazzini, Giuseppe Garibaldi, Luigi Musini și alții apreciază la Bolívar faptul că a reușit să transforme războiul într-un război popular și a realizat o armată condusă de idealurile populare, de lupta împotriva despotismului. De asemenea sunt scoase în evidență trăsăturile republicane și democratice ale gîndirii sale, iar dictatura pe care a exercitat-o este explicată ca necesară pentru apărarea libertății abia cucrite.

Germania are rezervate în cadrul acestei monumentale lucrări două secțiuni distincte, una pentru R.F.G. (pp. 669–754) și alta pentru R.D.G. (pp. 755–825). În prima dintre aceastea documentele și textelete selecționate (*Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts seit den Wiener Verträgen*, de Georg Gervinus, biografia lui Bolívar realizată de Karl Marx în 1856, corespondența lui Alexander von Humboldt cu Bolívar etc.) demonstrează atenția și interesul pe care autorii și cititorii germani le-au avut pentru Simon Bolívar, pentru lupta sa pentru independență politică și pentru reorganizarea statală a Americii spaniole. De asemenea ele pun în

evidență și speranțele pe care le-au trezit concepțiile democratice și ideile republicane ale lui Bolívar, legate însăși de viitorul statelor germane. În cca de-a doua secțiune germană, rezervată R. D. Germane, sînt propuse cititorilor documente (corespondență lui Metternich cu Friedrich von Gentz și cu baronul de Lederer) care scot în evidență atitudinea politică a statelor germane, mai ales a Prusiei și Austriei, față de revoluția hispanoamericană și față de Bolívar, dar și interesele comerciale care au influențat această atitudine.

În Rusia (pp. 899–943), revoluția din coloniile americane ale Spaniei și imaginea lui Bolívar au fost receptionate diferit de forțele progresiste și de cele răcioroare, apărătoare ale intereselor țarismului. Astfel, decembriștii au văzut în Bolívar pe una din personalitățile cele mai importante ale vremii, iar ziarul cu orientare progresistă „Moskovski Telegraf” îl prezintă ca pe un erou al democrației și libertății, un simbol al ideilor republicane. În schimb gazeta „Vestnik Evropi”, cu o orientare declarat reacționară, îl consideră un rebel și un trădător, un tiran și un usurpator al drepturilor legitime ale monarhiei spaniole.

Secțiunea română a acestui volum (pp. 1071–1078), alcătuită de repertul istoric Dan Berindei, cuprinde 6 extrase din presa vremii, din „Albina Românească” și din „Curierul Românesc”, extrase care demonstrează interesul opiniei publice din țara noastră pentru puternica personalitate a lui Bolívar și pentru revoluția de eliberare a coloniilor spaniole din America Latină.

Aceste extrase (prima biografie a lui Bolívar în „Albina Românească” din 7 iulie 1829, situația din America de Nord și Centrală în „Curierul Românesc” din 31 iulie 1829, proclamația lui Bolívar prin care renunță la toate prerogativele sale în „Albina Românească” din 8 mai 1830, decizia Congresului de la Bogotá cu privire la demisia președintelui Bolívar în „Albina Românească” din 15 mai 1830, continuarea răspunsului dat lui Bolívar în „Albina Românească” din aceeași zi și moartea lui Bolívar tot în „Albina Românească” din 5 martie 1831) dovedesc, după opinia noastră, două lucruri extrem de importante: pe de o parte receptivitatea opiniei publice din țările române față de marile evenimente și marile personalități ale epocii (toate informațiile sunt contemporane cu Bolívar, chiar și ultima, dacă avem în vedere dificultatea cu care circulau știrile în epocă), iar pe de altă parte, să cum reiese din conținutul lor, favorabil eroului revoluționar sudamerican, tendințele net progresiste ale acestei opinii publice, Bolívar fiind, de fapt, simbolul luptei pentru independență și unitate națională, deci tocmai al problemelor care frâmau profund întreaga societate românească și reclamau o rezolvare radicală.

Cit privește celelalte țări europene cuprinse în volumul de față imaginea eroului sudamerican este, în general, favorabilă, dar determinată de situația din fiecare țară în parte.

Astfel, la Vatican (pp. 619–668) Bolívar este privit prin prisma intereselor papalității de a stabili legături religioase directe cu fostele colonii spaniole. În Portugalia (pp. 945–981) imaginea sa este destul de restrinsă, dar favorabilă, deoarece această țară căuta să ajungă la o alianță cu statele independente din America spaniolă. În Olanda (pp. 826–897), imaginea lui Bolívar, de asemenea favorabilă, este rezultatul tentativelor făcute de guvernul acestui țar pentru a-și recăpăta pozițiile economice și comerciale din America de Sud. În Suedia (pp. 999–1034) și Elveția (pp. 2035–1056), țări cu regimuri politice destul de democratice pentru acea epocă, imaginea lui „El Libertador” este favorabilă, el fiind privit ca un erou al celor mai înalte aspirații umane.

În ceea ce privește Cehia, Ungaria și Polonia, imaginea lui Bolívar este receptată prin prisma luptei pentru libertate și independență națională dusă de popoarele acestor țări. În Cehia (pp. 983–998) Bolívar este privit cu simpatie, mai ales după 1848, datorită idealurilor sale democratice și republicane, idealuri care animau întregul popor ceh. În Ungaria (pp. 1057–1069) Bolívar este cunoscut încă din primii ani ai secolului al XIX-lea, dar abia în anii de represiune hasburgică dintre 1849 și 1867 el devine un adevarat simbol al speranței și libertății. După instaurarea dualismului figura eroului sudamerican se estompează treptat, mai apără doar în cîteva encyclopedii, dar prezentată foarte rezumativ, și dispare practic din cultura maghiară pînă la mijlocul secolului nostru. În fine, în Polonia (pp. 1079–1085) interesul pentru Bolívar a fost mai mare în timpul vieții sale, scăzînd însă brusc după moartea sa.

Ajunsî la capătul prezentării noastre nu ne rămîne decit să arătăm că această lucrare reprezintă o indiscretabilă reușită care vine să încununeze eforturile tenace depuse atât de inițiatori, cit și de realizatorii ei. Ea are, după opinia noastră două merite deosebite: aduce pentru prima dată la lumină numeroase documente și informații rămase pînă acum necunoscute și reprezintă o abordare, de asemenea, în premieră, imagologică, modernă, a personalității fascinante a lui Simón Bolívar, adevarat simbol al luptei pentru libertate și independență al tuturor popoarelor din America Latină.

Eugen Denize

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Valoarea temporară a informației cartografice.

Învățământul preuniversitar în Evul mediu.

Tratatul din 7 martie 1395 : semnificația sa politică și cronologică.

Ștefan cel Mare și războiul otomano-venetian din 1499 – 1503.

Izvoare demografice – registrul militar secuiesc din 1695.

Nicolae Iorga și Revoluția Franceză.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc.

Considerații privind cauzele prăbușirii Veneției.

Problemele învățământului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Spania în literatura română în epoca modernă – traduceri, reflexe, influențe.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Grigore Tocilescu și slavistica cehă din cursul secolului al XIX-lea.

Promovarea de către socialistii români a idealului păcii la congresele internaționale.

Reacții în România față de atacarea Belgiei în 1914.

Relațiile culturale dintre România și Marea Britanie (1929 – 1939).

Aspecte ale procesului de creare a Frontului Național Unit Anti-japonez al poporului chinez.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite.

Propunerea României privind încheierea unui tratat de securitate colectivă în sud-estul european postbelic. Semnificații politice.

RM ISS 0567 – 630

I. P. Informația c. 2130

43 856

www.dacoromanica.ro

Lei 15